

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

ความคิด และปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

โดย

อาทิตย์ ทองอินทร์ และ ตูแวนดาเนียา ตูแวนแมง

มิถุนายน 2563

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยนี้เกิดขึ้นจากความตระหนักถึงนัยสำคัญของชุมชนที่ถูกนิยามว่า “พื้นที่สีแดง” จากมุมมองของหน่วยความมั่นคง เนื่องด้วยแม้ความหมายและหลักเกณฑ์กำหนดเจตสีให้กับพื้นที่ที่ยังไม่ชัดเจนโดยสมบูรณ์ แต่การนิยามดังกล่าวก็มีแนวโน้มที่จะระบุความหมายว่าเป็นพื้นที่ซึ่งผู้คนมีความตื่นตัวทางการเมืองและความเคลื่อนไหวในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐอยู่สูง ดังนั้น กระบวนการไปสู่สันติภาพปตานีจึงมีอาจดำเนินไปโดยกีดกันผู้คนในพื้นที่สีแดงประกอบสร้างนี้ออกจากการร่วมส่วนขับเคลื่อนไปได้ โครงการนี้อาศัยกระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพทำการศึกษาแบบบรรยายกรณีศึกษาด้วยเครื่องมือของการสนทนาเฉพาะกลุ่มและการสัมภาษณ์เชิงลึกกระทั่งได้มาซึ่งชุดข้อมูลกลุ่มตัวอย่างจำนวน 8 ชุดข้อมูลที่นำมาผ่านกระบวนการวิเคราะห์ด้วยศาสตร์แห่งการตีความและการวิเคราะห์ภาษาธรรมดา

ผลวิจัยสะท้อนความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดงใน 3 เรื่องสำคัญ คือ (1) ทำทียของผู้คนต่อเรื่องความชอบธรรมและคุณค่าศักดิ์สิทธิ์เป็นไปในรูปแบบการคิดเชิงยุทธศาสตร์มากกว่าจะมองแบบภาวะอุดมคติ (2) การประกอบสร้างและขับเคลื่อนสำนึกชาตินิยมมลายูปตานีระดับมวลชนสัมพันธ์ใกล้ชิดกับการเกิดสำนึกของการต่อต้านขัดขืนอำนาจรัฐ (3) การคิดถึงอัตตบัญญัติในพื้นที่ปตานีอาจต้องมองในภาพระดับชุมชนขนาดย่อมที่ถักทอเข้าด้วยกัน หรือผู้วิจัยเรียกว่า จุลอัตตบัญญัติ

ส่วนข้อเสนอเชิงนโยบายของโครงการนี้มี 2 เรื่องสำคัญ คือ **แนวทางระยะสั้น**ของรัฐในการ **ระดับปกครองความชอบธรรม**ของการปกครองผู้คนและพื้นที่ปตานีผ่านการปรับโครงสร้างระบบราชการเสียใหม่ ทั้งการแต่งตั้งและบริหารเจ้าหน้าที่รัฐ ระบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาค (ท้องที่) และระบบการบริหารราชการส่วนท้องถิ่น ส่วน **แนวทางระยะยาว**ที่รัฐต้องพิจารณาดำเนินการเพื่อยืนยันสันติภาพที่ยั่งยืนของปตานี คือ **การสถาปนาความชอบธรรมชุดใหม่**ในการปกครองปตานีบนฐานของการมีส่วนร่วม อันจะเป็นไปได้ก็ต่อเมื่อภาครัฐและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายยินยอมรอบคอบคิดเชิงนโยบาย 2 ประการสำคัญเป็นเบื้องต้น คือ การเปิดพื้นที่ทางการเมือง และการผลักดันข้อเสนอจุลอัตตบัญญัติ (Micro Autonomy)

สารบัญ

บทที่ 1 หลักการและเหตุผล	1
บทที่ 2 กรอบแนวคิดในการวิจัย	11
บทที่ 3 ระเบียบวิธีวิจัย	32
บทที่ 4 ผลการวิจัย	
I แหยมโพธิ์ ยะหริ่ง	34
II ผดุงมาตร จะแนะ	44
III ตันหยงลิมอ ระแงะ	54
IV สามัคคี รือเสาะ	61
V อุตสาขดิง (นามสมมติ)	65
VI บาบอมะ	72
VII อาซ่อง รามัน	80
VIII แว (นามสมมติ)	88
บทที่ 5 วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย	92
บรรณานุกรม	104

บทที่ 1

หลักการและเหตุผล

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหา

ย้อนกลับไปเมื่อ ค.ศ.2008 Duncan McCargo ได้เผยแพร่งานเรื่อง *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand*¹ อันเป็นจุดอ้างอิงสำคัญทางวิชาการในการทำความเข้าใจปรากฏการณ์ความขัดแย้งที่ปาตานี/ จังหวัดชายแดนภาคใต้ ข้อถกเถียงหลักของงานชิ้นนี้อยู่ที่ว่า ความขัดแย้งในปาตานีเป็นปัญหาซับซ้อนด้านการเมืองที่ใจกลางของปัญหาดังอยู่บนคำถามว่าด้วยความชอบธรรม อันสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ความชอบธรรมเชิงคุณธรรม (virtuous legitimacy) ความชอบธรรมเชิงความเป็นตัวแทน (representative legitimacy) และความชอบธรรมเชิงการมีส่วนร่วม (participatory legitimacy) สำหรับความชอบธรรมเชิงคุณธรรมนั้น รัฐไทยประสบปัญหาตรงที่การปกครองด้วยคุณธรรมนั้นถูกนิยามผ่านบรรทัดฐานและคุณค่าร่วมที่ไม่เหมือนกับคนในพื้นที่ ข้าราชการที่เป็นคนดีที่รัฐไทยส่งลงไป อาจยึดมั่นในความคิด “ชาติ ศาสน์ กษัตริย์” แต่สำหรับคนมลายูมุสลิมในพื้นที่อาจมีความเข้าใจต่อสามคำดังกล่าวที่ต่างออกไป ขณะเดียวกัน เนื้อแท้ของระบบราชการเชิงคุณธรรมนี้เองก็มิได้เป็นอะไรมากไปกว่ารูปแบบของการปกครองอาณานิคม ซึ่งเพิกเฉยต่อปัญหาเชิงโครงสร้างว่าด้วยคุณภาพแห่งอำนาจของพื้นที่ต่อรัฐบาลกรุงเทพฯ

ส่วนการอ้างอิงความชอบธรรมบนฐานของความเป็นตัวแทน ก็ประสบปัญหาไม่น้อยไปกว่ากัน ทั้งสถาบันทางศาสนาอิสลาม ที่การเลือกตั้งอิหม่ามและมัจลิสที่ทำให้พวกเขากลายเป็นนักการเมืองท้องถิ่น ปอเนาะ บาบอ และอูลามาอะอุที่ถูกทั้งบีบและทั้งจูงใจให้เข้าไปมีความสัมพันธ์กับรัฐไทยตามโครงสร้างที่ราชการกำหนด จึงกล่าวได้ว่า สังคมมลายูมุสลิมกำลังเผชิญกับวิกฤติภาวะผู้นำทางศาสนาที่พวกเขาเหล่านั้นถูกดึงให้ยึดโยงกับรัฐไทย พร้อมกับหลุดลอยแปลกแยกออกจากมวลชนในระดับฐานรากของพื้นที่มากขึ้นเรื่อยๆ ขณะที่กลุ่มการเมืองในพื้นที่ล้วนประสบความล้มเหลวในการเป็นสะพานเชื่อม พร้อมกับสูญเสียฐานความชอบธรรมของตนเองไป ระหว่างทางของการดำเนินกิจกรรมทางการเมือง ขณะที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ก็มักถูกมองว่าได้ขายวิญญาณให้กับรัฐไทย และยึดติดอยู่กับผลประโยชน์ด้านการเมืองและงบประมาณเป็นที่ตั้ง

¹ Duncan McCargo. *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand*. NY: Cornell University Press, 2008.

ข้อสรุปหนึ่งของ Duncan ในประเด็นข้างต้นคือ รัฐไทย (และอาจารย์ถึงกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐ-ข้อสังเกตของคณะคณะผู้วิจัย) เผชิญทางตันจากการผูกอยู่กับแหล่งของความชอบธรรมสองประเภทแรกในการอ้างอิงอำนาจปกครองเหนือปาตานี คงจะมีเพียงความชอบธรรมเชิงการมีส่วนร่วมเท่านั้น ที่พอเป็นความหวังต่อการจะสถาปนาความชอบธรรมในการปกครองเหนือปาตานีขึ้นใหม่ได้ อันหมายถึง การขยายพื้นที่ทางการเมืองให้กว้างขึ้น และการมีกลไกที่ทำให้ชาวมลายูมุสลิมมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในเรื่องของตัวเอง

สำหรับช่วงเวลาปัจจุบัน สถานการณ์ความขัดแย้งที่ปาตานีเดินผ่านจุดเปลี่ยนสำคัญ คือ การปรากฏขึ้นของเวทีพูดคุยเพื่อสันติสุขอย่างเป็นทางการและเปิดเผยครั้งแรก เมื่อ พ.ศ.2556 (Dialogue I) และการเดินทางสานต่อเวทีพูดคุยกับมาราปาตานีในสมัยรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา (Dialogue II) แม้วาระของการพูดคุยระหว่างคู่ขัดแย้งนับจากนั้น ทั้งวาระ “พื้นที่ปลอดภัย” (safety zone) พหุวัฒนธรรม และอื่นๆ ได้เข้ามากุมทิศทางของการเสวนาและเคลื่อนไหวของตัวแสดงในพื้นที่มากในระดับที่เห็นได้ชัดพอสมควร² แต่สถานะของกลุ่มที่เรียกกันว่า “มาราปาตานี” หรือกล่าวโดยเหมารวมกว่านั้น คือ ขบวนการติดอาวุธที่เข้าร่วมและสนับสนุนเวทีพูดคุย ก็เป็นที่น่าสำรวจตรวจสอบให้แน่ชัด เพราะจากข้อมูลของ ตูแวดานียา ตูแวแมแง ผู้อำนวยการสำนักปาตานีรายาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา (LEMPAR) เเวทีที่เกิดขึ้นนั้นมีปัญหาเพราะทำให้มวลชนสนับสนุนของกลุ่ม BRN ตามหมู่บ้านพื้นที่สีแดงเสียชีวิต และรู้สึกถึงอุดมการณ์ที่แยกขาดจากกันระหว่างมวลชนในพื้นที่เหล่านั้นกับผู้นำของขบวนการ ด้วยเหตุที่พวกเขามองว่า ประเด็นวาระการพูดคุยนั้นก่อความได้เปรียบให้ฝ่ายรัฐไทยเพียงอย่างเดียว การที่ขบวนการติดอาวุธเข้าร่วมเวทีพูดคุยกับรัฐไทยในกติกาเงื่อนไขข้อหนึ่งที่ว่า “อยู่ในกรอบรัฐธรรมนูญของไทย” มีผลทำให้มวลชนของพวกเขาในกำบัง (หมู่บ้าน) รู้สึกถูกหักหลัง หรือไปไกลถึงการมองว่า “เวทีพูดคุยที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการเจรจา(จัดฉาก)เพื่อที่จะไม่เจรจา(กับตัวจริง)”³ เช่นนี้แล้ว มาราปาตานี และกลุ่มที่กระโดดเข้าในเวทีพูดคุยอันถูกมองจากผู้ชมจำนวนหนึ่งว่า

² อาจกล่าวได้ว่า เวทีพูดคุยระหว่างรัฐไทยกับกลุ่มผู้เห็นต่างที่ปรากฏขึ้นในทางเปิดต่อสาธารณะตั้งแต่ พ.ศ. 2556 ได้ก่อสภาวะแวดล้อมใหม่สำหรับการเคลื่อนไหวของตัวแสดงทางการเมืองในพื้นที่ เช่น บทบาทของคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (PAOW; Peace Agenda of Woman) ซึ่งเป็นเครือข่ายที่ขานรับและกระโดดเข้าเล่นในสภาวะแวดล้อมดังกล่าวผ่านการใช้ออกาสเปิดนี้ยกกร่างข้อเสนอ “พื้นที่สาธารณะปลอดภัย” ยื่นข้อเสนอเรียกร้องกดดันคู่ขัดแย้ง ทั้งการยื่นเอกสารโดยตรง และการรณรงค์ในพื้นที่สาธารณะ เช่น โรงเรียน ตลาด, อ้างถึงใน การประชุมเฉพาะกลุ่มคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (PAOW). โรงแรมซี.เอส.ปัตตานี จ.ปัตตานี. 8 ต.ค.59; รวมถึงการปรากฏเหตุรุนแรงต่อหลายพื้นที่สาธารณะ เช่น หน้าโรงเรียนตาบา จ.นราธิวาส และตลาดใต้รุ่งไจกลางเมืองปัตตานี ฯลฯ อันทำให้ผู้คนส่วนหนึ่งอดคิดไม่ได้ว่า เป็นการก่อเหตุที่ส่งสัญญาณบางประการไปยังเวทีพูดคุย และวาระพื้นที่ปลอดภัยที่คู่ขัดแย้งกำลังพูดคุยกันอยู่.

³ ตูแวดานียา ตูแวแมแง. สัมภาษณ์. กรุงเทพฯ. 10 ธ.ค.60, ส่วนหนึ่งใน ร่างบทความวิจัยของคณะคณะผู้วิจัย เรื่อง ภาคประชาสังคมปาตานี: มองผ่านทฤษฎีขบวนการทางสังคม.

‘เสียเปรียบ’ จึงอาจตกอยู่ทางตันที่จะสถาปนาความชอบธรรมบนฐานการอ้างความเป็นตัวแทน ผู้คนที่มากพอในพื้นที่ปาตานี ไม่ต่างไปจากผู้นำทางศาสนา นักการเมือง และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตามข้อเสนอของ Duncan โดยเฉพาะในมุมมองของผู้คนในพื้นที่ “หมู่บ้านสีแดง” (Red-zone Villages) อันเป็นประเภทของพื้นที่ที่ถูกนิยามแบ่งจำแนกขึ้นโดยหน่วยความมั่นคงของไทย เพื่อระบุบริเวณที่ยังมีความเคลื่อนไหวของกลุ่มก่อความไม่สงบอยู่⁴

จากที่กล่าวมาข้างต้น นัยสำคัญของ “พื้นที่สีแดง” อยู่ตรงที่การถูกระบุนิยามว่าเป็นพื้นที่อันอุดมด้วยกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐ ทางเดินของกระบวนการสันติภาพจึงอาจมีถนนหรือทางด่วนใดที่จะไปสู่เป้าหมายได้โดยตัดข้ามไม่ผ่านพื้นที่เหล่านี้ การครุ่นคิดพิจารณาต่อประเด็นข้างต้นอย่างละเอียด สัมพันธ์ไม่น้อยกับการต้องเดินทางต่อยอดไปจากงานของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เรื่อง “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิม” งานของ อ.ธเนศ ให้ภาพพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวของมลายูปาตานีที่ปะทะ เสียดทาน หรือต่อรองกับรัฐบาลกรุงเทพฯ โดยจำแนกออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคก่อนสมัย ร.5 ซึ่งขบวนการนำโดยชนชั้นนำจารีตในพื้นที่ ต่อมาคือ ช่วง ร.5-รัฐบาล ป.พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 ซึ่งขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมอิสลาม และยุคที่สามคือ ช่วงหลังการเสียชีวิตของหะยีสุหลงจนถึงปัจจุบัน อันมีอุดมการณ์นำคือ ชาตินิยมมลายู⁵ (Melayu nationalism) อันพันอยู่กับบทบาทนำของชนชั้นนำในพื้นที่ อ.ธเนศ เผยแพร่งานชิ้นนี้ออกมาเมื่อ พ.ศ.2550 และหากเราเดินต่อมาถึงห้วงเวลาแห่งย่อหน้าข้างต้นที่ คณะคณะผู้วิจัยนำเสนอมา ที่ความรู้สึกอกหักของมวลชนของขบวนการฯ รวมถึงบทบาทของภาคประชาสังคมในพื้นที่ที่ทั้งมีจำนวนมากขึ้น และเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้าน อันไม่เว้นกระทั่งในพื้นที่สีแดง มีความตื่นตัวมากขึ้นทางการเมือง ในแนวโน้มที่ประสกร่วมส่วนครอบครองความเป็นชาติมลายูที่ยึดโยงอยู่กับเจตจำนงค์สภาวะการณ์เช่นนี้พอตั้งสมมติฐานได้คร่าวๆ ว่า ความเคลื่อนไหวของคนมลายูปาตานีอาจก้าวเข้าสู่ยุคที่ 4 แล้ว เป็นท่าทีและการเคลื่อนไหวที่นำโดยอุดมการณ์ชาตินิยมมลายูที่แตกต่างไปจากยุคก่อนตรงที่ มันมีลักษณะเป็นชาตินิยมมวลชนมากกว่าผูกอยู่กับชนชั้นนำ (Melayu Mass Nationalism) แม้จะเข้าใจได้ไม่ยากเนื่องจากภาคประชาสังคมนั้นทำงานกับผู้คนระดับฐานรากชุมชน แต่บรรยากาศที่คนธรรมดาทั้งในเขตเมืองและในกำปง (หมู่บ้าน) ต่างสามารถจับต้องความเป็นชาติมลายูที่มากกว่าการเสียอำนาจของรายรัฐจารีต และสามารถพูดถึงตัวเองขึ้นมา

⁴ “ประเมินดับไฟได้ทุก 3 เดือนลดรุนแรง 162 หมู่บ้านสีแดง”, คม ชัด ลึก (ออนไลน์). <http://www.komchadluek.net/news/scoop/194974>. เข้าถึงเมื่อ 5 ก.พ.61.

⁵ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิม”, ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บก.). มลายูศึกษา: ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชนมลายูในภาคใต้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550. หน้า 150-182.

ท่ามกลางการปะทะเสียดทาน และต่อสู้ต่อรองระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยมสองฝ่าย (มลายูปาตานี-ไทย) คือ สภาวะแวดล้อมปัจจุบันของกระบวนการสันติภาพ

โจทย์สำคัญประการหนึ่งของการออกจากความขัดแย้ง จึงอยู่ตรงที่ว่า คู่ขัดแย้งฝ่ายใดจะสามารถผนวกรวม โอบกอดเอาผู้คนได้หลากหลายมากกว่ามรรส่วนอยู่ในความเป็นชาติอย่างมีศักดิ์ศรี การเคลื่อนไหวของภาคประชาสังคมที่ผ่านมาได้มีส่วนเปลี่ยนสภาวะแวดล้อมของสงครามแย่งชิงมวลชนให้ต่างไปจากเดิมที่คู่ขัดแย้งอาจคิดถึงประชาชนในฐานะของการระดมมวลชนไปรพลกองกำลัง แต่ในสภาวะแวดล้อมใหม่นี้ ประชาชนในระดับฐานราก มีพลัง และความมั่นใจมากขึ้นในการกำกับสงครามแย่งชิงมวลชน และร่วมส่วนเป็นตัวแทนแสดงเอกตัวหนึ่งในกระบวนการสันติภาพ การเปิดพื้นที่ให้กับพวกเขาจึงเป็นวาระสำคัญของการผลักดันกระบวนการสันติภาพให้สำเร็จ

ประเด็นที่คณะผู้วิจัยเสนอข้างต้นมิใช่ของใหม่ ที่ผ่านมามีหลายโครงการตระหนักใน ความสำคัญของผู้คนระดับฐานราก และพยายามรวบรวมทำที่ ความคิด ความเห็นของพวกเขา ให้ปรากฏเปิดเผยและผลักดันให้คู่ขัดแย้งจำต้องนำไปพิจารณาในการกำหนดวาระและทิศทางการพูดคุยกัน โครงการที่โดดเด่นอันหนึ่งคือ “Peace survey” ซึ่งสถาบันวิชาการและภาคประชาสังคม 15 องค์กร จับมือกันเป็นเครือข่ายจัดทำการศึกษาความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) เพื่อกระบวนการสันติภาพดำเนินไปในทิศทางที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนที่เกี่ยวข้องและอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงอุปสรรคของโครงการดังกล่าวอยู่ตรงที่ประชาชนเลือกที่จะ “ไม่ตอบ” หรือตอบว่า “ไม่รู้” อยู่ไม่น้อยโดยเฉพาะในประเด็นที่ถือว่ามีความอ่อนไหว เช่น ข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับขบวนการเคลื่อนไหวที่ต่อสู้กับรัฐ หรือข้อคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับอุดมการณ์ทางการเมืองการปกครอง เป็นต้น⁶ คณะผู้วิจัยมองว่า จะเป็นประโยชน์ในเชิงเสริมต่อภาพความเข้าใจกับ Peace Survey ได้มาก หากลองขยับขยายแนวทางเก็บรวบรวมข้อมูลจากการอาศัยแบบสอบถาม มาเป็นการเลือกหาบุคคล องค์กรที่มีความคุ้นเคยกับผู้คนในระดับฐานรากมาเป็นเวลานานพอ เพื่อจัดวงเสวนาอย่างไม่เป็นทางการ ภายใต้บรรยากาศของการสานเสวนาอันอาจ

⁶ สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคณะ. “ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) ครั้งที่ 3”, ใน ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch). (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/node/11324>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61; “สุรรา แก้วนัย” Peace Survey คือกลไกที่คู่ขัดแย้งได้ทำงานร่วมกัน เชื่อใจกัน”, ใน โรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้. (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/dsj/th/10024>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61 และ; “4 นักวิชาการสะท้อนเสียงประชาชนจากสนาม Peace Survey#2”, ใน โรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้. (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/dsj/th/9658>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

ทำให้ได้มาซึ่งข้อมูล และแง่มุมความคิดที่มีมิติมากกว่าการถาม-ตอบตามแบบสอบถามอย่างตรงไปตรงมา จากนั้นจึงอาศัยวิธีการตีความ เพื่อสะท้อนโยงใยความเชื่อความหมายของผู้คนเหล่านั้น ในลำดับขั้นของการวิเคราะห์และอภิปรายผลการวิจัย

ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นที่มาของการร่วมมือกันระหว่างบุคคลจากภาควิชาการ (อ.อาทิตย์ ทองอินทร์) กับองค์กรภาคประชาสังคมที่สามารถตอบสนองระเบียบวิธีวิจัยข้างต้นได้ดี นั่นคือสำนักปาตานีรยาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา หรือ LEMPAR (โดย ตูแวนดาเนีย ตูแวนแมง ผู้อำนวยการสำนักฯ) ซึ่งพัฒนามาจากกลุ่มนักกิจกรรมนักศึกษาที่มีภูมิลำเนาในพื้นที่ชายแดนภาคใต้ที่ต้องการเปิดพื้นที่ทางการเมือง เปิดพื้นที่ประชาธิปไตยและเปิดพื้นที่ปลอดภัยจนเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงในทางบวก และการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการสร้างสันติภาพ LEMPAR เป็นกลุ่มองค์กรที่ขับเคลื่อนงานในพื้นที่นอกเขตเมืองหลายแห่งอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลานาน ได้รับความเชื่อมั่นไว้วางใจจากผู้คนในวงกว้าง และคุ้นเคยสภาพพื้นที่เป้าหมายของการวิจัยเป็นอย่างดี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การดำเนินงานผ่านโครงการ “ชุมชนสันติธรรม” หรือ “Kampong Damai” ในพื้นที่สีแดง เพื่อสร้างความเข้มแข็งต่อประชาชนอันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมทางการเมือง ผู้การกำหนดชะตากรรมตนเองของประชาชนชายแดนภาคใต้อย่างมีส่วนร่วมกับทางภาครัฐ โดยหลักการสำคัญคือ สันติภาพชายแดนใต้จะต้องไม่แยกขาดจากเจตจำนงของประชาชน หลักคิดของ LEMPAR ต่อ “พื้นที่สีแดง” จึงดูจะมีได้เป็นไปในเชิงลบ หรือเป็นภัยต่อความมั่นคง หากแต่ในทางตรงกันข้าม LEMPAR มองว่าพื้นที่สีแดงคือพื้นที่ที่ผู้คนมีความตื่นตัวทางการเมืองสูง อันเป็นต้นทุนทางสังคมในทางบวก การออกแบบกิจกรรมที่หนุนเสริมพวกเขาให้มีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างสร้างสรรค์ต่างหาก เป็นสิ่งที่ควรผลักดัน ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ความร่วมมือในกรอบโครงการวิจัยนี้ มีลักษณะของ “การวิจัยโดยคนใน” อันหมายถึงกลุ่มองค์กรที่ใช้ชีวิต ขับเคลื่อนงาน และเข้าใจธรรมชาติของผู้คนในพื้นที่ที่จะศึกษา ประกอบอยู่ด้วย ทั้งนี้ คณะคณะคณะผู้วิจัยเชื่อว่า การสำรวจตรวจสอบความคิด และปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่เหล่านี้จะมีความสำคัญต่อการผลักดันกระบวนการสันติภาพจากฐานล่าง (bottom-up) ที่จะสามารถเรียกได้ว่าเป็น “กระบวนการสันติภาพอันมีผู้คนธรรมดา” รวมอยู่ภายใน

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- (1) เพื่อทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง
- (2) เพื่อทำความเข้าใจปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

(3) เพื่อนำเสนอองค์ความรู้และข้อเสนอนโยบายที่จะเป็นประโยชน์ต่อการผลักดันกระบวนการสันติภาพ

3. กิจกรรมต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัยแต่ละข้อ

(1) แผนกิจกรรมหลักที่สอดคล้องวัตถุประสงค์ และผลลัพธ์ (Output) ที่คาดว่าจะได้รับ

วัตถุประสงค์	กิจกรรมหลัก	ช่วงระยะเวลา ดำเนินการ	จำนวน วันที่ใช้	ผู้รับผิดชอบ
1. เพื่อให้ได้กรอบแนวคิดในการวิจัย และกำหนดลักษณะบุคคลผู้เข้าร่วมเวทีเสวนากลุ่ม	1.1 ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	ส.ค. 61	15	อ.อาทิตย์
	1.2 ประชุมทีมวิจัย	ส.ค. 61	2	อ.อาทิตย์, ตูแวนานียา
2. เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงเอกสารเพียงพอต่อการออกแบบเวที และประเด็นในการเสวนากลุ่ม	รวบรวมและศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมทางการเมืองที่ดำเนินการในพื้นที่สีแดง	ก.ย. 61	15	อ.อาทิตย์, ตูแวนานียา
3. เพื่อให้ได้ข้อมูลจากเวทีเสวนากลุ่ม	จัดเวทีเสวนากลุ่มอำเภอละ 1 เวที จำนวนรวมทั้งสิ้น 15 เวที (20 อำเภอ)	ธ.ค.61 – พ.ค. 62	180	ตูแวนานียา, อ.อาทิตย์
4. เพื่อให้ได้ผลการวิจัยจากการวิเคราะห์และอภิปรายข้อมูลที่ได้เก็บรวบรวมมา	วิเคราะห์และอภิปรายผลการเก็บรวบรวมข้อมูล	มิ.ย.62	15	อ.อาทิตย์, ตูแวนานียา

(2) ผลที่คาดว่าจะได้รับในแต่ละช่วงระยะเวลา

เดือนที่	กิจกรรม (activities)	ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ (outputs)
3 เดือนที่ 1	1. พัฒนารอบแนวคิดในการวิจัย 2. ข้อมูลเชิงเอกสารเกี่ยวกับกิจกรรมทางการเมืองในพื้นที่สีแดง	1. กรอบแนวคิดในการวิจัย 2. ฐานข้อมูลเชิงเอกสารในเบื้องต้น

เดือนที่	กิจกรรม (activities)	ผลงานที่คาดว่าจะได้รับ (outputs)
3 เดือนที่ 2	1. การจัดเวทีเสวนากลุ่ม	1. ได้ข้อมูลและผลวิเคราะห์เบื้องต้นจากการเสวนากลุ่มในเวทีที่ดำเนินการไปแล้ว ในช่วง 3 เดือนที่ 2 (ประมาณ 10 เวที)
3 เดือนที่ 3	1. การจัดเวทีเสวนากลุ่ม	1. ได้ข้อมูลและผลวิเคราะห์เบื้องต้นจากการเสวนากลุ่มในเวทีที่ดำเนินการไปแล้วในช่วง 3 เดือนที่ 3 (ประมาณ 6 เวที)

4. แนวทาง/ขั้นตอนการดำเนินงาน

(1) ขอบเขตของการศึกษา

- พื้นที่ในการวิจัย: 20 อำเภอ ได้แก่ (1) จ.นราธิวาส ประกอบด้วย อ.สุไหงปาดี, อ.เจาะไอร้อง, อ.ระแงะ, อ.จะแนะ, อ.รือเสาะ และ อ.บาเจาะ (2) จ.ปัตตานี ประกอบด้วย อ.ยะหริ่ง, อ.หนองจิก, อ.สายบุรี, อ.กะพ้อ, อ.ไม้แก่น, อ.ปะนาเระ, อ.มายอ, อ.ยะรัง และ อ.ทุ่งยางแดง (3) จ.ยะลา ประกอบด้วย อ.ยะหา, อ.บันนังสตา, อ.ธารโต, อ.รามัน และ อ.กรงปินัง
- ระยะเวลาในการวิจัย: 12 เดือน

(2) วิธีการเก็บข้อมูล

- การเก็บข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้อง อาทิ โครงการและผลการดำเนินงานต่อหมู่บ้าน เสริมสร้างความมั่นคงของหน่วยงานภาครัฐ, รายงานสำรวจความคิดเห็นประชาชน ต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) ในพื้นที่สีแดง, รายงานผลการดำเนินโครงการชุมชนสันติธรรม (Kampong Damai) และเอกสารวิชาการที่เกี่ยวข้อง
- การจัดเวทีเสวนากลุ่มประมาณการณ์ครั้งละ 15 คน รวมทั้งสิ้น 15 เวที

(3) วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลและอภิปรายผล

• การตีความ (Interpretation)

วิธีการตีความ เป็นวิธีวิทยาของญาณวิทยาแบบ ศาสตร์แห่งการตีความ (Hermeneutics) ซึ่งสนใจการก่อรูปความหมายของมนุษย์เกี่ยวกับความจริง แต่ไม่ได้พยายามเข้าไปข้างในกระบวนคิดของมนุษย์ หากแต่มองว่ามนุษย์แสดงออก (express) ซึ่งความคิดและการให้ความหมายต่อโลกของเขาเองในภาษา อย่างไรก็ตาม ศาสตร์แห่งการตีความก็ได้ปฏิบัติกับภาษาอย่างตรงตามตัวอักษร ว่าเป็นสิ่งสะท้อนความจริงของโลกอย่างตรงไปตรงมาดังที่ประจักษ์นิยมมีท่าทีแบบนั้น แต่ปฏิบัติกับภาษาในฐานะตัวบท (text) ที่ต้องตีความความหมายแฝงหรือความหมายโดยนัย อันสะท้อนเจตนาและการให้ความหมายของผู้ให้ข้อมูล ซึ่งตามภาษาของสำนักนี้จะเรียกได้ว่าเป็น “ผู้ประพันธ์ตัวบท” คำว่า “ตัวบท” (text) ในที่นี้ มิใช่เพียงตัวบทคำพูดหรือลายลักษณ์อักษรเสมอไป หากแต่กิจกรรมของชีวิตทางสังคมของผู้ให้ข้อมูลเอง ก็จัดว่าเป็น การแสดงออกของภาษาอย่างหนึ่ง ซึ่งสามารถทำการตีความในฐานะตัวบทได้เช่นกัน พูดอย่างกระชับ คือ ศาสตร์แห่งการตีความมุ่งที่จะเข้าใจการตีความและการให้ความหมายของมนุษย์ต่อสรรพสิ่ง ในแง่นี้ มนุษย์จึงมีความเป็นผู้กระทำการต่อความจริง ในฐานะที่สารัตถะของมนุษย์คือ ผู้ประพันธ์ (author) และผู้ตีความถอดรหัส (decipher) ความหมายต่อสรรพสิ่งรอบตัว ชีวิต และกิจกรรมชีวิตทางสังคมของเขา

• การวิเคราะห์ภาษาธรรมดา (Ordinary Linguistic Analysis)

นอกจากการพยายามสะท้อน (reflect) ความคิด และโยงใยความหมายของผู้ให้ข้อมูลตามวิธีวิทยาข้างต้น เราอาจมีอีกกระบวนท่าในการสำรวจตรวจสอบและแปลผลข้อมูล นั่นคือ การวิเคราะห์ภาษาธรรมดา วิธีการนี้ให้น้ำหนักกับภาษาว่า หลายครั้งผู้ให้ข้อมูลมิได้ใช้ภาษาเพื่ออธิบายโลก ปรากฏการณ์ หรือความเห็นของตน เพียงอย่างเดียว แต่ใช้ภาษาเป็นการแสดงออกของการกระทำทางสังคม (verbalization of a social act) ความหมายของภาษาจึงมิได้อยู่ที่การนิยามคำ หรืออยู่ที่การใช้คำเพื่อแทนหรือระบุถึงวัตถุสิ่งของ แต่ความหมายของภาษาอยู่ที่ “การใช้” ในแต่ละบริบท การพิจารณาภาษาที่ปรากฏในข้อมูลซึ่งเก็บรวบรวมมาในฐานะแบบนี้ จึงจะพาเราไปเข้าใจสังคม หรือสภาพแวดล้อมที่ภาษานั้นๆ ทำงาน เช่น บรรยากาศของความไว้วางใจ/หวาดระแวง บรรยากาศของความขัดแย้ง/ความร่วมมือ เป็นต้น ซึ่งในแบบฉบับของ John Austin นั้น ให้น้ำหนักเป็นพิเศษกับการ

6. ผลที่คาดว่าจะได้รับ

- เอกสารชุดความเข้าใจต่อความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง พร้อมกับข้อเสนอเชิงนโยบายต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- ตัวชี้วัด
 - รายงานความก้าวหน้าโครงการวิจัย
 - รายงานฉบับสมบูรณ์ในเดือนสุดท้ายของการดำเนินการ

7. กระบวนการผลักดันผลงานดังกล่าวออกสู่การใช้ประโยชน์

- การจัดเวทีสาธารณะเผยแพร่ผลงานวิจัยทั้งในกรุงเทพฯ และในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้
- การผลิตเอกสารรายงานการวิจัยนำเสนอให้กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

8. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ และหน่วยงานที่จะใช้ประโยชน์จากผลการวิจัย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ:

- มีความเข้าใจต่อความคิดทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง
- มีความเข้าใจต่อปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง
- มีข้อเสนอองค์ความรู้ใหม่ และข้อเสนอเชิงนโยบายใหม่ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

หน่วยงานที่จะใช้ประโยชน์จากผลการวิจัย:

- ส่วนราชการระดับนโยบาย เช่น สำนักงานสภาพความมั่นคงแห่งชาติ
- ส่วนราชการระดับยุทธศาสตร์ เช่น กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร
- ส่วนราชการระดับปฏิบัติในพื้นที่ ทั้งในด้านความมั่นคง และด้านการพัฒนา
- องค์กรภาคประชาสังคมที่ขับเคลื่อนงานเกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้
- ภาควิชาการที่ให้ความสำคัญสนใจกับประเด็นปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้และกระบวนการสันติภาพ

บทที่ 2

กรอบแนวคิดในการวิจัย

โครงการวิจัยนี้วางอยู่บนการผูกคำ 3 คำเป็นพื้นฐาน คือ พื้นที่ ความคิด และปฏิบัติการ เพื่อทำความเข้าใจที่ทางทางการเมืองของผู้คนในอาณาบริเวณอันเป็นหมุดหมายเชิงยุทธศาสตร์ของทั้งฝ่ายรัฐ และฝ่ายขบวนการฯ ลำดับการนำเสนอของบทนี้จะเรียงตามคำเหล่านั้น เพื่อนำไปสู่การจัดวางกรอบแนวคิดในการวิจัยของโครงการในส่วนท้าย

1. พื้นที่

พื้นที่สีแดง (Red Zone) เป็นประเภทของพื้นที่ที่ถูกนิยามแบ่งจำแนกขึ้นโดยหน่วยความมั่นคงของไทย เพื่อระบุบริเวณที่ยังมีความเคลื่อนไหวของกลุ่มก่อความไม่สงบอยู่⁷ โดยได้ถูกปรับเปลี่ยนชื่อเรียกมาเป็น “หมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุข” ในห้วงปี 2550 จากมาตรการของกองบัญชาการผสมพลเรือน ตำรวจ ทหาร (พตท.) เพื่อรุกทำงานมวลชนในพื้นที่ดังกล่าว ในภาคปฏิบัติการ จะมีการจัดชุด “หน่วยพัฒนาสันติ” อันเป็นการสนธิกำลังของเจ้าหน้าที่ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครรักษาดินแดน (อส.) รวมทั้งสิ้นราว 30 คน เข้าทำงานฝังตัวอยู่ในหมู่บ้านเพื่อเข้าสลายโครงสร้างของขบวนการก่อความไม่สงบ แย่งชิงมวลชนและจัดตั้งมวลชนฝ่ายรัฐงานพัฒนาและแก้ปัญหาคความเดือดร้อนของประชาชน และงานสถาปนาอำนาจรัฐให้เข้มแข็ง⁸

ทั้งนี้ ในปี 2558 หน่วยความมั่นคงได้นิยามพื้นที่เป้าหมายการปฏิบัติงานใหม่ โดยจำแนกออกเป็น 3 ประเภทเช่นเดิม แต่เรียกขานชื่อหมู่บ้านสีแดงใหม่ว่าเป็น “หมู่บ้านเสริมสร้างความมั่นคง” ซึ่งรัฐจะต้องดำเนินงานเพื่อสลายโครงสร้างการจัดตั้งฐานมวลชนในลักษณะหมู่บ้านจัดตั้ง (AJAK: AhliJawatanKampong) เพื่อสลายแนวความคิดสนับสนุนกลุ่มผู้ก่อเหตุรุนแรง

⁷ “ประเมินดับไฟใต้ทุก 3 เดือนลดรุนแรง 162 หมู่บ้านสีส้ม”, คม ชัด ลึก (ออนไลน์). <http://www.komchadluek.net/news/scoop/194974>. เข้าถึงเมื่อ 5 ก.พ.61.

⁸ หมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุข (สีแดง) เป็นหนึ่งในสามประเภทของการจำแนกพื้นที่ปฏิบัติการในกรอบคิด “หมู่บ้าน 3 ส.” โดยอีกสองประเภทที่เหลือ ประกอบด้วย หมู่บ้านสนับสนุนสันติสุข (สีเขียว) และหมู่บ้านส่งเสริมสันติสุข (สีเหลือง), โปรตุเกส, อารีย์ ศรีวิเชียร, “หน่วยพัฒนาสันติกับการกิจหมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้”, http://www.southpeace.go.th/column/column_520226_2.htm และ; “ทหารเคลื่อน ‘หมู่บ้าน 3 ส.’...จุดเปลี่ยนไฟใต้สู่สันติสุข?”, ทีมข่าวอิศรา (ออนไลน์). http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=4487&Itemid=86, อ้างถึงใน, รายงานโครงการยุทธศาสตร์สันติวิธีสำหรับสังคมไทยในศตวรรษที่ 21, สกว. เรื่อง ยุทธศาสตร์จัดการความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2554-2557. 30 มี.ค.54, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์.

และนำเยาวชนผู้บริสุทธิ์กลับมาสู่ครอบครัว ปฏิเสธการใช้ความรุนแรงแก้ไขปัญหา ตลอดจนป้องกันการขยายตัวไปยังหมู่บ้านอื่นๆ⁹ ส่วนอีกสองประเภทพื้นที่ที่เหลือถูกตั้งชื่อเรียกว่า พื้นที่เร่งรัดการพัฒนา (สีเหลือง) และพื้นที่เสริมสร้างการพัฒนา (สีเขียว) ทั้งนี้ ในปัจจุบัน ยังไม่สามารถเข้าถึงตัวเลขที่แน่ชัดได้ว่า “หมู่บ้านสีแดง” นั้นมีจำนวนที่แน่นอนเท่าใด แม้กระทั่งในเอกสารแผนปฏิบัติการการแก้ไขปัญหาและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปีงบประมาณ 2559 เอง ก็ยังระบุตัวเลขไม่ตรงกันเอาไว้ในเอกสารเดียวกัน กล่าวคือ ระบุไว้ว่า 162 หมู่บ้านในหน้าที่ 5 และต่อมาในหน้าที่ 8 กลับระบุว่า มี 244 หมู่บ้าน (จำแนกเป็นหมู่บ้านเสริมสร้างความมั่นคง 88 หมู่บ้าน และหมู่บ้านที่ตรวจพบโครงสร้างการจัดตั้งเพิ่มเติม 154 หมู่บ้าน)¹⁰ ขณะเดียวกัน รายชื่อหมู่บ้านที่อยู่ในประเภทจำแนกดังกล่าวก็ยังไม่เป็นที่เข้าถึงได้ง่ายนัก เราพอจะทราบเพียงขอบเขตกว้างๆ ในระดับอำเภอเท่านั้นว่า ครอบคลุมพื้นที่ 6 อำเภอของจังหวัดนราธิวาส 9 อำเภอของจังหวัดปัตตานี และ 5 อำเภอของจังหวัดยะลา รวมทั้งสิ้น 20 อำเภอ¹¹

งานศึกษาจำนวนหนึ่งก็ระบุนิยามของ “พื้นที่สีแดง” ไปอย่างสอดคล้องกับหน่วยความมั่นคงของไทย อาทิ Human Rights Watch ให้ความหมายว่า “พื้นที่สีแดง” คือ พื้นที่ที่กลุ่มติดอาวุธสามารถควบคุมอาณาเขตเอาไว้ได้¹² ในขณะทำงานของ Ian Storey เสนอว่า “พื้นที่สีแดง” ก่อปรด้วยหมู่บ้านที่รัฐเชื่อว่ากำลังให้การสนับสนุนกลุ่มก่อความไม่สงบ และจะถูกปฏิเสธการให้งบประมาณจากรัฐบาล¹³ ขณะทำงานอีกจำนวนหนึ่ง เลือกใช้ระดับของการเกิดเหตุรุนแรงบรรจุไว้เป็นองค์ประกอบสำคัญประการหนึ่งของนิยามความเป็นพื้นที่สีแดง อาทิ งานของ Kanita Nitjarunkul และคณะซึ่งวิจัยในประเด็นด้านการศึกษา ระบุขอบเขตของ “พื้นที่สีแดง” ว่า ครอบคลุมพื้นที่ซึ่งยังปรากฏความรุนแรง (อยู่มาก-เสริมโดยคณะผู้วิจัย) หรือพื้นที่ซึ่งอยู่ภายใต้

⁹ สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สอ.คปต.), สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ. แผนปฏิบัติการ การแก้ไขปัญหาและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2559. ม.ป.ท. ม.ป.ป. หน้า 8.

¹⁰ เพิ่งอ้าง. หน้า 5, 8.

¹¹ พื้นที่สีแดงครอบคลุมอาณาเขตโดยคร่าว ดังนี้ (1) จ.นราธิวาส ประกอบด้วย อ.สุไหงปาดี, อ.เจาะไอร้อง, อ.ระแงะ, อ.จะนะ, อ.รีโอเสาะ และ อ.บาเจาะ (2) จ.ปัตตานี ประกอบด้วย อ.ยะหริ่ง, อ.หนองจิก, อ.สายบุรี, อ.กะพ้อ, อ.ไม้แก่น, อ.ปะนาเระ, อ.มายอ, อ.ยะรัง และ อ.ทุ่งยางแดง (3) จ.ยะลา ประกอบด้วย อ.ยะหา, อ.บันนังสตา, อ.ธารโต, อ.รามัน และ อ.กรงปินัง, จากชุดข้อมูลของ สำนักปาตานีรยาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา (LEMPAR) วันที่ 27 ม.ค.61.

¹² Human Rights Watch. **No One is Safe: Insurgent Violence Against Civilians in Thailand's Southern Border Provinces.** Vol.19, No.13(C), August 2007. p.59.

¹³ Ian Storey. **Ethnic Separatism in Southern Thailand: Kingdom Fraying at the Edge.** Honolulu, HI : Asia-Pacific Center for Security Studies, 2007. p.6.

อิทธิพลของกลุ่มก่อความไม่สงบ¹⁴ ส่วนงานของ Anders Engvall และ Magnus Andersson ซึ่งสนใจจัดจำแนกพื้นที่ตามเกณฑ์ของระดับความรุนแรง ได้นิยาม “พื้นที่สีแดง” ว่าเป็นพื้นที่ซึ่งเจ้าหน้าที่รัฐและคนท้องถิ่นเรียกเป็นการทั่วไปเพื่อสื่อถึงบริเวณที่มีการดำรงอยู่ของความรุนแรง¹⁵

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาสถิติการเกิดเหตุรุนแรงโดยคร่าว ตลอดปีที่ผ่านมา (พ.ศ. 2560) ในพื้นที่ 20 อำเภอที่ตั้งของหมู่บ้านสีแดง เปรียบเทียบกับการเกิดเหตุรุนแรงในอำเภออื่นๆ ของจังหวัดชายแดนภาคใต้¹⁶ จะพบข้อนาสังเกตว่า พื้นที่สีแดงนั้นอาจไม่สัมพันธ์กับการเกิดเหตุรุนแรงก็เป็นได้ (โปรดพิจารณาตารางที่ 1 – 3 ประกอบ)

ตารางที่ 2-1 จำนวนการเกิดเหตุรุนแรง แยกรายอำเภอ แยกรายเดือน พ.ศ.2560 (หน่วย: ขอบเขตจำนวนครั้ง)

	จำนวนตำบล	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
จ.สงขลา														
1. จะนะ	14	0	0	0	1-3	1-3	0	0	0	0	0	0	1-3	2-6
2. เทพา	7	1-3	1-3	0	1-3	1-3	0	0	1-3	0	0	0	1-3	6-18
3. สะบ้าย้อย	9	1-3	1-3	0	1-3	1-3	1-3	1-3	0	0	0	0	0	6-18
4. นาทวี	10	1-3	0	0	1-3	0	1-3	0	1-3	1-3	0	0	0	5-15
จ.ปัตตานี														
1. เมือง	13	0	1-3	1-3	4-6	1-3	1-3	1-3	1-3	0	0	0	0	10-24
2. แม่ลาน	3	0	0	1-3	0	1-3	0	0	0	1-3	0	0	0	3-9

¹⁴ Kanita Nitjarunkul, Ekkarin Sungtong and Peggy Placier. “Challenges of Educators in the Context of Education Reform and Unrest: A Study of Southern Border Provinces in Thailand”, in **Asian Social Science**. Vol.10, No.18, 2014. p.233.

¹⁵ Anders Engvall and Magnus Andersson. “The Dynamics of Conflict in Southern Thailand”, in **Asian Economic Papers**. Vol.14, No.3, October 2014. p.183.

¹⁶ สถิติข้อมูลชุดนี้คณะคณะผู้วิจัยนำมาจาก, **ฐานข้อมูลเหตุการณ์ชายแดนใต้ (Deep South Incident Database; DSID)** (online). <https://deepsouthwatch.org/th/dsid?page=3>. Access 7 July 2018 ซึ่งให้ข้อมูลการเกิดเหตุรุนแรงรายอำเภอ ในแต่ละเดือนเป็นขอบเขต (range) ของจำนวน (จำแนกเป็น ไม่มีเหตุการณ์, 1-3 ครั้ง, 4-6 ครั้ง, 7-9 ครั้ง, 10-12 ครั้ง และ, 13 ครั้งขึ้นไป) และจำนวนผู้เสียชีวิต ทั้งนี้ สำหรับตัวเลขที่แน่ชัด กำลังอยู่ระหว่างการทำหนังสือขอข้อมูลจากคณะทำงานฐานข้อมูลดังกล่าว ซึ่งคณะคณะผู้วิจัยจะนำมาปรับให้ละเอียดขึ้นในโอกาสต่อไป.

	จำนวนตำบล	ม.ด.	ก.พ.	มี.ด.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
3. โคกโพธิ์	12	0	0	0	1-3	0	1-3	1-3	1-3	0	0	1-3	0	5-15
4. ไม้แก่น	4	0	0	0	0	1-3	0	1-3	1-3	0	0	0	0	3-9
5. กะป้อ	3	0	1-3	0	1-3	0	0	0	0	0	0	0	0	2-6
6. ห้วยยางแดง	4	0	0	0	1-3	0	1-3	0	0	1-3	1-3	0	0	4-12
7. ปะนาละ	10	1-3	1-3	0	0	1-3	0	1-3	0	0	1-3	0	1-3	6-18
8. มายอ	13	0	1-3	4-6	1-3	0	1-3	10-12	1-3	0	1-3	1-3	1-3	21-39
9. ยะรัง	12	1-3	1-3	1-3	7-9	1-3	1-3	1-3	1-3	0	0	1-3	1-3	16-36
10. ยะหริ่ง	18	1-3	1-3	0	1-3	1-3	4-6	0	1-3	1-3	1-3	0	1-3	12-30
11. สายบุรี	11	1-3	4-6	1-3	1-3	1-3	4-6	4-6	1-3	1-3	1-3	1-3	0	20-42
12. หนองจิก	12	4-6	1-3	1-3	7-9	4-6	1-3	≥13	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	36-58
จ.ยะลา														
1. เมือง	14	1-3	7-9	4-6	4-6	4-6	4-6	1-3	1-3	0	0	4-6	4-6	34-54
2. เบตง	5	0	1-3	1-3	1-3	1-3	0	0	0	1-3	0	1-3	1-3	7-21
3. กรงปินัง	4	1-3	0	0	1-3	1-3	1-3	0	0	1-3	0	0	0	5-15
4. กาบัง	2	0	0	0	0	1-3	1-3	0	1-3	1-3	0	0	0	4-12
5. ธารโต	4	1-3	0	1-3	1-3	1-3	0	0	0	0	0	1-3	1-3	6-18
6. บันนังสตา	6	1-3	1-3	0	4-6	4-6	1-3	1-3	0	0	1-3	1-3	1-3	15-33
7. ยะหา	7	1-3	0	1-3	0	1-3	0	0	1-3	1-3	1-3	0	1-3	7-21
8. รามัน	16	1-3	0	1-3	1-3	4-6	1-3	1-3	0	0	0	1-3	0	10-24
จ.นราธิวาส														
1. เมือง	7	1-3	0	1-3	1-3	0	1-3	1-3	1-3	4-6	0	1-3	1-3	12-30
2. เจาะไอร้อง	3	0	1-3	1-3	0	0	0	0	1-3	1-3	1-3	1-3	0	6-18
3. แว้ง	6	0	0	1-3	4-6	0	1-3	0	1-3	0	1-3	1-3	0	9-21
4. จะแนะ	4	1-3	1-3	0	4-6	0	0	1-3	1-3	0	1-3	1-3	1-3	11-27

	จำนวนตำบล	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
5. ตากใบ	8	1-3	1-3	4-6	7-9	1-3	1-3	1-3	1-3	0	4-6	0	1-3	22-42
6. บาเจาะ	6	1-3	1-3	0	4-6	1-3	0	1-3	1-3	0	1-3	0	0	10-24
7. ยี่งอ	6	0	1-3	0	4-6	0	0	0	1-3	0	1-3	1-3	0	8-18
8. ระแงะ	7	1-3	1-3	4-6	4-6	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	18-42
9. รือเสาะ	9	1-3	1-3	1-3	4-6	4-6	1-3	1-3	1-3	4-6	0	1-3	1-3	20-42
10. ศรีสาคร	6	1-3	1-3	1-3	7-9	1-3	1-3	1-3	1-3	0	1-3	1-3	1-3	17-39
11. สุโงโกลก	4	1-3	1-3	0	1-3	1-3	1-3	4-6	1-3	0	0	1-3	0	11-27
12. สุโงปาดิ	6	0	1-3	1-3	4-6	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	1-3	4-6	17-39
13. สุคิริน	5	1-3	0	1-3	0	0	0	0	0	1-3	0	1-3	1-3	5-15
รวม	29	26	32	32	84	41	32	48	25	22	20	24	25	411
	0	-72	-78	-72	-144	-93	-78	-88	-75	-54	-54	-66	-63	-937

*หมายเหตุ: อำเภอที่ทำแถบสีไว้ คือ อำเภอซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านสีแดง

ตารางที่ 2-2 จำนวนผู้เสียชีวิตจากเหตุรุนแรง แยกรายอำเภอ แยกรายเดือน พ.ศ.2560 (หน่วย: ศพ)

	จำนวนตำบล	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
จ.สงขลา														
1. จะนะ	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1
2. เทพา	7	1	3	0	0	0	0	0	1	0	0	0	2	7
3. สะบ้าย้อย	9	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	2
4. นาทวี	10	1	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	4
จ.ปัตตานี														
1. เมือง	13	0	1	3	2	0	0	0	1	0	0	0	0	7
2. แม่ลาน	3	0	0	2	0	1	0	0	0	0	0	0	0	3

	จำนวนตำบล	ม.ด.	ก.พ.	มี.ด.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	รวม
5. ตากใบ	8	0	0	4	0	0	1	2	1	0	4	0	1	13
6. บาเจาะ	6	1	1	0	1	0	0	1	3	0	1	0	0	8
7. ยี่งอ	6	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	1	0	4
8. ระแงะ	7	3	0	2	2	2	1	2	0	1	0	3	0	16
9. รือเสาะ	9	2	1	4	0	2	0	1	0	4	0	2	1	17
10. ศรีสาคร	6	1	2	0	3	0	1	1	1	0	0	0	1	10
11. สุโงโกลก	4	1	0	0	0	1	1	1	0	0	0	1	0	5
12. สุโงปาดิ	6	0	0	1	0	1	0	0	0	1	0	2	0	5
13. สุคิริน	5	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2
รวม	290	16	21	33	21	20	30	25	13	22	16	18	15	250

*หมายเหตุ: อำเภอที่ทำแถบสีไว้ คือ อำเภอซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านสีแดง

ตารางที่ 2-3 เปรียบเทียบจำนวนการเกิดเหตุรุนแรง และผู้เสียชีวิต แยกรายอำเภอ รวมทั้งปี พ.ศ.2560 (หน่วย: ขอบเขตจำนวนครั้ง, ศพ)

	จำนวนตำบล	จำนวนการเกิดเหตุ	จำนวนผู้เสียชีวิต
จ.สงขลา			
1. จะนะ	14	2-6	1
2. เทพา	7	6-18	7
3. สะบ้าย้อย	9	6-18	2
4. นาทวี	10	5-15	4
จ.ปัตตานี			
1. เมือง	13	10-24	7
2. แม่ลาน	3	3-9	3

	จำนวนตำบล	จำนวนการเกิดเหตุ	จำนวนผู้เสียชีวิต
3. โคกโพธิ์	12	5-15	0
4. ไม้แก่น	4	3-9	4
5. กะป้อ	3	2-6	0
6. ท่งยางแดง	4	4-12	11
7. ปะนาละ	10	6-18	7
8. มายอ	13	21-39	12
9. ยะรัง	12	16-36	5
10. ยะหริ่ง	18	12-30	15
11. สายบุรี	11	20-42	14
12. หนองจิก	12	36-58	13
จ.ยะลา			
1. เมือง	14	34-54	16
2. เบตง	5	7-21	2
3. กรงปินัง	4	5-15	3
4. กาบัง	2	4-12	2
5. ธารโต	4	6-18	3
6. บ้านนังस्ता	6	15-33	7
7. ยะหา	7	7-21	5
8. รามัน	16	10-24	6
จ.นราธิวาส			
1. เมือง	7	12-30	5
2. เจาะไอร้อง	3	6-18	4
3. แว้ง	6	9-21	5
4. จะแนะ	4	11-27	7
5. ตากใบ	8	22-42	13

	จำนวนตำบล	จำนวนการเกิดเหตุ	จำนวนผู้เสียชีวิต
6. บาเจาะ	6	10-24	8
7. ยี่งอ	6	8-18	4
8. ระแงะ	7	18-42	16
9. รือเสาะ	9	20-42	17
10. ศรีสาคร	6	17-39	10
11. สุโงโกลก	4	11-27	5
12. สุโงปาดิ	6	17-39	5
13. สุคิริน	5	5-15	2
รวม	290	411-937	250

*หมายเหตุ: อำเภอที่ทำแถบสีไว้ คือ อำเภอซึ่งเป็นที่ตั้งของหมู่บ้านสีแดง

จากข้อมูลเชิงตัวเลขข้างต้น การเกิดเหตุรุนแรงทั้งในเชิงปริมาณ (จำนวนครั้งความถี่) และในเชิงคุณภาพ (การสร้างความสูญเสียต่อครั้ง) ของ พ.ศ.2560 ก่อนช่วงกระจายตัวทั่วทั้งปาดานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยไม่มีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญระหว่างอำเภออันเป็นที่ตั้งของพื้นที่สีแดงกับเขตอำเภอทั่วไป จนเราอาจกล่าวได้ว่า การระบุนิยามพื้นที่สีแดงอาจไม่สัมพันธ์กับระดับของการเกิดเหตุรุนแรงดังที่งานจำนวนหนึ่งเข้าใจ รายงานของ อ.ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี ให้ข้อมูลที่น่าสนใจต่อการพิจารณาข้อมูลตัวเลขข้างต้นยิ่งขึ้น ด้วยการเปิดเผยสถิติการเกิดเหตุรุนแรงในระยะ 13 ปีที่ผ่านมา (นับเมื่อ กรกฎาคม พ.ศ.2560) และพบว่า อำเภอที่มีความรุนแรงมากที่สุดเรียงตามเรียงตามลำดับ 10 อำเภอแรก ได้แก่ เมืองยะลา (1,713) ระแงะ จังหวัดนราธิวาส (1,191) รามัน จังหวัดยะลา (1,099) รือเสาะ จังหวัดนราธิวาส (1,054) บันนังสตา จังหวัดยะลา (1,035) ยะรัง จังหวัด ปัตตานี (1,016) หนองจิก จังหวัดปัตตานี (863) เมืองปัตตานี (840) สายบุรี จังหวัดปัตตานี (790) และบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส (639) ถึงแม้ 8 จาก 10 อำเภอในข้อมูลนี้ จะถูกจัดว่าเป็นที่ตั้งของพื้นที่สีแดง แต่อันดับที่ 1 ที่เกิดเหตุรุนแรงบ่อยครั้งที่สุด อย่างเมืองยะลา รวมไปถึงอันดับที่ 8 คือ เมืองปัตตานี ก็ได้ถูกนับอยู่ในพื้นที่สีแดง แต่ข้อที่น่าสนใจมากกว่าสำหรับงานของ อ.ศรีสมภพคือ ท่านมิได้เชื่อมโยงจำนวนการเกิดเหตุนี้เข้ากับความเป็นหรือไม่เป็นพื้นที่สีแดง หากแต่ตั้งข้อสังเกตว่าการกระจายตัวของเหตุ

รุนแรงมีความเข้มข้นหรือความถี่ของการเกิดเหตุ กระจุกตัวอยู่ในอำเภอที่มีนัยความหมายทางประวัติศาสตร์ลงรากฝังลึกไปกับพื้นที่ ทั้งการเป็นเมืองประวัติศาสตร์ และฉากของเหตุการณ์ใหญ่ๆ ที่สำคัญในอดีต อาทิ การลุกขึ้นสู้ของชาวบ้านที่หมู่บ้านปาลูกาสาเมา อำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ในปี 2490 และเหตุการณ์สังหารชาวบ้านที่สะพานกอตอ รอยต่อระหว่างอำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานีและอำเภอบาเจาะ จังหวัดนราธิวาส ปี 2518¹⁷

เราอาจเข้าใจความกำกวมคลุมเครือของการระบุ “ความเป็นพื้นที่สีแดง” นี้ได้ชัดเจน หากพิจารณาประกอบกับการให้ข้อมูลของนายทหารชั้นสัญญาบัตรผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่อยู่ในปัจจุบัน ซึ่งสรุปความว่า “หมู่บ้านสีแดง” เป็นคำที่ถูกยกเลิกการใช้ไปแล้ว โดยจะเรียกว่า “หมู่บ้านเสริมสร้างความมั่นคง” ซึ่งปัจจุบันมีอยู่ทั้งสิ้น 76 หมู่บ้านกระจายตัวอยู่ในสามจังหวัด (ปัตตานี ยะลา นราธิวาส) นัยของพื้นที่ดังกล่าวนี้ ความน่าสนใจของชุดข้อมูลนี้อยู่ตรงที่การสะท้อนให้เห็นว่า เกณฑ์การระบุพื้นที่นั้นอาจแตกต่างออกไปจากอดีต กล่าวคือ ในขณะที่ในอดีตนั้น เกณฑ์หนึ่งของการกำหนดพื้นที่สีแดง คือ ความถี่และเข้มข้นของการเกิดเหตุรุนแรง แต่ นายทหารผู้ให้ข้อมูลท่านดังกล่าวยืนยันว่า เกณฑ์หรือองค์ประกอบสำคัญในปัจจุบัน คือ ความเข้มข้นของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มผู้เห็นต่าง การเปิดแหล่งพักพิงกบดานของแกนนำระดับสั่งการของกลุ่มก่อเหตุรุนแรง และปรากฏการณ์การเคลื่อนไหวค่อนข้างมากของภัยแทรกซ้อน ด้วยเหตุนี้ที่นัยสำคัญของพื้นที่ที่เป็นเช่นนี้ หมู่บ้านเหล่านี้จึงย่อมมีอัตราการเกิดเหตุรุนแรงต่ำเป็นเรื่องธรรมดา เพราะเป็นอาณาบริเวณที่ตัวแสดงซึ่งเกี่ยวข้องกับปัญหาใช้เคลื่อนไหวในทางอื่น¹⁸

เมื่อเสริมด้วยมุมมองของตูแวนาเนีย ตูแวนแมง ผู้อำนวยการสำนักปาตานีรายาเพื่อการพัฒนาและสันติภาพ (LEMPAR) ก็ช่วยให้เห็นพื้นที่สีแดงในปัจจุบันได้ชัดเจนว่า คุณลักษณะเด่นอันเป็นเกณฑ์ระบุพื้นที่ในปัจจุบันอาจมิใช่จำนวนการก่อเหตุเหมือนในอดีต มากเท่ากับความเข้มข้นของความเคลื่อนไหวและตื่นตัวทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่นั้น ด้วยมักมีปฏิกิริยาต่อพลวัตของการพูดคุยเพื่อสันติสุข ตลอดจนความเป็นไปของสถานการณ์ผ่านการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ เช่น ป้ายผ้า การพนสี นอกจากนี้ จากการเสวนาหารือของผู้คนในเวที “บีการอปาทานี” (Bicara Patani) ซึ่งจัดขึ้นอย่างตอบรับกับการเกิดวงพูดคุยสันติสุขในทางเปิดนับตั้งแต่ พ.ศ.2554 ผลสะท้อนก็ปรากฏออกมาว่า ผู้คนในพื้นที่ที่ระบุว่าเป็น “พื้นที่สีแดง” นั้น รัฐอาจมอง

¹⁷ ศรีสมภพ จิตรภิรมย์ศรี. ความขัดแย้งชายแดนใต้ในรอบ 13 ปี: ความซับซ้อนของสนามความรุนแรงและพลังของบทสนทนาสันติภาพปาตานี (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์). https://deepsouthwatch.org/sites/default/files/blogs/attachment/deepsouthconflictin13_years_th.pdf. หน้า 10.

¹⁸ นายทหารชั้นสัญญาบัตรผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ไม่ประสงค์ออกนาม. สัมภาษณ์ทางโทรศัพท์. 3 กรกฎาคม 2561.

ด้วยความหวาดระแวงว่าเป็นภัยต่อความมั่นคง แต่ในมุมมองของประชาชนแล้ว พื้นที่ดังกล่าว คือพื้นที่ที่มีความตื่นตัวทางการเมืองสูง และแสดงออกถึงความปรารถนาจะมีส่วนร่วมในการกำหนดชะตาอนาคตและชี้ทางออกของสถานการณ์ขัดแย้งด้วยตนเอง¹⁹

จากที่กล่าวมาข้างต้น นัยสำคัญของ “พื้นที่สีแดง” อยู่ตรงที่การถูกระบุนิยามว่าเป็นพื้นที่อันอุดมด้วยกลุ่มเคลื่อนไหวต่อต้านรัฐและภัยแทรกซ้อน รวมทั้งเป็นพื้นที่ที่มีความตื่นตัวทางการเมืองและแสดงปฏิกิริยาต่อความเป็นไปของสถานการณ์ความขัดแย้ง/กระบวนการสันติภาพในปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างต่อเนื่อง โครงการวิจัยชิ้นนี้ก็นิยามข้างต้นนี้เอาไว้และเล็งเห็นว่า ทางเดินของกระบวนการสันติภาพจึงมีอาจมีถนนหรือทางด่วนใดที่จะไปสู่เป้าหมายได้โดยตัดข้ามไม่ผ่านพื้นที่เหล่านี้ การครุ่นคิดพิจารณาต่อประเด็นข้างต้นอย่างละเอียด สัมพันธ์ไม่น้อยกับการต้องเดินหน้าต่อยอดไปจากงานของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ เรื่อง “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิม” งานของ อ.ธเนศ ให้ภาพพัฒนาการของขบวนการเคลื่อนไหวของมลายูปาตานีที่ปะทะ เสียตทาน หรือต่อรองกับรัฐบาลกรุงเทพ โดยจำแนกออกเป็น 3 ยุค คือ ยุคก่อนสมัย ร.5 ซึ่งขบวนการนำโดยชนชั้นนำจารีตในพื้นที่ ต่อมาคือ ช่วง ร.5-รัฐบาล ป.พิบูลสงคราม สมัยที่ 2 ซึ่งขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมอิสลาม และยุคที่สามคือ ช่วงหลังการเสียชีวิตของหะยีสุหลงจนถึงปัจจุบัน อันมีอุดมการณ์นำคือ ชาตินิยมมลายู²⁰ (Melayu Nationalism) อันพันอยู่กับบทบาทนำของชนชั้นนำในพื้นที่

อ.ธเนศเผยแพร่งานชิ้นนี้ออกมาเมื่อ พ.ศ.2550 และหากเราเดินต่อมาถึงห้วงเวลาแห่งย่อหน้าข้างต้นที่คณะคณะผู้วิจัยนำเสนอมา ที่ความรู้สึกอกหักของมวลชนของขบวนการฯ รวมถึงบทบาทของภาคประชาสังคมในพื้นที่ที่ทั้งมีจำนวนมากขึ้น และเคลื่อนไหวทางสังคมในพื้นที่เข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ ส่งผลให้ผู้คนในหมู่บ้าน อันไม่เว้นกระทั่งในพื้นที่สีแดง มีความตื่นตัวมากขึ้นทางการเมือง ในแนวโน้มที่ประสงค์ร่วมส่วนครอบครองความเป็นชาติมลายูที่ยึดโยงอยู่กับเจตจำนงค์ สภาวการณ์เช่นนี้พอตั้งสมมติฐานได้คร่าวๆ ว่า ความเคลื่อนไหวของชนมลายูปาตานีอาจก้าวเข้าสู่ยุคที่ 4 แล้ว เป็นท่าทีและการเคลื่อนไหวที่นำโดยอุดมการณ์ชาตินิยมมลายูที่แตกต่างไปจากยุคก่อนตรงที่ มันมีลักษณะเป็นชาตินิยมมวลชนมากกว่าผูกอยู่กับชนชั้นนำ (Melayu Mass Nationalism) แม้จะเข้าใจได้ไม่ยากเนื่องจากภาคประชาสังคมนั้นทำงานกับผู้คน

¹⁹ เรียบเรียงจาก, ตูแวตานียา ตูแวแมแมง. สัมภาษณ์. กรุงเทพฯ. 10 ธ.ค.60, ส่วนหนึ่งใน ร่างบทความวิจัยของคณะคณะผู้วิจัย เรื่อง ภาคประชาสังคมปาตานี: มองผ่านทฤษฎีขบวนการทางสังคม และ; ตูแวตานียา ตูแวแมแมง ในการนำเสนอข้อเสนอโครงการวิจัยชิ้นนี้ต่อที่ประชุมคณะกรรมการที่ปรึกษางานวิจัยประเด็นวิจัยเชิงยุทธศาสตร์จังหวัดชายแดนภาคใต้ (SRI13) ณ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย เมื่อ 27 มิถุนายน 2561.

²⁰ ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิม”, ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บก.). มลายูศึกษา: ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชนมลายูในภาคใต้. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550. หน้า 150-182.

ระดับฐานรากชุมชน แต่บรรยากาศที่คนธรรมดาทั้งในเขตเมืองและในกำปง (หมู่บ้าน) ต่างสามารถจับต้องความเป็นชาติมลายูที่มากกว่าการเสียอำนาจของร่ายารัฐจารีต และสามารถพูดถึงตัวเองขึ้นมาท่ามกลางการปะทะเสียดทาน และต่อสู้ต่อรองระหว่างอุดมการณ์ชาตินิยมสองฝ่าย (มลายูปาตานี-ไทย) คือ สภาวะแวดล้อมปัจจุบันของกระบวนการสันติภาพ ซึ่งเรียกร้องต่อการทำความเข้าใจความคิด และปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนธรรมดาเหล่านี้ในฐานะตัวกระทำการหนึ่งที่สำคัญของกระบวนการสันติภาพ

2. ความคิด และปฏิบัติการ

ย้อนกลับไประหว่าง พ.ศ.2558-2560 คณะทำงานสำนักปาตานีร่ายาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา (LEMPAR) ได้จัดทำโครงการระดับพื้นที่ขึ้นมาโครงการหนึ่งในชื่อว่า เครือข่าย “Kampong Damai” ศูนย์การเรียนรู้วิชาการสันติภาพชุมชน โดยมีความมุ่งหมายหลักคือ การยกระดับและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับสันติภาพในระดับชุมชน ผ่านการชักชวนเครือข่าย จัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ และสร้างพื้นที่กลาง อันจะหนุนเสริมประชาชนในพื้นที่ให้มีสถานะทางการเมืองที่ชอบธรรมในการกำหนดผลลัพธ์สันติภาพที่แท้จริงและยั่งยืนต่อไปในอนาคต²¹

โครงการนี้ดำเนินงานกับ 4 กลุ่มเป้าหมาย/พื้นที่หลัก คือ แกนนำชุมชนจากหมู่บ้านตันหยงปาว ตำบลท่ากำชำ อำเภอหนองจิก จังหวัดปัตตานี, หมู่บ้านนอก ตำบลบ้านนอก อำเภอปะนาเระ จังหวัดปัตตานี, หมู่บ้านบาเจาะ ตำบลบาเจาะ อำเภอบันนังสตา จังหวัดยะลา และหมู่บ้านปะลุกาแปเราะ ตำบลปะลุกาสาเมาะ อำเภอบาเจาะจังหวัดนราธิวาส²² กิจกรรมในระยะที่ 2 ของโครงการ ซึ่งมุ่งเน้นทดลองปฏิบัติการทักษะ การนำแนวคิด กระบวนการด้านสันติภาพไปขยายต่อชุมชน สะท้อนข้อสังเกตที่น่าสนใจยิ่งเกี่ยวกับความคิดทางการเมืองและประเด็นทางการเมืองที่อยู่ในความกังวลสนใจของชุมชนแต่ละแห่ง สรุปสาระสำคัญดังตารางด้านล่าง²³

²¹ คณะทำงานสำนักปาตานีร่ายาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา. โครงการ (นำร่อง) เครือข่าย “Kampong Damai” ศูนย์การเรียนรู้วิชาการสันติภาพชุมชน. รายงานฉบับสมบูรณ์. โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). 2560. หน้า 1-2.

²² เพิ่งอ้าง. หน้า 2.

²³ เพิ่งอ้าง. หน้า 9-20.

ตารางที่ 2-4 ความคิดทางการเมืองและประเด็นทางการเมืองที่อยู่ในความกังวลสนใจของ
ชุมชนที่สะท้อนผ่านการเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการ Kampong Damai

	วัน เดือน ปี	ชุมชนที่ร่วมทำกิจกรรม	ความคิดทางการเมืองทางการเมืองของชุมชน
1	26 พ.ค. 60	ตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	• ความหวาดระแวงเข้าปกคลุมชุมชน จากเหตุการณ์ยิงชาวบ้าน และเหตุการณ์ปิดล้อมจับกุมของเจ้าหน้าที่ • ความกังวลเรื่องความปลอดภัยจำกัดศักยภาพในการสื่อสารเรื่องราวต่างๆ สู่สาธารณะ • การวางตัวให้ไม่รู้เห็นความเป็นไปของสถานการณ์ เพื่อเป็นเกราะกำบังภัย
2	27 พ.ค. 60	บาเจาะ ต.บาเจาะ อ.บันนังสตา จ.ยะลา	• การปกป้องสิทธิขั้นพื้นฐาน การพัฒนาความมั่นใจของชุมชนสำหรับรับมือสถานการณ์ความไม่สงบและผลที่ตามมา • ระบบยุติธรรมของรัฐ ที่ประชาชนสะท้อนว่ามีปัญหาในการเข้าถึง และการขาดศรัทธาต่อกลไกแก้ปัญหาของรัฐ • การกระชับความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับหน่วยงานรัฐองค์กรพัฒนาเอกชน และภาคประชาสังคม เป็นเรื่องสำคัญในการป้องกันการบังคับใช้กฎหมายที่ไม่เป็นธรรม และการละเมิดสิทธิโดยเจ้าหน้าที่รัฐ
3	28 พ.ค. 60	ปะลุกาแปเราะ ต.ปะลุกาสาเมาะ อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส	• ประชาชนหวาดกลัวที่จะเข้าร่วมกิจกรรม เนื่องจากเจ้าหน้าที่ปล่อยข่าวลือที่ไม่ดีเกี่ยวกับโครงการ รวมทั้งส่งทหารเข้ามาสังเกตการณ์การดำเนินกิจกรรม • ผู้นำชุมชน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน เป็นตัวแสดงสำคัญในการทำหน้าที่สะพานเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับเจ้าหน้าที่รัฐ
4	30 มิ.ย. 60	ตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	• ปัญหาคลื่นกีดเซาะชายฝั่งส่งผลกระทบต่อที่ดินของชาวบ้าน ซึ่งดำเนินมาอย่างยาวนานเป็นชั่วอายุคน แต่ยังไม่ปรากฏความพยายามแก้ปัญหาอย่างเป็นรูปธรรมจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5	ไม่ระบุวัน	บาเจาะ ต.บาเจาะ อ.บันนังสตา จ.ยะลา	• การเน้นย้ำประวัติศาสตร์ชุมชน • ความเข้มแข็งของชุมชน
6	ไม่ระบุวัน	ปะลุกาแปเราะ ต.ปะลุกาสาเมาะ อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส	• เหตุการณ์โจมตีจุดตรวจต้นไทร และเหตุการณ์เจ้าหน้าที่เข้าปิดล้อมร้านอินเทอร์เน็ตเพื่อตรวจค้นหาตัวคนร้าย ซึ่งได้ทำการจับเจ้าของร้านและเยาวชนจากชุมชนปะลุกาแปเราะอีก 2 คนไป ประชาชนที่ร่วมกิจกรรมของโครงการมีความเห็นว่า เหตุที่เยาวชนสองคนถูกจับไปนี้ เป็นเพราะปะลุกาแปเราะเป็นชุมชนที่รัฐมีความหวาดระแวงอยู่เป็นทุนเดิม กระทั่งประชาชนในชุมชนกังวลวิตก และหวาดกลัว

	วัน เดือน ปี	ชุมชนที่ร่วมทำกิจกรรม	ความคิดทางประเด็นทางการเมืองของชุมชน
			กับการใช้อำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐ
7	7 ก.ค. 60	ตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	- ประวัติศาสตร์ของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ที่อะฮ์ลุลหะดีมีบทบาทเชื่อมโยงด้วยสูง รัฐจึงเพ่งเล็งเป็นพิเศษและนำไปสู่การใช้อำนาจที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนต่อประชาชนในชุมชน - โรงเรียนตาดีกาที่ถูกรัฐเพ่งเล็งเช่นกัน ส่งผลกระทบต่อคุณภาพของการเรียนการสอนศาสนาเบื้องต้น - ปัญหาทรัพยากรสิ่งแวดล้อมเสื่อมโทรมจากการที่น้ำทะเลกัดเซาะชายฝั่ง - มุมมองต่อโครงการสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินเทพา ซึ่งในแง่หนึ่งเป็นความขัดแย้งเห็นไม่ตรงกันระหว่างประชาชนในพื้นที่นั้นที่ฝ่ายที่หากินอยู่กับทรัพยากรทางทะเล กับฝ่ายที่มีอาชีพและรายได้จากอย่างอื่น - ความยากจนและการว่างงาน ซึ่งสัมพันธ์กับการติดยา - ความขัดแย้งจากการแข่งขันทางการเมืองระดับท้องถิ่นระหว่างกลุ่มเครือญาติกลุ่มต่างๆ ในชุมชน ส่งผลให้คนจำนวนหนึ่งพาลเกลียดกลัวการเมืองและระบอบประชาธิปไตยโดยมองว่าเป็นต้นเหตุของความแตกแยก
8	ไม่ระบุวัน	บาเจาะ ต.บาเจาะ อ.บันนังสตา จ.ยะลา	- นโยบายหลายอย่างของภาครัฐไม่ช่วยแก้ปัญหาความขัดแย้ง และหลายครั้งนำไปสู่ความขัดแย้งที่มากขึ้น เช่น โครงการพาคนกลับบ้าน - ประชาชนตั้งคำถามกับงบประมาณที่รัฐใช้ในการแก้ปัญหาและประสิทธิภาพในการใช้จ่าย - ประชาชนคือคนที่อยู่ตรงกลางของความขัดแย้ง การร่วมกิจกรรมของรัฐก็จะไม่ปลอดภัยจากขบวนการฯ แต่กระนั้นการปฏิเสธไม่ร่วมกิจกรรมของรัฐ ก็จะถูกรัฐเพ่งเล็งว่าเป็นฝ่ายขบวนการเช่นกัน
9	ไม่ระบุวัน	ปะลุกาแปเราะ ต.ปะลุกาสาเมาะ อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส	ความภาคภูมิใจของชุมชนในการจัดมหกรรมตาดีกาเมื่อเดือนตุลาคม ปี 2559
10	ไม่ระบุวัน	ตันหยงเปาว์ ต.ท่ากำชำ อ.หนองจิก จ.ปัตตานี	- ความเป็นธรรมของคนมลายูมุสลิมจากการใช้อำนาจของรัฐที่คนในชุมชนและปาตานีในภาพรวมมักถูกเพ่งเล็งสงสัย กระทั่งโน้มนำให้รู้สึกถึงความเป็นพลเมืองชั้น 2 - ขบวนการภาคประชาชนเป็นที่พึ่งและตัวแทนเรียกร้องการแก้ปัญหาแทนผู้คนในพื้นที่ได้มากกว่ารัฐ - การตั้งคำถามกับการพูดคุยเพื่อสันติสุขที่ไม่สัมพันธ์หรือเชื่อมโยงกับผู้คน และปัญหาที่คนในพื้นที่เผชิญ

	วัน เดือน ปี	ชุมชนที่ร่วมทำกิจกรรม	ความคิดทางประเด็นทางการเมืองของชุมชน
			• ความต้องการโครงการของรัฐสอดคล้องกับพื้นที่มากขึ้น
11	ไม่ระบุวัน	บาเจาะ ต.บาเจาะ อ.บันนังสตา จ.ยะลา	• การจัดวางตนเองของชุมชนต่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียฝ่ายต่างๆ เพื่อการดำเนินงานในอนาคตที่เป็นประโยชน์ต่อประชาชนในพื้นที่ และการประยุกต์ใช้ศักยภาพที่ได้พัฒนาจากโครงการก่อกำเนิดให้เหมาะกับสถานการณ์ความขัดแย้ง โดยเฉพาะการสื่อสารสาธารณะ • ความสำคัญของการสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีกับภาคส่วนต่างๆ เพื่อเป็นเกราะป้องกันชุมชนเองในกรณีเกิดเหตุความไม่สงบ หรือการใช้อำนาจจากเจ้าหน้าที่รัฐ
12	ไม่ระบุวัน	ปะลุกาแปเราะ ต.ปะลุกาสาเมาะ อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส	• ความหวาดกลัวที่จะเข้าร่วมกิจกรรมของโครงการอันเนื่องจากการเฟื่องฟู และแสดงท่าทีข่มขู่ของเจ้าหน้าที่รัฐ • การสะท้อนปัญหาการแพร่ระบาดของยาเสพติด • การสะท้อนปัญหาราคายางพาราตกต่ำ • ความแตกแยกในชุมชนออกเป็นกลุ่มเครือญาติกลุ่มต่างๆ

ความคิด ท่าที และประเด็นที่ชุมชนแต่ละแห่งสะท้อนออกมาผ่านการทำกิจกรรมกับโครงการ Kampong Damai ดังแจกแจงสาระสำคัญให้เห็นข้างต้น อาจสรุปได้ว่า ล้วนเป็นประเด็นที่มีความเป็นการเมือง (political) ทั้งสิ้น การทำความเข้าใจสิ่งที่เรียกว่า “การเมือง” จึงอาจนับได้ว่าเป็นจุดเริ่มที่พึงกำหนดสำหรับการทำความเข้าใจความคิดและปฏิบัติการของผู้คนต่อไป ในลำดับต่อไปคณะผู้วิจัยจะอาศัยงานของ Kevin Harrison และ Tony Boyd เป็นฐานในการวางโครงความหมายและสนทนาต่อเพื่อกำหนดตำแหน่งแห่งที่ของโครงการวิจัยที่มีต่อสิ่งที่เรียกว่าการเมือง²⁴

สำหรับการเมือง (power) นั้น ถูกให้ความหมายในหลากหลายแนวทางด้วยกัน ในทางหนึ่งคือการใช้ความหมายบนหลักเกณฑ์ของการจำแนกระหว่างพื้นที่สาธารณะอันเป็นสนามอำนาจของรัฐ กับพื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกบุคคล บนหลักเกณฑ์นี้ การเมืองหมายถึงกิจการของรัฐ (affairs of state) เช่นที่ Michael Oakeshott²⁵ เสนอ ดังนั้น ภายใต้ความหมายแบบนี้ ความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองจึงเป็นเรื่องปฏิสัมพันธ์ของผู้คนต่อรัฐบาลและกลไกแห่งรัฐ

²⁴ Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

²⁵ Michael Oakeshott, “Rationalism in Politics” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. p.3.

นั่นเอง แต่ขอบเขตของความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองนั้น ครอบคลุมไปถึง “พื้นที่หรือกิจการส่วนตัว” (private space) ด้วยหรือไม่นั้น ปรากฏทรรศนะมุมมองที่แตกต่างกันไปท่ามกลางนักวิชาการแต่ละท่าน กล่าวคือ สำหรับ Oakeshott ก่อนข้างเห็นไปในทางที่ว่า รัฐไม่มีสิทธิจะรุกล้ำเข้าไปแสดงบทบาทในพื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกบุคคลพลเมืองของตนเอง การกระทำในทางตรงกันข้ามไปจากนี้ของรัฐเป็นเรื่องไม่พึงปรารถนาในฐานะที่มันสะท้อนแก่นแกนสารัตถะของระบอบทรราชย์ (tyranny) ในแง่แล้ว ก็อาจกล่าวได้ว่าสำหรับ Oakeshott พื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกจึงเป็น (และควรเป็น) พื้นที่ปลอดจากการเมือง ในความหมายที่เป็น (และควรเป็น) อิสระจากการรุกรล้ำเข้ามาของกิจการของรัฐ

อย่างไรก็ตาม นักคิดนักวิชาการท่านอื่นก็อาจเห็นต่างออกไปในประเด็นว่าด้วยความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในฐานะปัจเจกบุคคลกับรัฐ กล่าวคือ สำหรับ Aristotle มนุษย์เป็นสัตว์การเมือง ดังนั้น จึงเป็นเรื่องเหมาะสมด้วยเหตุทั้งปวงที่มนุษย์ซึ่งมีความสมเหตุสมผลจะผูกพันตัวเองโดยเต็มที่เข้ากับกิจการทางการเมือง ขณะเดียวกัน สำหรับระบอบอำนาจนิยม โดยเฉพาะเผด็จการเบ็ดเสร็จ แม้มนุษย์จะไม่สามารถ หรือ กระทั่งหวาดกลัวที่จะแสดงบทบาทในทางการเมือง แต่รัฐกลับเป็นฝ่ายที่รุกรล้ำเข้าไปยุ่งเกี่ยวในพื้นที่ส่วนบุคคลของพวกเขาอยู่ดี ในแง่นี้ พื้นที่ส่วนตัวจึงมีความเป็นการเมือง (becomes political) เมื่อใดก็ได้ที่รัฐประสงค์จะดำเนินกิจการรุกรล้ำเข้าไป การจำแนกระหว่างพื้นที่กิจการแห่งรัฐอันมีความเป็นการเมือง กับพื้นที่ส่วนบุคคลที่ปลอดจากการเมืองออกจากกันอย่างแยกขาดจึงมีอาจกระทำได้จริง²⁶

สำหรับพื้นที่สีแดง รวมถึงพื้นที่ส่วนใหญ่ของปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นั้นวางอยู่ภายใต้พระราชกำหนดบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน พ.ศ.2548 อย่างต่อเนื่องยาวนาน เครื่องมือกฎหมายพิเศษดังกล่าววางระเบียบทางการเมือง (political order) ที่เฉพาะเจาะจงให้กับพื้นที่ในลักษณะที่เอื้ออำนวยให้การแผ่ขยายกิจการของรัฐให้เป็นไปได้อย่างกว้างขวาง ด้วยเหตุผลของความมั่นคงแห่งชาติ พื้นที่ที่มี “ความเป็นการเมือง” จึงแผ่ซ่านครอบคลุมพื้นที่ส่วนตัวของปัจเจกบุคคลโดยทั่วไปอย่างเลี่ยงไม่ได้ เช่น อำนาจในการตรวจค้นจับกุมผู้คนที่ใช้ชีวิตประจำวันไม่ว่าจะสัญจรไปมาบนท้องถนน กริถยงอยู่ในสวน หรือรับประทานอาหารอยู่ที่บ้านของเขาเอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง สำหรับปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ ความเป็นการเมืองแผ่ซ่านทั่วทั้งขอบเขต ทุกพื้นที่ล้วนมีอาจเสี่ยงหลบลี้หนีภัยจากการเมืองไปได้ หากเรายึดตามแนวทางในการนิยามเช่นนี้ การสำรวจความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนจึงต้องพิจารณาทั้งพื้นที่กิจการของรัฐอันครอบคลุมพื้นที่กิจการสาธารณะประเด็นต่าง ๆ เช่น นโยบาย กฎหมาย ระบบยุติธรรม การจัดการทรัพยากร ฯลฯ และทั้งพื้นที่ส่วนบุคคลของ

²⁶ Ibid., p.3-4.

ปัจเจกที่เขาและครอบครัวดำเนินกิจการปกติในชีวิตประจำวันด้วย ซึ่งมีอาจหลบเลี่ยงการแทรกตัวเข้ามาของอำนาจรัฐได้พ้น ทั้งที่อาจประสบเหตุการณ์ด้วยตนเอง และการรับรู้จากเรื่องเล่าของคนรอบข้าง แต่กระนั้น ในขณะที่เดียวกัน แง่มุมของตัวแสดงที่เกี่ยวข้องในแนวการนิยามเช่นนี้ การสำรวจตรวจสอบก็จะจำกัดขอบเขตอยู่เพียงปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มเป้าหมายกับรัฐบาล กลไกรัฐ และเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ เท่านั้น

ขอบเขตที่จำกัดของนิยามตามแนวทางข้างต้น เปิดที่ทางให้กับการจำต้องพิจารณาคำว่า “การเมือง” ในอีกแนวการให้ความหมาย คือ การพิจารณาการเมืองในฐานะกระบวนการ กล่าวคือ สำหรับนักวิชาการอย่าง Bernard Crick²⁷ ตั้งต้นจากสมมติฐานว่า ข้อเท็จจริงพื้นฐานในการดำรงอยู่ของมนุษย์ก็คือความแตกต่างระหว่างผู้คน ไม่ว่าจะเป็นความแตกต่างทางความคิดเห็น คุณค่าที่ยึดถือ หรือผลประโยชน์ และการเมืองคือกระบวนการในการแก้ไขความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากความแตกต่างเหล่านั้นด้วยวิธีการสันติ ดังนั้น การเมืองในแนวความหมายนี้จึงครอบคลุมทุกประเภทของตัวแสดงที่เข้ามาอยู่ในสหสัมพันธ์ของการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการสันติ มิใช่เพียงรัฐกับปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มของปัจเจกบุคคลเท่านั้น

ข้อจำกัดของการประยุกต์แนวนิยามของ Crick เข้ากับกรณีที่โครงการวิจัยนี้จะศึกษา คือ “การเมือง” ในแนวความหมายของ Crick นั้น เรียงร้อยองค์ประกอบหลักค่อนข้างมาก อาทิ ความอดทนอดกลั้น ภาษาที่สมเหตุสมผล ความพร้อมที่จะประนีประนอม ฯลฯ ซึ่งทำให้การเมืองในแนวความหมายนี้น่าจะเป็นนิยามที่สอดคล้องกับสังคมที่มีความเปิดกว้างต่อการถกเถียงอภิปรายมากกว่า หรือกล่าวให้ถึงที่สุดคือ นิยามความหมายในแนวทางนี้จะสัมพันธ์กับบริบทของประชาธิปไตยเสรีมากกว่า ขณะที่ลักษณะสังคมปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ปัจจุบันอยู่บนเส้นทางของความขัดแย้งที่ยืดเยื้อเรื้อรังและใช้ความรุนแรงถึงตายมาเป็นทศวรรษ พร้อมกันนั้นก็อยู่ภายใต้กฎหมายพิเศษและการกำกับของหน่วยงานความมั่นคงอย่างใกล้ชิดกว่าพื้นที่ส่วนอื่นของประเทศ กระทั่งการทำกิจกรรมทางสังคมสาธารณะของผู้คน รวมทั้งความสามารถในการหล่อหลอมองค์ประกอบหลักของ “การเมือง” ในแบบของ Crick ดูจะเป็นเรื่องเหนือจริงมากพอสมควร

อย่างไรก็ตาม แนวการนิยามคำว่าการเมืองของ Crick ก็ยังคงน่าสนใจที่จะสนทนาต่อตรงที่หากเราเชื่อตามข้อเสนอของเขาว่า การเมืองหมายถึงกระบวนการแก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการสันติ ดังนั้นในด้านกลับ กระบวนการใดใดที่แก้ไขความขัดแย้งด้วยวิธีการไม่สันติหรือการใช้กำลัง ก็จึงมิใช่สิ่งที่เรียกว่าการเมือง เมื่อพิจารณาเช่นนี้ก็โน้มนำให้คณะผู้วิจัยย้อนนึกกลับไป

ถึงแนวยุทธศาสตร์แก้ไขปัญหาลำพาดำเนินการที่หน่วยงานความมั่นคง/ประกาศเป็นแนวทางไว้ตั้งแต่ทศวรรษที่แล้วและยังคงประกาศว่าเป็นแนวทางในปัจจุบัน นั่นคือ “การเมืองนำการทหาร” หากคิดแบบ Crick ยุทธศาสตร์ดังกล่าวกำลังหมายความว่า การจะแก้ไขปัญหามลพิษรุนแรงในปาดานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้นั้น จำต้องเปิดพื้นที่และแปลงเปลี่ยนวิธีที่ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องใช้แก้ไขความขัดแย้งกันนั้นให้มาสู่กระบวนการที่สันติ แทนที่จะใช้มาตรการทางการทหารหรือการใช้กำลังเข้าแก้ไขความขัดแย้งเพียงฝ่ายเดียว การแก้ไขปัญหาลำพาดำเนินการที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ตามแนวยุทธศาสตร์ดังกล่าว บนตรรกะนี้จึงจำต้องสัมพันธ์กับการเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้กว้างขึ้นเพื่อให้ตัวแสดงที่เกี่ยวข้องสามารถต่อสู้ต่อรองความขัดแย้งกันได้โดยไม่ต้องใช้กำลัง กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ หากหน่วยงานภาครัฐเชื่อมั่นในยุทธศาสตร์นี้ ปัจจัยแห่งการบรรลุความสำเร็จของยุทธศาสตร์ขึ้นอยู่กับทำให้ความเป็นไปของความขัดแย้ง “มีความเป็นการเมือง” (politicalize the conflict) มากขึ้น แทนที่จะจัดวางมันให้ “มีความเป็นทางการทหาร” (militarize the conflict) นั่นเอง ด้วยเหตุนี้ การสำรวจตรวจสอบของโครงการวิจัยนี้จึงจำเป็นต้องให้น้ำหนักกับการสะท้อนตีความการดำรงอยู่ (รวมถึงอนุমানระดับความเปิดกว้าง) ของพื้นที่ทางการเมืองที่กล่าวถึงนี้ด้วยเช่นกัน ทั้งในเชิงความคิดการรับรู้ และในเชิงปฏิบัติการที่กระทำจริงของผู้คนกลุ่มเป้าหมาย

การพิจารณานิยามความหมายของการเมืองในฐานะกระบวนการยังน่าสนใจหากมองจากข้อเสนอของนักวิชาการอีกสองท่านคือ Harold Lasswell กับ David Easton สำหรับ Lasswell การเมืองเป็นเรื่องความสัมพันธ์ทางอำนาจ (power relationships) ภารกิจของการศึกษาการเมืองก็คือการเปิดเผยว่า อำนาจวางอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใด ถูกใช้อย่างไร โดยผู้ใด และเพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ใด²⁷ กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การเปิดเผยให้เห็นกระบวนการของอำนาจในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมนั่นเอง การเข้าใจ “การเมือง” ในแนวความหมายของ Crick และ Lasswell จึงมิได้จำกัดขอบเขตแค่ตัวแสดงที่เป็นรัฐบาล กลไกรัฐ เจ้าหน้าที่รัฐ กับปัจเจกบุคคล/กลุ่มของปัจเจกบุคคลที่ปฏิสัมพันธ์กันเท่านั้น หากแต่ครอบคลุมตัวแสดงทุกประเภทที่เข้าผูกพันและกระทำการอยู่ในกระบวนการทางการเมือง

ส่วน Easton เสนอนิยามอีกรูปหนึ่งซึ่งเปิดทางเราไปสู่การสนทนาที่ยืดขยายออกไป นั่นคือการเมืองเป็นเรื่องของการอาศัยสิทธิอำนาจทำการจัดสรรกระจายคุณค่าสำคัญๆ ให้กับผู้คน

²⁷ Bernard Crick. “In Defence of Politics” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements.** p.4.

²⁸ Harold Lasswell. “Politics: Who Gets What, When, How?” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements.**

ในสังคม (authoritative allocation of values) โดยเขาแบ่งแยกชัดเจนระหว่างสิทธิอำนาจตามกฎหมาย (legislative authority) กับกำลังอำนาจแบบดิบเถื่อน (mere force) ตรงนี้เองเป็นรอยต่อพาไปยังข้อถกเถียงว่าด้วยความชอบธรรม (legitimacy) ซึ่งสำหรับนักวิชาการอย่าง Muthiah Alagappa คำนี้หมายถึง ความเชื่อของผู้ถูกปกครองในเรื่องสิทธิทางศีลธรรมของผู้ปกครองในการออกคำสั่งและหน้าที่ของประชาชนในการสนองรับคำสั่งนั้น²⁹ ฐานของการอ้างอิงความชอบธรรมให้กับสิทธิอำนาจหากพิจารณาบนข้อเสนอของ Max Weber แล้วสามารถมาได้จาก 3 แหล่งอ้างอิงด้วยกัน คือ เหตุผลและ/หรือกฎหมาย (rational/legal) จารีตประเพณี (traditional) และบารมี (charismatic)³⁰

ประเด็นเรื่องความชอบธรรมเป็นแก่นแกนสำคัญในงานเรื่อง Tearing Apart the Land ของ Duncan McCargo³¹ ซึ่งถูกอ้างถึงอย่างมากสำหรับการทำความเข้าใจสถานการณ์ปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ อาจกล่าวอย่างกระชับในที่นี้ได้ว่า McCargo เดินต่อจาก Alagappa โดยเชื่อมแนวคิดของ Alagappa เข้ากับมุมมองเชิงรัฐประชาชาติแล้วเสนอว่า ความชอบธรรมในการปกครองนั้นสามารถจำแนกออกได้เป็น 3 ประเภท คือ ความชอบธรรมเชิงคุณธรรม (virtuous legitimacy) ความชอบธรรมเชิงความเป็นตัวแทน (representative legitimacy) และความชอบธรรมเชิงการมีส่วนร่วม (participatory legitimacy) ซึ่งรัฐไทยเผชิญทางตันแล้วจากแหล่งของความชอบธรรมสองประเภทแรกในการอ้างอิงอำนาจปกครองเหนือปาตานี คงจะมีเพียงความชอบธรรมเชิงการมีส่วนร่วมเท่านั้น ที่พอเป็นความหวังต่อการที่รัฐไทยจะสถาปนาความชอบธรรมเหนือปาตานีได้

ภารกิจของโครงการวิจัยนี้ ในแง่หนึ่งแล้วก็สันทนาต่อจากข้อถกเถียงของ McCargo ข้างต้นอยู่ไม่น้อย ตรงที่ประเด็นหนึ่งซึ่งหมายมุ่งสำรวจตรวจสอบ ก็คือ ฐานความชอบธรรมของสิทธิอำนาจลักษณะใดที่ผู้คนกลุ่มเป้าหมายสามารถยอมรับได้ในปัจจุบัน โดยคณะคณะผู้วิจัยไม่เพิกเฉยที่จะพิจารณาฐานความชอบธรรม 2 ประเภทที่ MacCargo เสนอว่าได้หมดพลังในการยึดกุมความเชื่อถือของผู้คนอีกแล้ว เพราะอย่างน้อยที่สุดรายงานค้นคว้าอิสระของอาทิตย์ ทองอินทร์ หัวหน้าโครงการวิจัยชิ้นนี้เมื่อปี 2560 ก็ชี้ถึงความยังคงเป็นไปได้ที่จะ

²⁹ Muthiah Alagappa. "Part I, Legitimacy: Explication and Elaboration", in Muthiah Alagappa (ed.). **Political Legitimacy in Southeast Asia: the Quest of Moral Authority**. Stanford: Stanford University Press, 1995. p.11-65

³⁰ Max Weber. "Economy and Society". cited in Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. p.5.

³¹ Duncan McCargo. **Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand**. NY: Cornell University Press, 2008.

สถาปนาความชอบธรรมบนฐานของความเป็นตัวแทน³² แต่หาก McCargo ถูก ก็จะเป็นการยืนยันนัยสำคัญของการมีพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดกว้างเพียงพอว่าสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งกับการแปลงเปลี่ยนความขัดแย้ง ผ่าน “การขยายพื้นที่ทางการเมืองให้กว้างขึ้น และการมีกลไกที่จะทำให้ชาวมลายูมุสลิมมีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นในเรื่องของตัวเอง”³³

3. กรอบแนวคิดในการวิจัย

จากที่นำเสนอไปในหัวข้อที่ 1 และ 2 โครงการวิจัยนี้จึงวางตำแหน่งแห่งที่ของตนเองไว้ที่การสำรวจตรวจสอบความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มเป้าหมายที่แวดล้อมสนทนา และให้ความหมายกับคำพื้นฐานคือคำว่า “การเมือง” (politics) โดยจำกัดขอบเขตจุดสนใจหลักไว้ในเรื่องความชอบธรรม (legitimacy) ในการปกครองผู้คนและพื้นที่สีแดงด้วยตระหนักว่าเป็นประเด็นใจกลางสำหรับปัญหาปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ ขณะเดียวกันคณะผู้วิจัยก็มีสมมติฐานเกี่ยวกับสภาพข้อเท็จจริงของผู้คนในพื้นที่ว่าโยงใยความเชื่อความหมาย (web of meaning) ซึ่งถักทอโลกทัศน์ และมอบคำตอบต่อเรื่องนี้ว่าจะมีปฏิสัมพันธ์อย่างซับซ้อนและใกล้ชิดเป็นพิเศษอยู่กับโนทัศน์เรื่องรัฐและอธิปไตย มโนทัศน์เรื่องชาติ และมโนทัศน์เรื่องสิทธิ พันธะผูกพัน และความเป็นพลเมือง กระนั้นสมมติฐานดังกล่าวก็จะต้องถูกทดสอบไต่สวนในใจก่อนในช่วงการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อมิให้บังคับความเป็นไปได้อื่นของคำตอบ

ประเด็นเรื่องความชอบธรรมนี้จะเป็แกนหมุ่ของบทสนทนาที่มีลักษณะปลายเปิดพุดคุยไปตามความกังวลสนใจของผู้ร่วมสนทนา ตลอดจนประเด็นทางการเมืองอันมีนัยสำคัญต่อพื้นที่ในห้วงเวลานั้นๆ เช่น การเลือกตั้งระดับชาติ พรรคการเมืองที่ต้งขึ้นใหม่พรรคต่างๆ การพุดคุยเพื่อสันติสุข พื้นที่ปลอดภัย บทบาทของกลุ่มติดอาวุธในพื้นที่ แผนสร้างโรงไฟฟ้าถ่านหินและท่าเรือน้ำลึกในภาคใต้ของไทย ฯลฯ โดยในแง่ของปฏิบัติการทางการเมือง คณะผู้วิจัยจะอาศัยวาระเรื่องการเลือกตั้งระดับชาติเมื่อ 24 มีนาคม 2562 และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์

³² รายงานค้นคว้าอิสระฉบับนั้นระบุทัศนะของผู้ให้สัมภาษณ์ท่านหนึ่งที่มีบทบาทสูงในขบวนการของภาคประชาสังคมชายแดนใต้ว่า หลังเลือกตั้ง (หากมันจะมี) การทำงานของภาคประชาสังคมในปาตานีคงง่าย และมีประสิทธิภาพสูงกว่าที่เป็นอยู่ ที่เขามองเช่นนั้น มิได้หมายถึง “ประชาธิปไตย” โดยตรง แต่กำลังหมายถึง กลุ่มนักการเมืองซึ่งเป็นคนในพื้นที่และรู้จักสัมพันธ์หลายคนเป็นการส่วนตัว สามารถกลับมาเป็นข้อต่อเชื่อมกับรัฐ คลี่คลายปัญหาเมื่อมีการเผชิญหน้าระหว่างประชาชนกับรัฐ คนเหล่านี้ฟังและจำต้องฟังเสียงของภาคประชาสังคมในพื้นที่ และ “...อย่างน้อยก็เป็นคนของเรา” ใน, อาทิตย์ ทองอินทร์. *ภาคประชาสังคมปาตานี: มองผ่านทฤษฎีขบวนการทางสังคม*. รายงานค้นคว้าอิสระในรายวิชา ร.610 การเมืองการปกครองไทย. หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (รัฐศาสตร์), มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. หน้า 12.

³³ Duncan McCargo. *Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand*. p.18.

ผ่านการพินิจถนเป็นหน่วยหลักในการวิเคราะห์ เพราะเป็นสองหน่วยวิเคราะห์ที่สามารถสะท้อนการเคลื่อนไหวทางการเมืองของผู้คนในระดับมวลชนได้อย่างชัดเจน อันจะเป็นตัวสะท้อนลักษณะของขบวนการชาตินิยมมลายูปาตานีในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม คณะผู้วิจัยก็จะให้พื้นที่กับความเป็นไปได้ว่า ระหว่างทางของการเก็บรวบรวมข้อมูลนั้น อาจปรากฏประเด็นที่มีนัยสำคัญใหม่ขึ้นมาซึ่งจะสามารถสะท้อนความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดงกระจ่างขึ้น คณะผู้วิจัยก็จะนำมาผนวกรวมเอาไว้ในการวิเคราะห์หรืออภิปรายผลการวิจัยเช่นกัน

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

โครงการวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพซึ่งกำหนดพื้นที่เป้าหมายของงานภาคสนามเป็นพื้นที่สีแดงตามเกณฑ์ที่กล่าวถึงไว้ในบทที่ 2 ที่ผ่านมา ในช่วงครั้งแรกของการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยอาศัยการสนทนากลุ่มเป็นวิธีการเก็บข้อมูล โดยพยายามคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่เป็นตัวแทนประชาชนแต่ละภาคส่วนในระดับอำเภอสีแดง อย่างไรก็ตาม ในการนำเสนอรายงานความก้าวหน้า ผู้ทรงคุณวุฒิได้กรุณาเสนอแนวทางเก็บข้อมูลใหม่เพื่อให้ได้ผลข้อมูลที่สามารถสะท้อนความหมายของความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองที่ลึกซึ้งขึ้นจากพื้นที่สีแดง เช่น การออกแบบกลุ่มตัวอย่างและพื้นที่เป้าหมายให้มีขนาดเล็กลงแต่ลึกขึ้น คัดกรองผู้ให้ข้อมูลด้วยเกณฑ์ความเป็นตัวแทนชุดความคิดทางการเมืองที่แน่ชัด ไว้วางใจกันกับผู้ให้ข้อมูลอื่น ฯลฯ มากกว่าจะจำเป็นต้องสะท้อนความเป็นตัวแทนภาคส่วนที่ครบครัน รวมไปถึงการออกแบบรูปแบบการสนทนาให้แคบ ลับเฉพาะมากขึ้น

ผู้วิจัยได้ออกแบบการเก็บข้อมูลใหม่ตามข้อคิดเห็นดังกล่าว โดยอาศัยหลักการสุ่มพื้นที่ตัวอย่างแบบเจาะจง (purposive sampling) บนฐานของความสามารถในการเข้าถึงเครือข่ายการทำงานภาคประชาสังคมของผู้วิจัย โดยพยายามออกแบบให้วงสนทนามีตัวแทนจากสถานะต่างๆ ในชุมชนคละกันสำหรับกรณีการเก็บข้อมูลแบบสนทนากลุ่มเช่น มีตัวแทนกลุ่มสตรี กลุ่มเยาวชน ผสมผสานกับการเลือกตัวอย่างแบบลูกโซ่หรืออังกืงปากต่อปาก (snowball sampling) จากเครือข่ายทำงาน เช่นการสนทนาตัวต่อตัวกับ “แว” (นามสมมติ) “อุสตาซซิง” (นามสมมติ) และ “บาบอมะ” (นามสมมติ) ซึ่งทำให้การเก็บข้อมูลบางชุดปรากฏอยู่ในรูปของการสนทนาตัวต่อตัวบางพื้นที่ลงซ้ำมากกว่า 1 ครั้ง และเกือบทุกครั้งจะไม่เปิดเผยชื่อของผู้ให้ข้อมูล แม้จะมีการบันทึกเสียงเพื่อถอดเทปไว้ป้องกันการตีความหลุดจากเจตนาของผู้ให้ข้อมูล แต่ผู้วิจัยได้ทำการลบไฟล์บันทึกเสียงและไฟล์ถอดเทปทิ้งหลังเขียนรายงานฉบับนี้เรียบร้อยแล้วเพื่อป้องกันมิให้คำบอกเล่าของผู้ให้ข้อมูลรั่วไหลและอาจก่อให้เกิดความไม่สบายใจระหว่างกัน

ข้อจำกัดสำคัญของการเก็บข้อมูล คือ ความอ่อนไหวของโจทยวิจัยซึ่งเกี่ยวพันกับความหวาดกลัวอันตรายของผู้ให้ข้อมูลจากทั้งฝ่ายรัฐและขบวนการฯ รวมถึงความไว้วางใจที่มีต่อตัวผู้วิจัยเอง ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลามากกว่าขอบเขตเวลาของโครงการวิจัยจึงจะสามารถเข้าถึงระดับความไว้วางใจที่จะได้ข้อมูลเชิงลึกกว่าที่ปรากฏในผลรายงานการวิจัย เหตุที่ผู้วิจัยค่อนข้างมั่นใจเช่นนั้น เพราะสำหรับบางพื้นที่ที่เข้าไปมากกว่า 1 ครั้ง ผู้ให้ข้อมูลจะเปิดเผยเรื่องราวลึกซึ้ง

เป็นประเด็นอ่อนไหวมากขึ้นกว่าครั้งแรกที่ทำการเก็บข้อมูลเสมอ นอกจากนี้ ผู้วิจัยพบข้อสรุปยืนยันตามหลักการเก็บข้อมูลทั่วไปว่า การเสริมสร้างความไว้วางใจยังสามารถกระทำได้อีกแบบ คือ การมีบุคคลอื่นเป็น “สะพานเชื่อม” ทำหน้าที่เสมือนการันตีความน่าไว้วางใจให้กับผู้วิจัย บวกกับการจัดบรรยากาศการสนทนาที่เป็นวิถีชีวิตประจำวันตามธรรมชาติของพื้นที่ เช่น การพูดคุยในร้านน้ำชา ในบริเวณมัสยิด หรือแคมป์ เป็นบริบทที่ทั้งทำให้ผู้ให้ข้อมูลผ่อนคลายสบายใจและทั้งเพิ่มอรรถรสของการแลกเปลี่ยนสนทนาอย่างเป็นธรรมชาติมากกว่าการจัดบรรยากาศสนทนาที่ค่อนข้างเป็นทางการ เช่น ห้องประชุม หรือวงสนทนาแบบโต๊ะกลม

ในส่วนของการวิเคราะห์แปลผลข้อมูลอาศัยศาสตร์แห่งการตีความและการวิเคราะห์ภาษา สะท้อนโยงใยความเชื่อความหมายของผู้คนเป็นกระบวนท่าหลัก บนพื้นที่ยืนทางความคิดว่า “ภาษาสร้างโลก” เมื่อใดที่ผู้ให้ข้อมูลอ่อนแอ แม้จะมีความหมายโดยตรงหรือไม่ล้วนมีแนวโน้มจะเป็นการกระทำทางการเมืองผ่านภาษาได้อยู่เสมอ การพินิจสิ่งละอันพันละน้อย รวมถึงอวัจนภาษา และการวิเคราะห์อุปมาที่ผู้ให้ข้อมูลใช้จึงเป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์แปลผลใส่รหัสความหมายให้กับข้อมูลในสภาพการณ์รุนแรงยืดเยื้อและหวาดกลัวกระทั่งผู้คนไม่อาจแสดงออกทางการเมืองได้อย่างตรงไปตรงมา

เมื่อพิจารณาระเบียบวิธีเชิงคุณภาพทาบเทียบกับระเบียบวิธีเชิงปริมาณของโครงการที่มีอยู่เดิมคือ “Peace Survey” ผู้วิจัยพบว่า ระเบียบวิธีวิจัยที่ผู้วิจัยใช้ส่วนหนึ่งทำให้ได้มาซึ่งผลวิจัยที่ยืนยันผลของ Peace Survey อันทำให้เชื่อมั่นได้ถึงเอกภาพในความคิดเห็นของผู้คนในพื้นที่ต่อบางเรื่อง เช่น การสนับสนุนการพูดคุยเพื่อสันติสุขในฐานะทางออกจากความขัดแย้ง อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงคุณภาพแบบเจาะลึกช่วยให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่เติมต่อช่องว่างของคำอธิบายด้วยระเบียบวิธีวิจัยเชิงปริมาณได้เป็นอย่างดี และอาจสะท้อนให้เห็นรอยปริแยกที่นำไปสู่ข้อสรุปใหม่ต่อสถานการณ์ในอนาคต เช่น แม้ผู้ให้ข้อมูลจะมีท่าทีสนับสนุนการพูดคุยฯ แต่ส่วนใหญ่แล้วเห็นว่าเป็นเรื่องของ “ข้างบน” ที่ต้องคุยกัน หรือในส่วนของความคิดเบื้องหลังบรรดาคำตอบว่า “ไม่รู้” “ขอไม่ตอบ” ในผล Peace Survey เป็นผลมาจาก “ไม่รู้ ผมไม่ใช่ขบวนการ” “ต้องไปถามข้างบน” เป็นต้น ท่าทีดังกล่าวเมื่อประมวลรวมกันแล้วไม่เพียงสะท้อนความหมายของความหวาดกลัวต่อการแสดงออกทางการเมืองเท่านั้น หากแต่ยังแฝงไว้ซึ่งความไม่เชื่อมั่นในตนเองของประชาชนว่ามีศักยภาพเปลี่ยนแปลงสถานการณ์อีกด้วย

บทที่ 4

ผลการวิจัย

I

แหลมโพธิ์ ยะหริ่ง

9 ธันวาคม 2561

1. ปฏิสัมพันธ์กับรัฐบาล กลไกรัฐ และเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนบุคคล

1.1 ความเป็นพื้นที่สีแดง

การถูกระบุให้บ้านตนเองเป็นพื้นที่สีแดงนั้นสัมพันธ์กับความยากลำบากในการขอรับสนับสนุนงบประมาณจากรัฐ ซึ่งตัวชี้วัดที่จะทำให้หมู่บ้านเปลี่ยนไปสู่การเป็นพื้นที่สีเขียวสัมพันธ์กับการไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในหมู่บ้าน อย่างไรก็ตาม สำหรับบางหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่สีแดงก็กลับได้รับงบประมาณจากรัฐค่อนข้างมาก ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า ในเชิงข้อเท็จจริงแล้ว สีของพื้นที่ไม่ได้สัมพันธ์กับการเพิ่มหรือลดงบประมาณสนับสนุนจากรัฐอย่างมีนัยสำคัญ หากแต่ผันแปรไปตามยุทธศาสตร์ของหน่วยความมั่นคงที่มีต่อแต่ละพื้นที่อย่างแตกต่างกันมากกว่า เช่น การตัดทอนหรือพิจารณาสนับสนุนงบประมาณให้อย่างยากลำบากอาจเป็นมาตรการกดดันทางอ้อมต่อหมู่บ้านเป้าหมายให้ผู้นำสนับสนุนภารกิจของรัฐอย่างเข้มข้นมากขึ้น ในขณะที่การสนับสนุนงบประมาณรัฐไปในหมู่บ้านสีแดงบางแห่งอย่างมากและง่าย ถูกวิเคราะห์จากผู้เข้าร่วมว่าอาจสะท้อนความพยายามของรัฐในการ “ซื้อใจ” มวลชน

1.2 เรื่องเล่าของหมู่บ้าน

ย้อนกลับไปกลางดึก (01.30 น.) คืนวันที่ 9 สิงหาคม 2550 เกิดเหตุก่อความไม่สงบเผาโรงเรียนบ้านดาโต๊ะ³⁴ หน่วยความมั่นคงจึงติดตามสืบหาตัวคนร้ายในหมู่บ้าน การจับกุมผู้ต้องสงสัยเกิดขึ้นโดยเจ้าหน้าที่อ้างอิงกับหลักฐานสองชิ้นหลัก คือ (1) เครื่องยนต์ของเรือที่ยังร้อนอยู่ซึ่งแปลว่าคนเรือของเรื่อลำนั้นเพิ่งเข้าหมู่บ้านในช่วงเวลาที่เกิดเหตุ กับ (2) การพบน้ำมันกลล่อนใหญ่อยู่บนเรือ ซึ่งเจ้าหน้าที่สันนิษฐานว่าใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาโรงเรียน

³⁴ รายละเอียด โปรดดู, “โจรไต่ฆ่า 2 ศพ ตัดคอ-เผาซ้ำ”, ใน [ฐานข้อมูลข่าวจังหวัดชายแดนภาคใต้](https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=57305). (ออนไลน์).
https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=57305. เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2561.

บ้านดาโต๊ะ ตั้งอยู่ในตำบลแหลมโพธิ์ มีสภาพพื้นที่เป็นแหลมดินทรายงอกอยู่ระหว่างคลองยะหริ่งกับทะเลตะโละกาโปรยยื่นออกไปในอ่าวไทย เลียบตรงข้ามชายฝั่งปัตตานี มีทะเลล้อมรอบทั้งสองด้าน คือ ทิศเหนือติดอ่าวไทย และทิศใต้ติดอ่าวบางปู (ทะเลใน) มีเนื้อที่ทั้งหมด 2,525 ไร่ เป็นป่าชายเลน 500 ไร่ และสุสาน 225 ไร่ ไม่มีนาข้าว ปลูกมะพร้าวและทำอาชีพประมง (เรือเล็ก) ด้วยลักษณะพื้นฐานเช่นนี้ หมู่บ้านจึงมีเรือจอดอยู่เป็นจำนวนมาก การทำประมงเป็นอาชีพที่ต้องขึ้นอยู่กับกระแสน้ำขึ้นน้ำลงของทะเลที่มีอาจกำหนดเวลาทำงานที่แน่นอนของแต่ละวันได้³⁵

“...มีฝรั่งเคยเข้ามาในหมู่บ้าน มานั่งร้านน้ำชา
แล้วก็ถามว่า ทำไมคนที่นี้ขี้เกียจจัง ไม่ทำการ
ทำงาน นั่งจิบชาทั้งวัน...”

มะรอนิง สาและ กลุ่มอนุรักษ์อ่าวปัตตานี และนักวิจัยท้องถิ่นบ้านดาโต๊ะเล่าจบก็หัวเราะลั่น เขาอธิบายว่า บรรดาชาวบ้าน/ชาวประมงที่นั่งจิบชาทั้งวันตามที่ชาวต่างชาติท่านนั้นสังเกต เป็นเพราะกำลังรอคอยระลอกคลื่นและกระแสน้ำที่เหมาะสมต่อการออกทะเล มิใช่เพราะขี้เกียจแต่อย่างใด กรณีการสืบตัวผู้ต้องสงสัยเผาโรงเรียนโดยอาศัยการสังเกตเครื่องยนต์ “ที่ร้อนอยู่” ของเรือ ในการรับรู้และเล่าเรื่องสืบต่อกันมาของชาวบ้านบ้านดาโต๊ะนั้น เป็นคนละเรื่องเดียวกันกับเรื่องข้างต้น ชาวบ้านมองว่าการที่เครื่องยนต์เรือยังร้อนอยู่ในเวลาราวตีสองมิใช่เรื่องแปลก หากคลื่นและลมเอื้อให้ออกในเวลานั้น ซึ่งเกิดขึ้นเป็นประจำอยู่แล้ว ส่วนการมีน้ำมันกลล่อนไว้ในเรือก็มีใช่เรื่องผิดวิสัย เพราะการจะออกเรือนั้นต้องเตรียมพร้อมเสมอจากเหตุที่เอาแน่เอานอนเรื่องเวลาไม่ได้ หากแต่ขึ้นอยู่กับวิสัยของธรรมชาติแห่งอ่าวทะเล³⁶ เรื่องเล่าการจับกุมผู้ต้องสงสัยกรณีเผาโรงเรียนบ้านดาโต๊ะจึงเป็นประวัติศาสตร์ระยะใกล้ที่หลายคนหันได้จับต้องอยู่ในเหตุการณ์ ซึ่งวางความรู้สึกหวาดระแวงสงสัยการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่หน่วยความมั่นคง และเล่าต่อกันมาเสริมกับเรื่องเล่าภายนอกหมู่บ้านทำนองเดียวกัน ถักทอเป็นภาพการรับรู้ของชาวบ้านต่อสายสัมพันธ์ทางปฏิบัติและทางความรู้สึกระหว่างพวกเขา กับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะทหาร

1.3 ปฏิสัมพันธ์กับเจ้าหน้าที่รัฐ และชาวบ้านด้วยกันในชุมชนหมู่บ้าน

จากการพูดคุยในเวทีเสวนา ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านในกิจการสาธารณะเป็นไปโดยราบรื่น กรณีการสร้างป้อมยามของชุมชน โดยมีเป้าหมายหลักคือป้องกันการแพร่ระบาดของยา

³⁵ “ประวัติ กศน. ตำบลแหลมโพธิ์”, ใน กศน.ตำบลแหลมโพธิ์. (ออนไลน์). <http://pattani.nfe.go.th/ksnyaring/laempho/?name=news2&file=readnews&id=24>. เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2561.

³⁶ มะรอนิง สาและ. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโต๊ะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

เสพติดนั้น ชาวบ้านในหมู่บ้านต่างร่วมด้วยช่วยกันเรียไรเงินสนับสนุนการสร้างรวมทั้งสิ้นถึงราว 60,000 บาท ขณะที่พร้อมใจช่วยงานเมอลิตประจำปีอย่างดีมาโดยตลอดทุกปี โดยที่ปีล่าสุดสามารถรับการสนับสนุนเนื้อวัวจากชาวบ้านได้รวมถึงราว 250 กิโลกรัม เป็นต้น คำบอกเล่าเหล่านี้สะท้อนว่า โครงสร้างหลักที่ค้ำยันกิจการสาธารณะตามขนบจารีตดั้งเดิมของชุมชนยังคงทำงานได้ค่อนข้างดี

อย่างไรก็ตาม ความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เป็นทหารเป็นไปในทิศทางตรงกันข้าม กล่าวคือ แม้ว่าโดยปกติแล้ว ชาวบ้านจะให้ความร่วมมือมีส่วนร่วมกับการสาธารณะ แต่หากงานใดทหารเข้ามาเกี่ยวข้อง ชาวบ้านก็มักจะไม่ค่อยเข้าร่วม ยกตัวอย่างเช่น โครงการ Big Cleaning Day ที่ทหารผลักดัน เป็นต้น ข้อค้นพบที่น่าสนใจก็คือ ผู้เข้าร่วมเวทีเสวนายืนยันไปในทิศทางเดียวกันว่า แต่สำหรับเจ้าหน้าที่รัฐพลเรือนที่ไม่เกี่ยวกับอาวุธนั้น ชาวบ้านยินดีให้การต้อนรับและร่วมมือด้วยอย่างดี ตัวอย่างเช่น การเดินทางมาตรวจเยี่ยมการดำเนินงานโครงการของจังหวัดปัตตานีและโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี ที่มีสยิดดาโต๊ะ ของนายพลากร สุวรรณรัตน์ องคมนตรี เมื่อ 5 กันยายน 2561³⁷ ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดีจากชาวบ้าน ซึ่งผู้เข้าร่วมเวทีเสวนาบางท่านแสดงความรู้สึกเพิ่มเติมว่า “...นายพลากรฯ นั้นเปรียบไปแล้วก็เป็นคนของเรา เขาเป็นผู้นำฯ ปัตตานีเก่า...”³⁸

ความสัมพันธ์ที่ไม่ค่อยให้ความร่วมมือกับทหารนั้นวางอยู่บนความรู้สึกอย่างน้อย 2 ชุด คือ ความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจเวลาทหารเข้ามาในพื้นที่ชุมชนโดยมองว่าต้องการมาหาข่าว และมีทัศนคติแบบจ้องจับผิด กับความไม่ชอบต่อสถาบันดังกล่าว ในบางช่วงของการเสวนา คณะผู้วิจัยถามว่าเคยมีการบอกหน่วยงานทหารที่เกี่ยวข้องโดยตรงหรือไม่ให้พวกเขาไม่ต้องเข้ามาร่วมในการทำงานสาธารณะของชุมชนเพราะชาวบ้านจะไม่ค่อยให้ความร่วมมือ ปรากฏคำตอบไปในทิศทางเดียวกันว่า ไม่เคยมีการสื่อสารกับหน่วยงานทหารไปตรงๆ โดยผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งเสริมว่า “ที่ไม่บอกตรงๆ ไม่ใช่เพราะกลัว แต่เพราะไม่ชอบ”³⁹

หากพิจารณาไต่สวนลึกลงไปอีกว่า อารมณ์ความรู้สึกทั้งสองชุดข้างต้นนั้นก่อตัวขึ้นมาได้อย่างไร คณะผู้วิจัยเห็นว่าจากการเสวนาในครั้งนี้ มี 2 เรื่องพื้นฐานด้วยกันที่ปรากฏร่องรอยจะเป็นที่มาแห่งอารมณ์ไม่ชอบและไม่ไว้วางใจทหาร:

³⁷ “นายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี ติดตามการดำเนินงานโครงการของจังหวัด และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี ระหว่างวันที่ 5-6 กันยายน 2561”, ศูนย์ประชาสัมพันธ์การสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้. (ออนไลน์). http://region6.prd.go.th/ewt_news.php?nid=18290&filename=index. เข้าถึงเมื่อ 10 ธันวาคม 2561.

³⁸ มะรอนิง สาละ. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโต๊ะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

เรื่องแรกคือการที่ทหารแสดงออกถึงความหวาดระแวงสูงต่อสถาบันตาดีกา โดยจับจ้องอยู่ในสายตาตลอดเวลา ซึ่งแม้โรงเรียนตาดีกาของบ้านดาโตะยังไม่ประสบการแทรกแซงโดยตรงในระดับที่ทหารขอเข้ามามีส่วนร่วมสอนหนังสือเด็ก แต่เรื่องนี้ที่เกิดขึ้นในพื้นที่อื่นก็มากเพียงพอจะก่อความรู้สึกเชิงลบ ประกอบกับการรับรู้ของผู้เข้าร่วมเสวนาที่มองว่า นับตั้งแต่การยึดอำนาจของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) เมื่อ พ.ศ. 2557 เป็นต้นมา ตาดีกาถูกแทรกแซงอย่างหนักจากรัฐ ซึ่งไม่เพียงแค่บทบาทของหน่วยงานความมั่นคงเท่านั้น แต่รวมถึงการแทรกแซงกำกับมากขึ้นของหน่วยงานทางการศึกษาด้วย

อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าร่วมเสวนาส่วนหนึ่งก็ยืนยันว่านโยบายบางอย่างของรัฐต่อสถาบันตาดีกานั้นเป็นเรื่องที่ดี ที่สำคัญคือ การจัดสรรเงินอุดหนุนต่อโรงเรียนตาดีกาเป็นรายเดือน⁴⁰ ทำให้เหล่านี้อยู่รอดปลอดภัยบางประการให้กับงานวิจัยชิ้นนี้ นั่นคือ ความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับสถาบันตาดีกาในความคาดหวังของชาวบ้านดาโตะควรอยู่ในรูปแบบที่สถาบันตาดีกามีความเป็นอิสระอย่างสูงในการบริหารจัดการและการสอน รัฐควรกำกับแทรกแซงให้น้อยที่สุด โดยที่การแทรกแซงในระดับ “ปรากฏตัว” อย่างจับต้องได้ เช่น การที่ทหารขอเข้ามามีส่วนร่วมสอน เป็นเรื่องไม่อาจยอมรับได้เลย แต่ในการดำรงความสัมพันธ์อันเหมาะสมต่อผู้คนพื้นที่นั้น รัฐควรปรับมาแสดงบทบาทในฐานะผู้ให้การสนับสนุนในด้านต่างๆ เป็นบทบาทหลัก

เรื่องที่สองคือความคลางแคลงใจต่อธรรมาภิบาลในการทำงานของหน่วยงานทหาร ชาวบ้านมองว่าทหารพยายามเข้ามามีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะแทบทุกเรื่องซึ่งไม่ค่อยเกิดประโยชน์ต่อชุมชนมากเท่าการเน้นสร้างภาพทำผลงานรายงานนาย อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านก็มีได้ปฏิเสธบทบาทของทหาร หากแต่ควรจำกัดอยู่เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการกิจและศักยภาพของตนเองเท่านั้น นอกจากนี้ ชาวบ้านยังมีข้อกังขาเกี่ยวกับความโปร่งใสในการใช้งบประมาณ ขับเคลื่อนโครงการหลายเรื่องที่ทหารดำเนินการในชุมชน ตัวอย่างเช่นกรณีโครงการ Big Cleaning Day ที่ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งตั้งข้อสงสัยว่า “...แม้แต่น้ำเปล่าสักขวดก็ไม่มีแจก...”⁴¹ ซึ่งในความเห็นของผู้เข้าร่วมท่านนั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ผิดปกติ แน่หนว่าข้อเท็จจริงของข้อกังขาในเรื่องนี้จะเป็นเช่นใดมิอาจทราบได้ ทางโครงการอาจไม่ได้ตั้งงบประมาณในการแจกน้ำเปล่าจริงก็

³⁹ นาย ก. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

⁴⁰ รายละเอียดของหลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการจัดสรรเงินอุดหนุน โปรตุเกส, ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการจัดสรรเงินอุดหนุน เพื่อเป็นค่าตอบแทนผู้สอนในศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) และค่าบริหารจัดการมัสยิด พ.ศ. 2555. 2555, 8 ตุลาคม. ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 129 ตอนพิเศษ 153 ง. หน้า 21-23.

⁴¹ นาย ข. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

เป็นได้ แต่ภาพการรับรู้ของผู้เข้าร่วมท่านดังกล่าวในลักษณะนี้สะท้อนชัดเจนถึงความรู้สึกไม่ไว้วางใจในกระบวนการทำงานของทหาร

2. การดำรงอยู่ของพื้นที่ทางการเมือง

ผู้เข้าร่วมเสวนาเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า สำหรับบ้านดาโตะ ชาวบ้านค่อนข้างมีอิสระในการดำเนินกิจการสาธารณะของชุมชนตนเองได้อย่างกว้างขวาง ยกเว้นเพียงเรื่อง “เกี่ยวกับความมั่นคง” เท่านั้น ที่การขึงเกี่ยวนามาซึ่งความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งแสดงความเห็นเชิงตลกร้ายว่า “...อย่างวงเสวนานี้ หากเรื่องไปเข้าหูหน่วยความมั่นคง ก็อาจโดนตามไปหาที่บ้าน...”⁴² ความเห็นของเวทีเสวนาบ้านดาโตะต่อประเด็นพื้นที่การเมืองที่จะไม่ปลอดภัยทันทีหากเกี่ยวข้องกับเรื่องความมั่นคงนั้นน่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง สำหรับบริบทของปาตานี กระบวนการทางการเมืองเองก็เป็นหนึ่งในพื้นที่ที่ถูกปกคลุมด้วยวาระด้านความมั่นคง ด้วยเหตุที่รัฐมองว่าเป็นพื้นที่สำคัญในการปลูกฝังบ่มเพาะนักรบฝ่ายต่อต้านรัฐขึ้นมา บรรดาสถาบันการศึกษาตามชนบจารัตของปาตานี เช่น ดาดีกา จึงเป็นกลายสภาพเป็นอีกสนามรบหนึ่งที่รัฐจำต้องช่วงชิง การศึกษาจึงกลายเป็นเรื่องความมั่นคง อันส่งผลให้การผลักดันขับเคลื่อนเรื่องการศึกษาของชุมชนท้องถิ่นขาดความเป็นตัวของตัวเองกระทั่งอาจนำมาซึ่งความไม่ปลอดภัย

เราอาจกล่าวสรุปเบื้องต้นในที่นี้เอาไว้ก่อนได้ว่า กรณีวงเสวนาที่บ้านดาโตะ ชุมชนเข้าถึงพื้นที่ทางการเมืองอย่างเปิดกว้างพอสมควร เว้นเสียแต่เพียงประเด็นที่เข้าไปข้องเกี่ยวนั้นจะเป็นเรื่องความมั่นคง ความน่าวิตกอยู่ตรงที่ว่า การยืดขยายของ “ประเด็นความมั่นคง” ในที่นี้เป็นไปอย่างกว้างขวางและไม่มีหลักเกณฑ์แน่ชัด หากอาศัยนิยามของ “การเมือง” (politics) ตามแนวทางของ Bernard Crick⁴³ ซึ่งคณะผู้วิจัยกำหนดเป็นส่วนหนึ่งของกรอบแนวคิด การเมืองคือกระบวนการในการแก้ไขความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้นจากความแตกต่างระหว่างผู้คนด้วยวิธีการสันติ บนฐานนิยามนี้ วาระทางการเมืองของชุมชนดำรงอยู่ในพื้นที่ทางการเมืองที่ค่อนข้างคับแคบ และถูกทำให้เป็นเรื่องทางการเมืองทหาร (militarize the education) อย่างชัดเจน

⁴² นาย ค. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

⁴³ Bernard Crick. “In Defence of Politics” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003. p.4.

3. กระบวนการอำนาจในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นไปของชุมชน

ผู้เข้าร่วมเสวนาเห็นไปในทิศทางสอดคล้องกันว่า ทุกวันนี้อำนาจค่อนข้างรวมศูนย์อยู่กับทหาร เราอาจเข้าใจทรศนะนี้ได้อย่างเป็นรูปธรรมมากขึ้น หากพิจารณาจากคำบอกเล่าของผู้เข้าร่วมเสวนาต่อกรณีเหตุการณ์ยิงทหารพรานเสียชีวิต 2 ศพ ที่ตลาดนัดบ้านต้นหยดตาล ตำบลมะนังยง อำเภอยะหริ่ง เมื่อ 2 พฤศจิกายนที่ผ่านมา⁴⁴ กล่าวคือ หลังเกิดเหตุข้างต้น ทหารได้กดดันให้กำนันตำบลมะนังยงให้รีบสืบหาจับกุมคนร้ายให้ได้โดยเร็ว กำนันตกอยู่ในภาวะเครียดอย่างมาก ด้วยเพราะเหตุเกิดกลางตลาดนัดที่มีคนจำนวนมากจึงยากจะหาตัวคนร้ายได้ง่ายและเร็ว พร้อมกันนั้น หากดำเนินการล่าช้าหรือไม่สำเร็จก็วิตกกับการอาจถูกมองจากรัฐว่ารู้เห็นเป็นใจกับขบวนการฯ ความเครียดที่รุนแรงส่งผลให้กำนันป่วยจนต้องเข้าโรงพยาบาลด้วยโรคอัมพาตใบหน้า (Bell's Palsy)

กรณีตัวอย่างข้างต้นเป็นเรื่องที่เกิดขึ้นภายในอำเภอยะหริ่ง หากแต่สะท้อนภาพใหญ่ของกระบวนการทางอำนาจในปาดานิได้เป็นอย่างดีว่าอำนาจวางอยู่ในตำแหน่งแห่งที่ใด ถูกใช้งานอย่างไร โดยผู้ใด และเพื่อตอบสนองเป้าประสงค์ใด ประการแรก มันสะท้อนโครงสร้างการทำงานระดับยุทธศาสตร์ในพื้นที่ของรัฐที่ปรับเปลี่ยนหลังการเข้ามาของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) โดยลดขนาดศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) และให้ขึ้นตรงต่อกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในภาค 4 ส่วนหน้า ประการถัดมา มันสะท้อนยุทธศาสตร์ของรัฐที่ให้น้ำหนักใช้งานฝ่ายปกครองจัดการกับปัญหา รักษาความปลอดภัยโดยกลไกของชุมชน โดยมีศูนย์ปฏิบัติการอำเภอ (ศปก.) เป็นศูนย์กลางการทำงานในระดับพื้นที่ กลไกของชุมชนที่กล่าวถึงโดยหลักแล้วก็คือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้านนั่นเอง กลไกดังกล่าวมีปัญหาสำคัญคือ ผู้นำชุมชนอาจถูกบีบให้ร่วมเป็นกำลังของรัฐแทนที่จะเป็นสะพานเชื่อมระหว่างรัฐกับคนในชุมชน ทำให้ตกเป็นเป้าของการโจมตีจากกลุ่มติดอาวุธไปในท้ายที่สุด ดังที่เคยมีตัวแทนกำนัน-ผู้ใหญ่บ้านกล่าวเอาไว้เมื่อปี 2559 ว่า “ผู้นำ (ชุมชน) ตอนนี้ถูกบีบจากทั้งสองข้าง เหมือนกล้วยปิ้ง วางตัวลำบาก ก็เลยทำตัวไม่ถูก จะไปบีบ 4 เส้าหลักผู้นำในพื้นที่ให้ขับเคลื่อนกลไกนี้ ก็ถูกมองว่าอยู่ฝ่ายเดียวกับรัฐ ถ้าไม่ร่วมมือ ก็จะเป็นคนเห็นต่างไปเสียเอง”⁴⁵ ซึ่งในปัจจุบัน

⁴⁴ “ยิงสนั่นกลางตลาด 2 ทหารพรานดับสยอง 4 คนร้ายสุดอุกอาจ แฝงตัวเป็นลูกค้า”. ข่าวสด. (ออนไลน์). https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_1772897. เข้าถึงเมื่อ 11 ธันวาคม 2561.

⁴⁵ การประชุมเฉพาะกลุ่มกำนัน – ผู้ใหญ่บ้าน ชายแดนใต้. 30 ตุลาคม 2559. ร้านอาหารอาสานะห์ จ.ยะลา, ใน อาทิตย์ทองอินทร์. พื้นที่ปลอดภัยปาดานิ/ จังหวัดชายแดนภาคใต้. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยรังสิต, 2559. หน้า 56.

ข้อมูลในวงเสวนาบ้านดาโตะยังคงยืนยันความวิตกกังวลของกลไกกำหนด-ผู้ใหญ่บ้านในทิศทางเช่นเดิม “...ฝ่ายปกครองถูกคาดหวังให้ทำงานหนักขึ้น งานหวังผลเร็ว เอาผลงาน...”⁴⁶

4. ความชอบธรรมทางการเมือง

คณะผู้วิจัยชวนวงเสวนาเข้าสู่หัวข้อนี้โดยเริ่มจากการถามถึงการเลือกตั้งระดับชาติที่คาดการณ์ว่าใกล้จะเกิดขึ้นโดยกำหนดคำถามหลักคือ ผลการเลือกตั้งระดับชาติแบบใดจึงจะเป็นผลดีต่อการสร้างสันติภาพในปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ สรุปความเห็นของผู้เข้าร่วมในภาพรวมได้ว่ามี 2 แนวมุมสำคัญ คือ (1) รัฐบาลใหม่ที่จะมาจากการเลือกตั้งจะต้องผลักดันการกระจายอำนาจให้ชาวบ้านรับผิดชอบชุมชนของตนเองได้มากขึ้น และ (2) ผลการเลือกตั้งจะต้องได้มาซึ่งผู้แทนราษฎรที่เป็นที่พึงของชาวบ้านได้อย่างแท้จริง เพราะที่ผ่านมานั้นฝากความหวังในการแก้ปัญหาแทบไม่ได้เลย ซึ่งการจะไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการเช่นนี้ได้ก็โยกกลับไปจากข้อแรกคือ รัฐบาลใหม่จะต้องเสริมอำนาจให้ประชาชนมากขึ้น เพื่อที่ชาวบ้านประชาชนจะสามารถเป็นฐานพลังสนับสนุนให้กับผู้แทนราษฎรของตนสามารถทำงานได้อย่างเต็มที่แท้จริง

คณะผู้วิจัยมองว่า ความเห็นข้างต้นนี้มีนัยสำคัญมากกว่าที่กล่าวมา เพราะแม้ผู้เข้าร่วมจะวิพากษ์วิจารณ์ปัญหาของผู้แทน แต่เมื่อถามว่าระบบตัวแทนหรือระบบรัฐสภานี้ยังเป็นภาพโครงใหญ่ที่ตอบโจทย์การสร้างสันติภาพในพื้นที่อยู่หรือไม่ ปรากฏว่าผู้เข้าร่วมในภาพรวมมองว่าระบบรัฐสภายังคงเป็นโครงสร้างการเมืองระดับชาติที่ทำงานได้ หากแต่ต้องปรับปรุงคุณลักษณะภายในของมันเท่านั้น นัยความหมายตรงนี้ค่อนข้างขัดแย้งกับข้อเสนอของตันแดน แม้เคาร์โกพอสสมควร กล่าวคือ งานของตันแดนให้น้ำหนักไปในทางว่า เหล่านักการเมืองสำคัญต่างหลุดขาดไปจากประชาชนของตนเองพอสมควร ทั้งจากการทำงานให้กับรัฐ และการให้ความหมกมุ่นอยู่กับการเมืองที่กรุงเทพฯ⁴⁷ ขณะที่ข้อมูลจากเวทีเสวนาบ้านดาโตะ บอกทิศทางอีกแบบว่า นักการเมืองยังคงสามารถเป็นความหวังของชาวบ้านได้หากพวกเขาได้รับการสนับสนุนให้สามารถทำหน้าที่ผู้แทนได้เต็มที่มากขึ้นผ่านการเสริมอำนาจประชาชน พูดในภาษาตันแดนคือความชอบธรรมเชิงความเป็นตัวแทน (representative legitimacy) ยังคงเป็นรูปแบบที่พอจะสถาปนาขึ้นได้สำหรับกรณีนี้ แต่สัมพันธ์กับเงื่อนไขของการเปลี่ยนผ่านไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยมากขึ้น ที่ซึ่งตัวแทนของชนมลายูปาตานีสามารถทำงานในการเป็นกระบอกเสียงและสะพานเชื่อมระหว่างประชาชนกับรัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ

⁴⁶ นาย ข. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

การสถาปนาความชอบธรรมทางการเมืองขึ้นในพื้นที่ยังสัมพันธ์กับเงื่อนไขของการกระจายอำนาจทางการศึกษาที่สร้างความเป็นอิสระให้กับท้องถิ่นได้มากเพียงพอ การเสวนาในประเด็นนี้ปรากฏข้อน่าสนใจอยู่ 2 ข้อเกี่ยวกับการกระจายอำนาจด้านการศึกษาที่จะสามารถหนุนเสริมสันติภาพและการหาคู่มือใหม่ของความชอบธรรมทางการเมือง ดังนี้

(1) ในเชิงโครงสร้าง การกระจายอำนาจด้านการศึกษาไปยัง คณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดในโครงสร้างที่เป็นอยู่เดิมนี้ไม่เพียงพอ แต่ต้องปรับเพิ่มองค์ประกอบที่สะท้อนตัวแทนของชุมชน ชาวบ้าน ประชาชนชาวบ้าน ที่สามารถเสริมมุมมองเกี่ยวกับความรู้ คุณค่า และประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ประเด็นนี้อันที่จริงแล้วมีนัยสำคัญยิ่ง เพราะมันสะท้อนไปในทิศทางเดียวกับที่ดินแดนเคยเสนอเอาไว้ นั่นคือ อัตลักษณ์อันเป็นแก่นแกนของท้องถิ่นปาตานีมิใช่มีเพียงความเป็นมุสลิมอย่างเดียว หากแต่ศาสนาอิสลามถูกจัดวางร่วมในฐานะส่วนประกอบสำคัญของอัตลักษณ์พื้นถิ่นร่วมกับความเป็นมลายู และประวัติศาสตร์ปาตานี⁴⁸ “..การกระจายอำนาจทางการศึกษาจะหนุนเสริมสันติภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับกระจายไปให้กับตัวจริงหรือไม่..”⁴⁹

(2) ในเชิงเนื้อหา การกระจายอำนาจด้านการศึกษาจำเป็นต้องมีองค์ประกอบเนื้อหาสำคัญอยู่ที่การมอบคืนความเป็นอิสระในการออกแบบหลักสูตรตามขนบจารีตเดิมของพื้นที่ และมีความหลากหลายเพื่อสอดคล้องกับชุมชนแต่ละแห่งภายในปาตานีด้วย ความหลากหลายที่สำคัญคือการบรรจุเนื้อหาสาระของคุณค่าและประวัติศาสตร์ท้องถิ่นระดับชุมชนหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ ลงไปในหลักสูตรด้วย การจะผลักดันข้อเสนอนี้สัมพันธ์กับเงื่อนไขเริ่มแรกว่าจะต้องมีพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดกว้างมากพอเสียก่อน เพราะประวัติศาสตร์หลายเรื่องยังเป็นความทรงจำที่รัฐมิอาจยอมรับให้บอกเล่าอย่างเป็นทางการได้

ประเด็นสุดท้าย จากการเสวนาในวงที่บ้านดาโต๊ะ ถอดสรุปตัวแบบของการสถาปนาความชอบธรรมใหม่ในการปกครองได้ ดังนี้

(1) ระดับความไว้วางใจความเชื่อมั่นของผู้เข้าร่วมเสวนาสัมพันธ์กับระดับความเข้มข้นในการถือครองอาวุธของกลไกรัฐแต่ละหน่วย พลเรือนอย่างฝ่ายปกครองสามารถเข้ามามีส่วนร่วมดำเนินกิจการสาธารณะของชุมชนได้ค่อนข้างมาก ตำรวจแม้ในงานของดินแดนจะสรุปว่าเป็นที่เกลียดชังและหวาดระแวงในวงกว้าง ด้วยเหตุที่มีวัฒนธรรมองค์กรที่มีการตีแผ่อย่าง

⁴⁷ Duncan McCargo. **Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand**. NY: Cornell University Press, 2008. Chapter 2 Politics.

⁴⁸ Ibid., Chapter 1 Islam.

⁴⁹ นาย ค. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโต๊ะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

หนัก น้อยๆ เล็กๆ น้อยๆ และใช้อำนาจไปในทางผิดหลักสิทธิมนุษยชน⁵⁰ แต่สำหรับเวทีเสวนาบ้านดาโตะแล้ว ตำรวจยังคงได้รับความเชื่อมั่นจากชาวบ้านมากพอสมควร เนื่องจาก “...หากมีตำรวจเข้ามาในหมู่บ้าน ก็ทราบได้ว่าเขากำลังมาจับกุมผู้กระทำผิด...”⁵¹ แต่สำหรับทหารนั้น เป็นที่ระแวงหวาดกลัวมากที่สุดสำหรับชาวบ้านบ้านดาโตะ นอกจากข้อสังเกตที่ว่า ระดับความไว้วางใจของชาวบ้านที่มีต่อกลไกรัฐแต่ละประเภทแปรผกผันกับระดับความเข้มข้นในการถือครองอาวุธแล้ว เหตุผลเบื้องหลังที่ทำให้เกิดแบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรคู่นี้ น่าจะเป็นเรื่องของอำนาจหน้าที่ตามกฎหมาย (authority) ที่การปฏิบัติงานของตำรวจอยู่ในกรอบของกฎหมายปกติอันแน่นอน แต่กรณีของทหารนั้นเป็นที่ตระหนักดีว่ากฎหมายพิเศษได้ให้อำนาจกับพวกเขาโดยไร้ซึ่งกลไกตรวจสอบถ่วงดุลที่มีพลังทานมากพอ จริงอยู่ที่ว่ากระทำที่ลู่แก่อำนาจหรือละเมิดกฎหมาย ข้อบังคับอาจเป็นเรื่องของตัวบุคคลเจ้าหน้าที่รัฐเป็นรายคนไป แต่การดำรงอยู่ของกฎหมายที่จำกัดอำนาจแทนที่จะคุ้มครองหรือขยายขอบเขตการใช้อำนาจย่อมสร้างความมั่นใจต่ออนาคตอันมีอาจล่วงรู้แน่นอนให้กับผู้คนได้มากกว่า

(2) ฐานของการบริหารปกครองตามขนบจารีตเดิม (traditional governance) อันวางบทบาทอยู่มากไว้กับผู้นำชุมชนท้องถิ่นยังคงเป็นรูปแบบที่ทำงานได้ ดังผู้เข้าร่วมเสวนาพรรณนาว่า “..หมู่บ้านจะเดินหน้าไปได้ ชาวบ้านต้องมีความเข้มแข็ง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้หากผู้นำเข้มแข็ง...”⁵² ตรงนี้เองสะท้อนว่า สำหรับกรณีบ้านดาโตะ ตัวแบบสี่เสาหลัก (ผู้นำศาสนา ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำท้องที่ และผู้นำธรรมชาติ) เป็นรูปแบบที่ทำงานได้เป็นอย่างดี โดยวางตนเองเป็นสะพานเชื่อมโยงระหว่างชาวบ้านภายในกับอำนาจภายนอก หากพูดในภาษาของ Katharina Holzinger และคณะ⁵³ ก็อาจกล่าวได้ว่า ผู้คนชาวบ้านในบ้านดาโตะ (และอาจครอบคลุมถึงกรณีศึกษาอื่นที่คณะผู้วิจัยยังมิได้จัดเวทีเสวนา) ดำรงชีวิตอยู่ภายในหน่วยทางการเมืองสองวิถี (dual polities) ระหว่างหน่วยของชุมชนทางชาติพันธุ์ซึ่งจัดวางโครงสร้างบริหารปกครองชุมชนบนฐานของกติกาตามขนบธรรมเนียมดั้งเดิม (traditional rules) กับหน่วยของรัฐซึ่งวางกรอบโครงสร้างบริหารปกครองอยู่บนระบบกฎหมายและสถาบันการเมืองของรัฐ ซึ่ง Holzinger และคณะเรียกภาวะที่สองอย่างนี้ดำรงอยู่ร่วมกันว่า “traditional-state dualism”

⁵⁰ Duncan McCargo. **Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand**. Chapter 3 Security.

⁵¹ นาย ง. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

⁵² นาย จ. (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

⁵³ Katharina Holzinger, Florian G. Kern, and Daniela Kromrey. “Dualism of Contemporary Traditional Governance and the State”, in **Political Research Quarterly**. Vol.69, No.3, 2016. pp.469-481.

ลักษณะการเช่นนี้ส่งผลความเป็นไปได้เชิงทฤษฎีต่อสันติภาพและความขัดแย้ง (peace and conflict) ได้ทั้งเชิงลบและบวก กล่าวคือ ทางหนึ่งสถาบันบริหารปกครองตามชนบทประเพณี อาจนำไปสู่ความขัดแย้งเชิงชาติพันธุ์ภายในประเทศ ด้วยเหตุที่องค์การที่ยังรากลึกในระดับของกลุ่มชาติพันธุ์มีโอกาสเร่งเร้าความรู้สึกของอัตลักษณ์ จัดกระบวนการระดมรวมหมู่กลุ่มชาติพันธุ์ และเผชิญหน้าเป็นปฏิปักษ์กับชาติพันธุ์อื่น แต่ในทางกลับกัน ความเป็นไปได้อีกแบบคือการผนวกรับผู้ถือครองสิทธิอำนาจตามประเพณีดั้งเดิมเข้าสู่การเมืองภายในก็อาจช่วยในการรักษาความมั่นคงก็ได้ เพราะมีต้นทุนอันสะสมมายาวนานในการจัดการแก้ไขข้อพิพาท ซึ่งเป็นภารกิจหน้าที่อันดั้งเดิมเก่าแก่ของการบริหารปกครองตามชนบทประเพณี ทั้งนี้ งานของ Tore Wig เสนอข้อถกเถียงในประเด็นนี้อันบอกไปมากมายๆ ให้ความเราได้ว่า สถาบันการเมืองตามชนบทประเพณีที่มีความเข้มแข็งช่วยเอื้ออำนวยให้การต่อรองอย่างไม่ใช่ความรุนแรงระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกีดกันกับรัฐ โดยเขาทำการทดสอบข้อถกเถียงนี้ ผ่านการวิเคราะห์สงครามกลางเมืองแถบแอฟริกาในช่วงทศวรรษที่ 1950 – 2010 แล้วพบว่า กลุ่มซึ่งถูกกีดกันออกจากอำนาจทางการเมือง แต่มีสถาบันตามชนบทประเพณีดั้งเดิมที่เข้มแข็ง มักจะแนวโน้มค่อนข้างน้อยที่จะเข้าไปเกี่ยวพันในความขัดแย้งภายใน⁵⁴

กรณีบ้านดาโตะ ความเข้มแข็งของสถาบันการเมืองตามชนบทประเพณีสัมพันธ์ไม่น้อยอยู่กับการที่รัฐและชนบทการฯ จำต้องวางความเชื่อมั่นวางใจให้กลไกชุมชนหมู่บ้านสามารถครอบครองอิสระในการบริหารจัดการกิจการสาธารณะของตนเองได้มากพอสมควรโดยเฉพาะในด้านการศึกษา แสดงออกซึ่งการเกี่ยวพันเชิงสนับสนุนมากกว่ากำกับควบคุมหรือแทรกแซง เข้ามาในชุมชนในรูปแบบของการลดระดับการถืออาวุธให้มากที่สุด ขยายพื้นที่ทางการเมืองให้กว้างขึ้นพร้อมกับลดขนาดพื้นที่ทางความมั่นคง/การทหาร และเสริมอำนาจชาวบ้านและนักการเมืองผู้แทนในระบบรัฐสภาให้สามารถทำงานได้อย่างเต็มที่ เวทีเสวนาบ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง สะท้อนชัดทั้งลักษณะเฉพาะของชุมชนหมู่บ้านและความหลากหลายของปาดานี้ไปพร้อมๆ กัน และค่อนข้างเชื่อได้ว่า กรณีศึกษาเวทีเสวนาอื่นในครั้งต่อไป ก็น่าจะปรากฏแบบฉบับเฉพาะตัวและความหลากหลายเป็นคุณลักษณะร่วม กระทั่งคณะผู้วิจัยอดมิได้ที่จะมีสมมติฐานในใจไว้ว่า หากเราครุ่นคิดถึงถึงอัตตบัญญัติ (autonomy) ในฐานะทางออกทางการเมืองของสถานการณ์ความรุนแรงที่นี้ เราคงจำเป็นต้องคิดถึงมันในภาพชุมชนทางการเมืองที่ย่อยลงไปกว่าปาดานี้ (micro autonomy)

⁵⁴ Tore Wig, "Peace from the Past: Pre-colonial Political Institutions and Civil Wars in Africa", in **Journal of Peace Research**. Vol.53, No.4, 2016. pp.509-524.

II

ผดุงมาตร จะแนะ

25 มกราคม 2562

1. ปฏิสัมพันธ์กับรัฐบาล กลไกรัฐ และเจ้าหน้าที่รัฐระดับต่าง ๆ ทั้งในพื้นที่สาธารณะ และพื้นที่ส่วนบุคคล

1.1 โครงการของรัฐ

ที่ผ่านมา ภาครัฐผลักดันโครงการจำนวนมากมาดำเนินการในพื้นที่ชุมชน โดยโครงการที่ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีจากชาวบ้าน คือ โครงการฟุตบอลสันติสุขของทหารและฝ่ายปกครอง ซึ่งเป็นการจัดแข่งขันฟุตบอลรุ่นอายุต่ำกว่า 18 ปี ในลักษณะลีกฤดูกาล ระหว่างทีมต่างๆ ใน 3 อำเภอที่เชื่อมต่อกัน คือ เจาะไอร้อง ระแงะ และจะแนะ โครงการนี้เป็นที่ชื่นชอบจากเยาวชนอย่างมาก⁵⁵ อนึ่ง อันที่จริงแล้ว โครงการฟุตบอลสันติสุขดังกล่าวนี้เป็นส่วนหนึ่งภายใต้โครงการกีฬา และออกกำลังกายเพื่อสันติสุข (Peace Game) ของกรมพลศึกษา กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา ร่วมกับศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) จัดกิจกรรมแข่งขันกีฬาฟุตบอล มวย บันจ๊อสลัด และอื่นๆ ในพื้นที่ระดับตำบล 290 ตำบล ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และสงขลา⁵⁶ โดยมีกลไกขับเคลื่อนระดับปฏิบัติหลัก คือ มหาดไทย (จังหวัดและอำเภอ) และท่องเที่ยวและกีฬาจังหวัด ซึ่งดำเนินการต่อเนื่องมาหลายปีแล้ว

อีกโครงการที่ผู้เข้าร่วมเสวนากล่าวถึงในรายละเอียด คือ โครงการญาลันนันบารู (ทางสายใหม่) มุ่งบำบัดเยาวชนติดยาเสพติดในพื้นที่โดยอาศัยกลไกสามฝ่าย คือ ทหาร ปกครอง และจิตอาสาของหมู่บ้าน โครงการนี้ดำเนินการมาอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 10 ปีแล้ว โดยเกิดจากความร่วมมือระหว่างสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติดกับกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 4 ส่วนหน้า โครงการนี้มีความสำคัญยิ่ง เพราะในมุมมองของผู้เข้าร่วมเสวนา ปัญหายาเสพติดเป็นปัญหาสำคัญเร่งด่วนที่สุด โดยเป็นภัยคุกคามร้ายแรงต่อชุมชนมากกว่าการก่อเหตุรุนแรง เพราะนำมาซึ่งปัญหาอื่นอีกหลายประการ ตัวอย่างใกล้ตัวที่สุดเช่น การลักขโมยพืชผักในสวนของชาวบ้านนำไปขายเพื่อนำไปซื้อยาเสพติด โดยเฉพาะไปกระท่อม และยาบ้า อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าร่วมเสวนามองไปในทิศทางเดียวกันว่า

⁵⁵ มะรอมมื่อลี เฮง. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁵⁶ “รวม.ท่องเที่ยวแถลงโครงการกีฬาและออกกำลังกายเพื่อสันติสุข หวังสร้างสามัคคีชายแดนใต้”, ใน มติชนออนไลน์. www.matichon.co.th/politics/news_912399. เข้าถึงเมื่อ 6 กุมภาพันธ์ 2562.

โครงการญาลันนั้นบารุั้น ยังไม่ประสบความสำเร็จมากเท่าที่ควร เนื่องจากขาดการติดตามผล หลังจากผู้เข้าบำบัดผ่านโครงการไปแล้ว

ปัญหาของโครงการภาครัฐในลักษณะขาดกระบวนการติดตามประเมินผลหลังดำเนินการนั้นยังปรากฏชัดในอีกกิจกรรมหนึ่งที่สำคัญ นั่นคือ การนำบุคคลที่โดนหมาย พ.ร.ก.ฯ เข้าโครงการปรับทัศนคติของรัฐเพื่อคืนสู่สังคม ผู้เข้าร่วมเสวนาท่านหนึ่งซึ่งเคยอยู่ในหมาย พ.ร.ก.ฯ เล่าว่า ในการเข้าร่วมโครงการของรัฐนั้นเขาได้รับการฝึกฝนทักษะอาชีพช่างไม้ จนมีฝีมือในระดับที่พอจะประกอบอาชีพได้ดี แต่เมื่อกลับสู่สังคมแล้ว กลับไม่ได้รับการสนับสนุนอุปกรณ์เครื่องมือจากรัฐ จึงไม่สามารถทำงานไม่เป็นอาชีพดังที่เคยทำได้ในโรงฝึกทักษะอาชีพของรัฐซึ่งมีเครื่องมือครบครัน⁵⁷

1.2 พื้นที่สีแดง (red zones) จุดสีแดงอันกระจายตัว (red spots)

จากการบอกเล่าของผู้เข้าร่วมท่านหนึ่ง นับตั้งแต่ พ.ศ.2547 เป็นต้นมา ในพื้นที่ตำบลผดุงมมาตรมีผู้โดนหมาย พ.ร.ก.ฯ รวมแล้วราว 20 กว่าคน เฉพาะในปีปัจจุบัน (พ.ศ.2561-2562) มี 2 คน ในข้อหาผู้ต้องสงสัยคดีความมั่นคง⁵⁸ โดยผู้เข้าร่วมที่เคยโดนหมาย พ.ร.ก.ฯ เล่าว่า ตนไม่เกี่ยวข้องกับเหตุรุนแรงใดใด แต่คาดเดาว่าการโดนหมาย พ.ร.ก.ฯ นั้นน่าจะเป็นเพราะสาเหตุ 3 ส่วนหลัก คือ (1) การขัดท้อต่อเนื่องมาจากผู้ที่โดนหน่วยความมั่นคงจับกุม (2) ภูมิหลังของเครือข่ายเพื่อนฝูงที่อาจเกี่ยวพันกับคดีความมั่นคง และ (3) ภูมิหลังของการศึกษาและสถาบันการศึกษาที่จบมา⁵⁹ ดังนั้นแล้ว การจับจ้องเฟื่องเสียงของรัฐในปัจจุบันจึงอาจมิได้วางแนวเขตในลักษณะพื้นที่ที่จำแนกออกเป็นเจตสีต่างๆ ตามระดับความเข้มข้นของปฏิบัติการฝ่ายตรงข้ามอีกต่อไปก็เป็นได้ หากแต่กระจายตัวในลักษณะจุด (spots) ติดไปกับตัวบุคคลที่มีคุณลักษณะเข้าเกณฑ์ความเสี่ยงน่าจะเป็นสมาชิก แนวร่วมหรือฐานมวลชนของขบวนการฯ และคุณลักษณะที่น่าจะถูกฝ่ายความมั่นคงมองเป็นองค์ประกอบอันสัมพันธ์กับความเป็นขบวนการฯ อย่างยิ่ง ก็คือ ภูมิหลังการสำเร็จการศึกษาจากสถาบันการศึกษาศาสนาชั้นพื้นฐานตามจารีตของพื้นที่ ได้แก่ ปอเนาะ และตาดีกา

ครูตาดีกา (อุสตะ) ท่านหนึ่งซึ่งเคยโดนหมาย พ.ร.ก.ฯ เช่นกันเล่าว่า เหตุที่ครูตาดีกาโดนจับจ้องเฟื่องเสียงจากรัฐค่อนข้างมากน่าจะเพราะถูกมองว่าเป็นคนเคร่งศาสนาและทำการปลุกระดมบ่มเพาะเยาวชนให้ต่อต้านรัฐ ครูท่านนี้เชื่อว่า ในสายตาของรัฐแล้ว มากกว่าร้อยละ 50

⁵⁷ นาย ง (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁵⁸ นาย จ (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁵⁹ นาย ง (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

ของอุสตะในพื้นที่เป็นคนที่มีความคิดสู้กับรัฐ⁶⁰ ทรศนะเช่นนี้สะท้อนว่า ในการรับรู้ของชาวบ้านจำนวนหนึ่ง รัฐมองสถาบันการศึกษาศาสนาชั้นพื้นฐานอย่างหวาดระแวงว่าเป็นบ่อหลอมของการบ่มเพาะความคิดต่อต้านรัฐ โดยเฉพาะสถาบันดังๆ เช่นที่เจาะไอร้อง ชุดการรับรู้ของชาวบ้านในลักษณะดังกล่าวชี้ว่า โครงสร้างการจัดตั้งฐานมวลชนที่รัฐหมายมุ่งดำเนินงานเพื่อเข้าสลาย อาจมิได้วางอยู่ในหมู่บ้านชุมชนจนจำแนกออกเป็นหมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุข (สีแดง) หมู่บ้านสนับสนุนสันติสุข (สีเขียว) และหมู่บ้านส่งเสริมสันติสุข (สีเหลือง)⁶¹ เสมอไป หากแต่กระจายในลักษณะจุดตามปอเนาะ ตาดีกาทั่วทั้งพื้นที่ปาตานี ในแง่แล้ว สีแดงจึงมีลักษณะจุดของสถาบันการศึกษาศาสนาชั้นพื้นฐานที่กระจายทั่วทั้งพื้นที่ (red spots) และจำต้องถูกควบคุมกำกับเพ่งเล็งอย่างใกล้ชิดโดยฝ่ายรัฐเพื่อสลายแนวความคิดสนับสนุนกลุ่มผู้ก่อเหตุรุนแรง

1.3 ความรู้สึกต่อเจ้าหน้าที่รัฐ

ผู้เข้าร่วมเสวนาส่วนใหญ่แสดงความเห็นว่า ความสบายใจของพวกเขาสัมพันธ์กับหน่วยงานรัฐที่ไม่มีเรื่องผลประโยชน์ทับซ้อนเข้ามาข้องเกี่ยว และเข้ามาทำงานเชิงบวก/สร้างสรรค์ให้กับชุมชนพื้นที่ ตัวอย่างเช่น หน่วยงานพัฒนาสังคมของจังหวัดที่เข้ามาตั้งหน่วยเฉพาะอยู่ที่องค์การบริหารส่วนตำบลผดุงมาตร โดยช่วยเหลือดำเนินงานเยียวยาเด็กกำพร้าและสตรีม่าย รวมถึงงานลักษณะสังคมสงเคราะห์ต่างๆ และศูนย์ยุติธรรมชุมชน ซึ่งแม้จะไม่ได้มีกรณีพิพาทให้ไกล่เกลี่ยมากนัก แต่บทบาทของศูนย์ฯ เป็นประโยชน์อย่างมากในเหตุการณ์ที่ญาติผู้เสียชีวิตจากเหตุรุนแรงจะร้องขอให้ช่วยเรียกร้องค่าเยียวยากรณีที่ไม่ได้รับการลงนามอนุมัติเงินเยียวยาจากตัวแทน 3 ฝ่าย (ทหาร ตำรวจ ปกครอง) ตามหลักการปกติ

ในภาพของความเป็นสถาบัน ผู้เข้าร่วมเสวนามีความรู้สึกต่อหน่วยงานภาครัฐแต่ละหน่วยอย่างไม่แตกต่างกัน กล่าวคือ “...ไม่ว่าจะปกครอง ทหาร ตำรวจ ก็เหมือนกันหมด มันเป็นคนเดียวกัน...”⁶² แต่กระนั้น ความรู้สึกดีหรือไม่ขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพและท่าทีของเจ้าหน้าที่รัฐ

⁶⁰ นาย ฉ (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶¹ หมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุข (สีแดง) เป็นหนึ่งในสามประเภทของการจำแนกพื้นที่ปฏิบัติการในกรอบคิด “หมู่บ้าน 3 ส.” โดยอีกสองประเภทที่เหลือ ประกอบด้วย หมู่บ้านสนับสนุนสันติสุข (สีเขียว) และหมู่บ้านส่งเสริมสันติสุข (สีเหลือง), โปรดดูใน, อารีย์ ศรีวิเชียร, “หน่วยพัฒนาสันติกับภารกิจหมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้”, http://www.southpeace.go.th/column/column_5202_26_2.htm; “ทหารเคลื่อน ‘หมู่บ้าน 3 ส.’...จุดเปลี่ยนไฟใต้สู่สันติสุข?”, ทีมข่าวอิศรา (ออนไลน์). http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=4487&Itemid=86, อ้างถึงใน, รายงานโครงการยุทธศาสตร์สันติวิธีสำหรับสังคมไทยในศตวรรษที่ 21, สกว. เรื่อง ยุทธศาสตร์จัดการความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2554-2557. 30 มี.ค.54, คณะรัฐศาสตรมหาวิทยลัยธรรมศาสตร์ ท่าพระจันทร์ และ; สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สล.คปต.), สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ. แผนปฏิบัติการ การแก้ไขปัญหาและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2559. ม.ป.ท. ม.ป.ป. หน้า 8.

⁶² นาย ช (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

เป็นรายบุคคลไปมากกว่าว่ามีปฏิสัมพันธ์กับชาวบ้านอย่างไร คณะผู้วิจัยพยายามเปรียบเทียบความเห็นกับเวทีเสวนาที่ 1 ที่บ้านดาโตะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี ซึ่งผู้เข้าร่วมเสวนาครั้งนั้น แสดงทรรศนะว่า ความรู้สึกดี/ไว้วางใจ/ไม่หวาดระแวงของชาวบ้านสัมพันธ์กับการไม่ติดอาวุธ/ไม่ถือปืนของหน่วยงานรัฐ ซึ่งในประเด็นสนทนาเดียวกันนี้ ผู้เข้าร่วมเวทีเสวนาที่ 2 มองว่า การติดอาวุธหรือไม่นั้นไม่สัมพันธ์กับความรู้สึกที่พวกเขามีให้ต่อเจ้าหน้าที่และหน่วยงานภาครัฐแต่ละหน่วยแต่อย่างใด ก่อนที่ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งจะกล่าวแสดงความเห็นเชิงเสียดสีว่า “...ยิ่งเข้ามาแบบมีปืนใหญ่ มีอาวุธหนัก เราก็อิงสบายใจ เพราะจะได้รู้ว่างบประมาณที่ใช้ไป ได้ช่วยให้มีความก้าวหน้าทางอาวุธบ้าง...”⁶³

2. การดำรงอยู่ของพื้นที่ทางการเมือง

ผู้เข้าร่วมเสวนาแสดงความกังวลไม่น้อยต่อการถูกตั้งคำถามให้แสดงความคิดเห็นในหลายประเด็นที่อ่อนไหว เช่น การรับรู้ของผู้เข้าร่วมว่าด้วยตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับการใช้ความรุนแรง ซึ่งท่านหนึ่งเสนอว่า “...ต้องดูว่าใครได้ผลประโยชน์บ้างจากการคงอยู่ของความรุนแรง แต่ในรายละเอียดนั้น พูดไม่ได้... (-เน้นตัวเอนโดยคณะผู้วิจัย)”⁶⁴ ซึ่งผู้เข้าร่วมหลายท่านมองว่าการเลือกเอาตัวไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับความขัดแย้งและการแสดงความคิดเห็นเป็นเงื่อนไขสำคัญสำหรับการอยู่รอดปลอดภัยในพื้นที่ โดย “...ในช่วงที่เหตุการณ์ปกติ สถานการณ์ทุกวันนี้ก็พอจะอยู่ได้ แต่พอเกิดเหตุการณ์ขึ้น การตรวจค้นของเจ้าหน้าที่รัฐจะเข้มงวดขึ้นตาม อันกระทบชีวิตชาวบ้านมาก หากเหตุการณ์รุนแรงเกิดในพื้นที่อื่น ไม่ใช่จะแนะ ไม่กระทบจะแนะ ก็ไม่เป็นไร... (-เน้นตัวเอนโดยคณะผู้วิจัย)”⁶⁵ ทรรศนะเช่นนี้สะท้อนความหมายค่อนข้างมาก หลายคนอาจตีความว่าหมายถึงภาวะเห็นแก่ตัวเอาตัวรอดของผู้พูด ดังที่ผู้เข้าร่วมเสวนาอีกท่านแสดงความไม่เห็นด้วยและกล่าวว่า “...ไม่ยากให้เกิดในพื้นที่อื่นสักทีหรอก ยิ่งไงก็พี่น้องกันทั้งนั้น...”⁶⁶

แต่คณะผู้วิจัยมองว่า เราอาจถอดรหัสความหมายของคนกล่าวประโยคแรกได้อีกแบบ หากวางลงในบริบทของสถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงอันยืดเยื้อเรื้อรัง “ยากที่จะจบลงได้”⁶⁷ “อีก 20 ปีก็ไม่สงบ”⁶⁸ และการเกิดสันติสุขนั้น “ไม่มีหวังเลย”⁶⁹ สำหรับผู้คนที่ต้องใช้ชีวิตอยู่ใน

⁶³ นาย ช (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁴ นาย ฉ (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁵ แวอาลี เจ๊ะหลง. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁶ สมะอู หะมะ. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁷ มาหะมะ ลือเล็ง. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁸ อายุ มุเซห์. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁶⁹ มาหะมะนอร์ มะรีเปิน. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะแนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

ภาพระยะยาวเช่นนี้ การคิดถึงความปกติที่สุดในการดำเนินชีวิตประจำวันไม่ใช่เรื่องแปลกแต่อย่างใด และเวลา 14-15 ปีที่ผ่านมาไม่นานมากพอที่จะหล่อหลอมให้คนเรียนรู้ปรับตัวว่าจะต้องอยู่อย่างไรให้รอดปลอดภัย คณะผู้วิจัยมั่นใจว่า หนึ่งในยุทธศาสตร์การดำเนินชีวิตที่ถูกคิดถึงคือการไม่เข้าไปข้องเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมของประเด็นที่อ่อนไหว ทั้งจากสายตาของเจ้าหน้าที่รัฐ และสายตาของขบวนการฯ เราอาจเห็นร่องรอยของหลักฐานสนับสนุนแนวการตีความหมายนี้ของคณะผู้วิจัยได้จากผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) 3 ครั้งที่ผ่านมา ซึ่งจำนวนผู้ตอบแบบสอบถามว่า “ไม่รู้” “ขอไม่ตอบ” รวมกันสูงมากในประเด็นคำถามที่อ่อนไหว เช่นในหัวข้อปัจจัยที่ทำให้คนเข้าร่วมขบวนการ เป้าหมายหลักของขบวนการ สาเหตุของความรุนแรง ฯลฯ⁷⁰ เมธัส อนุวัตรอุดมซึ่งอยู่ในคณะทำงานจัดทำโครงการสำรวจนี้ วิเคราะห์ว่า การ “ไม่รู้” และ “ไม่ขอตอบ” สัมพันธ์กับสภาพบรรยากาศปิดของพื้นที่ทางการเมือง โดย “...ประชาชนจะรู้สึกว่ามีข้อจำกัดในการแสดงความคิดเห็น เป็นกังวล ซึ่งบรรยากาศแบบนี้ทำให้ประชาชนมักตอบว่าไม่รู้ หรือไม่ขอตอบคำถาม ที่จะพบว่ามากกว่าเกณฑ์ปกติ ดังนั้น ถ้ารัฐบาลอยากรู้ว่าประชาชนคิดอะไรจริงๆ รู้สึกอย่างไรจริงๆ ก็ต้องเปิดพื้นที่และไม่ควรจำกัดสิทธิของประชาชน...”⁷¹

อันที่จริงแล้ว บรรยากาศของ “ความไม่(อยากจะแสดงออกว่า)รู้” และ “ไม่ขอตอบ” หรือหากพูดในภาษาแบบแรกที่คณะผู้วิจัยใช้ก็คือ ยุทธศาสตร์การดำเนินชีวิตโดยหลีกเลี่ยงไม่เข้าไปข้องเกี่ยวกับการแสดงความคิดเห็นหรือมีส่วนร่วมในกิจกรรมของประเด็นที่อ่อนไวนั้น มิได้ดำรงอยู่เฉพาะใน “พื้นที่สีแดง” เท่านั้น แต่กระจายตัวและสัมผัสได้ทั่วไปในหลายพื้นที่ทั้งปัตตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ กรณีกลุ่มนักกิจกรรมในเมืองปัตตานีอย่างมลายูลีฟวิ่ง ก็มียุทธศาสตร์หลักในการเคลื่อนไหวโดยหลีกเลี่ยงจะข้องเกี่ยวกับประเด็นอ่อนไหวเช่นกัน โดยพวกเขาจะวางตำแหน่งแห่งที่ของงานกลุ่มตนไว้นอกพื้นที่การเมืองเสมอ ราชิต ระเด่นอะหมัดบรรยายเปรียบเทียบว่า สำหรับเขาแล้ว ความขัดแย้งในปัตตานีเปรียบได้กับความขัดแย้งสีเสื้อในการเมืองระดับชาติ การเข้าไปข้องเกี่ยวกับเรื่องพวกนี้จะนำมาซึ่งสภาวะลำบากให้การเคลื่อนไหวของกลุ่ม โดยที่เพดานของการเคลื่อนไหว ตำแหน่งยืนที่เหมาะสม และความไม่เป็นการเมืองจำกัดอยู่เป็นพิเศษกับการไม่ไปแตะประเด็นกลุ่มติดอาวุธ โดยเฉพาะในมิติฐานความชอบธรรม

⁷⁰ “ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครั้งที่ 3 [PEACE SURVEY 3]”, ใน ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch). <https://deepsouthwatch.org/th/node/11322>. เข้าถึงเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2562.

⁷¹ “4 นักวิชาการสะท้อนเสียงประชาชนจากสนาม PEACE SURVEY#2”, ใน Sinaran Online. <https://sinaran.news/th/9658>. เข้าถึงเมื่อ 1 กุมภาพันธ์ 2562.

ของพวกเขา ตรงที่ท่าเช่นนี้ ก็ยังเป็นการเคลื่อนไหวที่ไม่เป็นการเมือง ในความหมายของมลายู ลีฟวิ่ง⁷²

3. กระบวนการอำนาจในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างตัวแสดงที่เกี่ยวข้องกับความ เป็นไปของชุมชน

หากกำหนดนิยามของอำนาจ (power) ในความหมายอันสอดคล้องกับการแสดง ความเห็นของผู้เข้าร่วมแล้ว “อำนาจ” สำหรับวงเสวนาที่ อ.จะนะะ มีนิยามหมายถึง พลัง/ ความสามารถในการต่อรองทางการเมือง การบริหารจัดการทรัพยากรและบริการสาธารณะจากรัฐ ตลอดจนทั้งสถานะเกียรติภูมิศักดิ์ศรีและการได้รับการยอมรับจากรัฐรวมถึงสังคมภายนอกพื้นที่⁷³ ภายใต้เงื่อนไขของนิยามนี้ คณะผู้วิจัยสะท้อนความหมายอันน่าสนใจพิจารณาต่อออกมาได้ 2 ประเด็นด้วยกัน ดังนี้

3.1 มลายูมุสลิม-ไทยพุทธ: สถานะทางอำนาจที่ไม่เท่ากันในการรับรู้

ผู้เข้าร่วมเสวนาท่านหนึ่งแสดงความคิดเห็นอันสะท้อนการรับรู้ต่อโครงสร้าง ความสัมพันธ์ทางอำนาจในพื้นที่ปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้เอาไว้ค่อนข้างครุ่นคิดต่อ เขา กล่าวทำนองว่า “...ถ้าสังเกตผู้ที่โดนหมาย พ.ร.ก.ฉุกเฉินฯ จะพบว่า มีแต่คนมุสลิม ไม่เคยเห็น คนพุทธแม้แต่รายเดียว คนมุสลิมจึงเป็นที่ถูกจับจ้องสงสัยจากรัฐ และดังนั้นจะลุกขึ้นพูดอะไร ทำไม อยู่เฉยๆ ดีกว่า ชินชาแล้ว...”⁷⁴ และในประเด็นพูดคุยวาระต่อมา เขากล่าวในอีกกรณีหนึ่ง ซึ่งเอาเข้าจริงแล้วสอดคล้องกันกับความเห็นชุดแรก สรุปความว่า “...หากเปรียบเทียบงานของ สื่อมวลชน กรณีโศกนาฏกรรมถูกสังหารเสียชีวิต แค่เพียงสองวันข่าวก็เงียบ แต่หากพระถูกสังหาร ถึงแก่มรณกรรม เป็นเดือนข่าวก็ยังเล่นไม่จบ...”⁷⁵ ท่าทีของผู้เข้าร่วมท่านอื่นจำนวนไม่น้อย ที่เดียวที่แสดงออกว่าเห็นด้วยกับการรับรู้ทำนองข้างต้น ความเห็นลักษณะนี้มีนัยสำคัญมาก เพราะมันสะท้อนเส้นแบ่งในการรับรู้ระหว่างกลุ่มชนต่างอัตลักษณ์ซึ่งได้รับการปฏิบัติจากรัฐ สื่อมวลชน ตลอดจนสังคมภายนอกอย่างไม่เสมอภาค

⁷² ราชนิต ระเด่นอะหมัด. สัมภาษณ์. ปัตตานี. 3 ธันวาคม 2560.

⁷³ คณะผู้วิจัยสร้างคำจำกัดความเกี่ยวกับอำนาจในที่นี้โดยมีได้อิงกับฐานทฤษฎีใด หากแต่มุ่งสะท้อนความหมายว่า เมื่อ ชาวบ้านผู้เข้าร่วมเสวนากล่าวถึงอำนาจนั้น พวกเขากำลังหมายถึงแง่มุมต่างๆ ตามที่คณะผู้วิจัยได้สรุปความไว้ใน เนื้อหารายงานดังข้างต้น.

⁷⁴ นาย ณ (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2. ผดุงมาตร อ.จะนะะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁷⁵ เพิ่งอ้าง.

อาจกล่าวได้ว่า สมาชิกของกลุ่มชนทั้งสองอัตลักษณ์จำนวนไม่น้อยต่างก็รู้สึกว่ายู่ในสถานะทางอำนาจที่ต่ำกว่าในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางอำนาจของพื้นที่ปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ และเข้าใจว่ากลุ่มตนตกเป็นฝ่ายถูกกระทำ (victimize) ทั้งคู่ เพียงแต่อาจจะแตกต่างกันตรงที่การรับรู้เกี่ยวกับผู้กระทำต่อพวกเขาว่า อาจเป็นคนละตัวแสดงกัน เท่านั้น การรับรู้อันย้อนแย้งกันลักษณะนี้เป็นเงื่อนไขหนึ่งที่ทำให้การผลักดันส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรมในพื้นที่เป็นเรื่องยากลำบากมากยิ่งขึ้น

หากพูดในภาษาของฌาค ร็องซีแยร์ (Jacque Ranciere) ประเด็นนี้คือการเมืองของสุนทรียศาสตร์ (the Politics of Aesthetics) เพราะเป็นเรื่องประสบการณ์และการรับรู้เฉพาะตัวซึ่งกำกับวิธีมองเห็นและเข้าใจโลกรอบตัว ตรรกะที่เส้นแบ่งการรับรู้ของกลุ่มชนสองอัตลักษณ์ยังจัดวาง “การเห็น” ตนเองต่ำกว่าทางอำนาจ การส่งเสริมสังคมพหุวัฒนธรรมที่ผู้คนสามารถดำรงอยู่ร่วมกันอย่างสันติก็เป็นไปไม่ได้ โจทย์ที่ต้องไปต่อสำหรับผู้เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ การทำความเข้าใจระบบการแบ่งแยกการรับรู้อันประกอบด้วยชุดของกลไกกำหนดวิธีมองโลกดังกล่าวข้างต้น เพื่อสลาย สั่นคลอนและลากเส้นแบ่งขึ้นใหม่ที่นิยามความรู้สึกของผู้คนให้เป็นส่วนของสังคมในพื้นที่อย่างเสมอภาคกันมากขึ้น⁷⁶

3.2 มุมมองต่อสถานการณ์ปัญหาปาตานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้

ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่มองว่า สาเหตุหลักของปัญหามาจากความไม่เข้าใจระหว่างตัวแสดงต่างๆ ในพื้นที่ ความคลุมเครือของเหตุการณ์ความรุนแรงแต่ละครั้ง งบประมาณภาครัฐมหาศาลที่ทุ่มลงมายังพื้นที่ และความกลางแกลงว่าผลประโยชน์ในพื้นที่มีอยู่มหาศาล เป็นประเด็นสำคัญที่ร่วมกันสลายความไว้วางใจระหว่างตัวแสดงที่เกี่ยวข้อง แต่เมื่อคณะผู้วิจัยถามถึงการเสนอแนวทางแก้ไขปัญหาและนโยบายที่ควรดำเนินการต่อพื้นที่อันคิดออกแบบมาจากประชาชนระดับฐานรากเอง ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งกลับตอบว่า

“...ต้องถามคู่ขัดแย้งก่อน...”⁷⁷

คำตอบนี้สะท้อนการตระหนักว่าตัวแสดงใดเป็นผู้มีอำนาจกำหนดทิศทางพื้นที่มากกว่าประชาชนทั่วไป พร้อมๆ กับการตระหนักว่าตนเอง (ประชาชนธรรมดา) ไร้อำนาจต่อรองมากเพียงใดต่อการกำหนดชะตาอนาคตของบ้านตนเอง

⁷⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. ความคิดทางการเมืองของฌาคส์ ร็องซีแยร์. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ, 2553.

⁷⁷ นาย ข (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

4. ความชอบธรรมทางการเมือง

4.1 รัฐ: สาเหตุสำคัญของปัญหา

ความมีประสิทธิภาพน้อยเกินไปของรัฐ และความไม่ต่อเนื่องของข้าราชการที่ได้รับมอบหมายให้รับผิดชอบงานที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาและพัฒนาพื้นที่ เป็นสองเรื่องที่ผู้เข้าร่วมมองว่าสัมพันธ์กับการไม่สามารถแก้ปัญหาความไม่สงบให้จบลงได้ นอกจากนี้ การรับรู้ของผู้เข้าร่วมหลายท่านต่อรัฐยังเป็นไปในทิศทางระแวงสงสัย เช่น ความร่ำรวยมากขึ้นของข้าราชการจากภายนอกพื้นที่ที่ได้รับมอบหมายให้มาทำงานในปาดานี/จังหวัดชายแดนภาคใต้ งบประมาณการใช้จ่ายของรัฐต่อประเด็นปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่สูงมาก โดยเฉพาะการใช้จ่ายงบประมาณของกองทัพ กล่าวอย่างกระชับ รัฐอยู่ในสถานะที่ถูกตั้งคำถามเรื่องความชอบธรรมจากสายตาของผู้เข้าร่วมมากพอสมควร ขณะเดียวกัน พวกเขาคาดหวังถึงบทบาทบางลักษณะจากเจ้าหน้าที่ทหารในพื้นที่ ดังที่ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งกล่าวไว้ว่า “...ทหารในพื้นที่อยู่แต่ในค่ายไม่มีประโยชน์ ต้องเข้าถึงชุมชนหมู่บ้าน ช่วยชาวบ้านทำงานพัฒนา แล้วจึงจะสามารถเข้าใจลักษณะเฉพาะของพื้นที่และปัญหาอย่างแท้จริง...”⁷⁸

ขณะเดียวกัน เมื่อคณะผู้วิจัยถามเกี่ยวกับคุณลักษณะอัตลักษณ์ที่ผู้เข้าร่วมต้องการจากข้าราชการการเมืองและข้าราชการประจำที่จะทำงานในพื้นที่ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ให้ความเห็นไปในทิศทางเดียวกันว่า ขอให้เป็นผู้ที่จริงจัง มีความสามารถแก้ปัญหาและพัฒนาได้จริง โดยไม่จำเป็นต้องเป็นมุสลิม และ “...ไม่จำเป็นต้องเป็นคนของเรา...(-เน้นตัวเอนโดยคณะผู้วิจัย)”⁷⁹ อย่างไรก็ดี สถานการณ์ความรุนแรงอันยืดเยื้อนั้นได้ส่งผลข้างเคียงในแง่การสร้างโอกาสความเป็นไปได้บางลักษณะที่ผลักดันให้คนในพื้นที่มีการศึกษาสูงขึ้น เข้าไปเป็นข้าราชการมากขึ้น โดยมีคนมลายูบางคนที่สามารถเลื่อนขั้นตำแหน่งการงานไปถึงระดับสูงในหน่วยราชการ

4.2 อัตตบัญญัติ (Autonomy)

ผู้เข้าร่วมวงเสวนาค่อนข้างมีทรรศนะแตกต่างกระจายกันต่อเรื่องอัตตบัญญัติว่าจะเป็นทางออกไปสู่สันติภาพอันยั่งยืน โดยสามารถจัดจำแนกความเห็นออกได้เป็น 3 กลุ่มหลักคือ (1) กลุ่มที่มองว่า อัตตบัญญัติช่วยได้เพียงส่วนหนึ่ง แต่ถึงที่สุดแล้วปัญหาต้องจบที่คู่ขัดแย้งมากกว่า (2) กลุ่มที่สนับสนุนอัตตบัญญัติว่าจะช่วยลดเงื่อนไขของปัญหา เพราะการที่ตัวแสดงซึ่งเกี่ยวข้องกับอำนาจเป็นคนของเรา ดังนั้น หากมีปัญหาหรือความรุนแรงใดเกิดขึ้น ก็เป็นปัญหา

⁷⁸ นาย ง (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

⁷⁹ อีสหะ ยะ. เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

ที่มาจากพวกเราด้วยตัวเองแล้ว ไม่ได้เป็นปัญหาจากรัฐอีกต่อไป อย่างไรก็ตาม ข้อกังวลของกลุ่มนี้คือ จะสามารถผลักดันให้เกิดขึ้นจริงในทางปฏิบัติได้หรือไม่ และ (3) กลุ่มที่มองว่าอัตตบัญญัติจะเพิ่มปัญหาให้มากขึ้น เพราะหากมีตำบลใดนำร่องไปก่อน ตำบลอื่นจะต้องการอยากได้บ้าง และอาจมีการก่อเหตุสร้างสถานการณ์เพิ่มขึ้น

เมื่อพิจารณาตามกรอบคิดเรื่องฐานที่มาแห่งความชอบธรรมของดินแดน แมคคาร์โก ผู้เข้าร่วมเสวนามองว่า ผู้นำจารีต ข้าราชการการเมือง ข้าราชการประจำ และข้าราชการท้องถิ่น ยังคงสามารถเป็นที่พึ่งได้ ขึ้นอยู่กับตัวบุคคลว่าต้องมีความจริงใจในการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง ขณะเดียวกัน ความชอบธรรมบนฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นรูปแบบที่ผู้เข้าร่วมเสวนาปรารถนามากที่สุด เนื่องจาก

“...คนที่อยู่ในหมู่บ้านจะรู้ดีที่สุดว่าอะไรที่เราต้องการมากที่สุด จึงควรเป็นผู้ริเริ่มเสนอการดำเนินงาน และรับการสนับสนุนงบประมาณจากรัฐเอามาทำ...”

ความเห็นนี้มีนัยสำคัญค่อนข้างมาก ตรงที่ชี้ให้เราเห็นถึงความเป็นไปได้ของการออกแบบระบบการบริหารจัดการพื้นที่ใหม่บนฐานการทำงานร่วมกันระหว่างชุมชนกับรัฐ โดยที่ชุมชนเล่นบทบาทเสมือนตัวแสดงหลักในการคิดริเริ่มและดำเนินงานด้วยตนเอง ขณะที่รัฐถอยมาเล่นบทบาทพี่เลี้ยงและผู้สนับสนุนทรัพยากรอันจำเป็นต่อการดำเนินงาน อาจกล่าวได้ว่า หากทรรศนะนี้ชี้เ้ากลางของแนวทางแก้ปัญหาได้จริง ประเด็นนี้ก็เ้าเรื่องของการยกระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนให้ไปถึงขั้นของการเสริมอำนาจ (Empowerment) ให้ได้ตามแนวคิดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนของสมาคมนานาชาติด้านการมีส่วนร่วมของประชาชน (International Association for Public Participation; IAP2) นั้นเอง⁸⁰

4.3 ขบวนการฯ: ตายสิบเกิดแสน

อีกประเด็นพูดคุยของวงเสวนาที่น่าสนใจคือ สถานการณ์สมมติที่คณะผู้วิจัยกำหนดชวนพูดคุยว่า “หากรัฐสามารถรู้ตัวและจับกุมสมาชิกขบวนการฯ ได้หมดทุกคน ท่านคิดว่าปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จะยุติหรือไม่” ปรากฏว่า ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ไม่เชื่อว่าปัญหาจะจบ เพราะรัฐจับกุมได้เพียงตัวบุคคล หากแต่ชุดความคิดแบบ *BRN* ยังคงอยู่ กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ สาเหตุของปัญหาอาจมิได้มาจากตัวบุคคล หากแต่เป็นความขัดแย้งทางความคิดว่าด้วยสังคมการเมืองในอุดมคติที่ยังสวาทับประสานกันไม่ลงตัว ซึ่งหากไม่มีการถกแถลงหาจุดร่วมกันแล้ว ปัญหาก็ไม่

⁸⁰ สำหรับแนวคิดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation Spectrum) โปรดดู, **IAP2 Spectrum**, [https://iap2canada.ca/Resources/Documents/0702-Foundations-Spectrum-MW-rev2%20\(1\).pdf](https://iap2canada.ca/Resources/Documents/0702-Foundations-Spectrum-MW-rev2%20(1).pdf) และ; อรรถยกัณผล. คู่มือ คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: จริยสนิทวงศ์การพิมพ์, 2552. หน้า 22-26.

อาจยุติลงได้อย่างยั่งยืน ซ้ำร้ายกว่านั้น การปฏิเสธที่จะอภิปรายถกแถลงกันในเรื่องทางความคิดนี้พร้อมกับไล่ล่าจับกุมเฉพาะตัวบุคคลที่คิดต่างจากรัฐเพียงอย่างเดียว ผู้เข้าร่วมท่านหนึ่งมองว่าเป็นเงื่อนไขที่จะนำไปสู่การ “ตายสิบ เกิดแสน”⁸¹ แต่เมื่อคณะผู้วิจัยถามต่อว่า ถ้าเช่นนั้นแล้ว “ความคิดแบบ BRN” เป็นอย่างไร ผู้เข้าร่วมท่านเดียวกันนี้ตอบว่า “...ผมไม่รู้ ผมไม่ใช่ BRN...”

⁸¹ นาย น (นามสมมติ). เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

III

ตันหยงลิมอ ระแงะ

7 กุมภาพันธ์ 2562

การเข้าพื้นที่วิจัยครั้งนี้ค่อนข้างแปลกต่างไปจากทุกที่ด้วยเพราะอาศัยการเดินทางโดยรถไฟจากสถานีสุโข-ลกมาใช้เวลาราว 1 ชั่วโมง อันที่จริงแล้วความแปลกต่างอีกประการที่สำคัญกว่าของวงพูดคุยนี้ คือ บรรยากาศค่อนข้างกังวล ไม่ค่อยแสดงความคิดเห็น การรุกเข้าแทรกแซงและยึดเวทีการพูดคุยโดยหน่วยเฉพาะกิจกรมทหารพรานที่ 45

1. ความเป็นพื้นที่สีแดง

บรรยากาศการพูดคุยเป็นไปอย่างตึงๆ นับตั้งแต่เริ่มต้นบทสนทนาแล้ว เมื่อผู้วิจัยถามทรรศนะของผู้ร่วมวงเสวนาต่อเรื่องที่พื้นที่นี้ถูกกำหนดจากฝ่ายความมั่นคงให้เป็นพื้นที่สีแดง สีหน้าของทุกคนเต็มไปด้วยความกังวล หนึ่งในผู้เข้าร่วมหยิบแว่นตาขึ้นมาใส่ นาย ก. ให้ข้อมูลว่า ในระยะแรกๆ ความขัดแย้งรุนแรงปาตานีก่อตัวขึ้น และพื้นที่ตันหยงลิมอกลายเป็นฉากของเหตุการณ์ 2 นาวิกโยธิน “...แม้กระทั่งญาติ ก็ไม่กล้ามาเยี่ยมหา...” สะท้อนว่าการรับรู้ของคนภายนอกพื้นที่ที่กระทบกับในปาตานีกันเองก็เป็นไปต่อที่นี้และพื้นที่ที่ถูกกำหนดสีแดงไม่ค่อยดีนัก บรรยากาศอึมครึมที่กล่าวถึงนี้คล้ายตัวลงเมื่อเกิดวงพูดคุย Dialogue I เป็นต้นมา

2. สรรพโครงการของรัฐ การเลือกตั้ง และวิกฤติความชอบธรรม

โครงการของรัฐจำนวนมากต่อพื้นที่ตันหยงลิมอ แม้การ “ให้ความร่วมมือ” เป็นเรื่อง “เสียมิได้” แต่คนที่นี่ก็ตั้งคำถามต่อทั้งประสิทธิภาพและเจตนาของรัฐไม่น้อย โครงการพัฒนาธรรมฯ ของ ศอ.บต. ซึ่งจัดต่อเนื่องทุกปี โดยมีเนื้อหาสาระคือการนำคนมลายูมุสลิมและไทยพุทธมาทำกิจกรรมแลกเปลี่ยนพูดคุยกันราวครึ่งวัน และผู้นำชุมชน โต๊ะอิหม่ามรับหน้าที่เป็นวิทยากรนั้น เป็นกิจกรรมที่ประดักประเดิดสำหรับชาวบ้านที่นี่ “...แค่เข้าใจซึ่งกันและกันก็พอ ไม่ต้องมารวมกันแน่นขนาดนั้นก็ได้ มันอึดอัด...” นาย ข. กล่าวให้ความเห็นต่อโครงการนี้ และเล่าต่อว่า ถ้าคนภายนอกมองคนที่นี่ว่ามีปัญหาเข้ากันไม่ได้ระหว่างวัฒนธรรมที่แตกต่าง “...ก็ไม่ซีเรียสเท่าไร ที่คนข้างนอกจะมองอย่างไร ... ชินชาแล้ว...”

นาย ค. ตอกย้ำในประเด็นซึ่งผู้วิจัยเชื่อว่า คนส่วนใหญ่ในปาดานีก็มองไม่ต่างกันนัก ตลอดระยะ เวลาที่ผ่านมาของความขัดแย้งอันยืดเยื้อเรื้อรังที่นี้ “...นโยบายกับการปฏิบัติขัดกันเองมาตลอด...” โดยนโยบายเขียนไว้ดีและสันติ แต่การปฏิบัตินั้นก้าวร้าวคุกคาม นาย ค. มองว่า อำนาจเหนือผู้คนและพื้นที่ในบ้านของเขาถูกกุมสภาพอย่างหมดจดโดยหน่วยความมั่นคง (ทหาร) ไม่ใช่ประชาชนหรือกระทั่งส่วนราชการพลเรือนอื่น ประเด็นนี้สำคัญหากเราไปต่อจากงานศึกษาของดันแคน แม็คคาร์โกที่ว่า รัฐไทยประสบความสำเร็จในการสถาปนาความชอบธรรมทั้งสองรูปแบบ คือ ความชอบธรรมจากทั้งตัวบุคคลที่ปกครองอย่างมีศีลธรรม และความชอบธรรมจากระบบการเมืองเช่นการเลือกตั้ง งานวิจัยชิ้นนี้สะท้อนภาพพื้นฐานกว่านั้น คือ คำกล่าวที่ว่า “นโยบายกับการปฏิบัติขัดกัน” ในเรื่องความมั่นคงปลอดภัย นั้น สะท้อนความล้มเหลวของรัฐในการเชื่อมร้อยคนเข้าในสัญญาประชาคมของตนเอง คนที่นี้ไม่อาจวางใจไว้ให้กับรัฐที่ปฏิบัติการสวนทางกับนโยบายแทบจะตลอด สัญญาประชาคมเป็นข้อต่อใจกลางในการประกอบสร้างชุมชนทางการเมืองหนึ่งๆ ขึ้นมา และเมื่อใดที่มันไม่ทำงาน ความเป็นชุมชนดังกล่าวก็ไม่สามารถถูกจินตนาการถึงได้ในสำนึกร่วมของผู้คน

การเลือกตั้งเป็นอีกหน่วยวิเคราะห์หนึ่งซึ่งสะท้อนความคิดทางการเมืองของผู้คนที่นี้ได้อย่างดี แม้เราจะเห็นในภายหลังถึงอัตราการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งของคนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่มากล้น แต่สำหรับผู้เข้าร่วมเสวนาในฐานะตัวแทนต้นหยงลิโม พวกเขาสะท้อนความหมดหวังกับระบบตัวแทน “...ใครก็เหมือนกัน...” นาย ง. กล่าว พลังให้เหตุผลว่าเพราะยังไม่เห็นคนที่คิดถึงปัญหาของประชาชนอย่างแท้จริง ซึ่งนาย จ. มองว่า “...น่าจะไม่มียุติจริง...” นาย ค. แสดงทรรศนะเพิ่มเติมว่า “..กระทั่งคนมีอำนาจของประเทศยังไม่เชื่อมั่นในตนเอง และรัฐธรรมนูญยังฉีกเปลี่ยนไปมาได้เลย...” ดังนั้น ความหวังต่อการเมืองในระบบจึงเป็นไปได้ยากเย็นมาก ประเด็นนี้น่าสนใจยิ่งนั้นเพราะมันสะท้อนว่า ความผันผวนไม่แน่นอนของการเมืองระดับชาติส่งผลสำคัญต่อความเชื่อมั่นหรือไม่เชื่อมั่นของผู้คนต่อระบบการเมืองที่มีอยู่ อย่างไรก็ตาม ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ยังคงมองว่า “Best of the Worst” ยังคงเป็นการเลือกตั้งเพราะ “...มีดีกว่าไม่มี...” อย่างน้อยที่สุดระบบตัวแทนยังคงเป็นหลังพิงค้ำยันสำหรับผู้คนที่นี้มากกว่าระบบที่ไม่มีจุดอ้างอิงยึดโยงใดใดกับประชาชนเลย

การเก็บข้อมูลส่วนข้างต้นนี้ไม่อาจตีความไปไกลถึงขั้นบอกได้ว่า ผู้คนที่นี้ขับเคลื่อนด้วยสำนึกต่อต้านอำนาจรัฐ แต่สิ่งสะท้อนแน่ชัด คือ พวกเขาหวาดกลัวไม่ไว้วางใจต่อรัฐอยู่สูง พร้อมกันนั้นก็ไม่ได้ให้ความชอบธรรมกับการปกครองของรัฐเหนือผู้คนที่นี้ เราอาจเกิดคำถามถึงการดำรงอยู่ของผู้นำท้องถิ่น และผู้นำท้องถิ่นที่มีบทบาทอยู่สูง และกระทั่งก็อยู่ในวงเสวนานี้ด้วยเช่นกัน จากการเข้าร่วมในกิจกรรมงานบุญของหมู่บ้าน และการตั้งวงเสวนาหนนี้ สะท้อนชัดเจน

ถึงการจำแนกแยกชั้นความเป็นรัฐไทยออก เป็น “รัฐส่วนกลาง/รัฐบาลที่กรุงเทพฯ/ศูนย์กลางอำนาจ” กับ “ชุมชนท้องถิ่น” ซึ่งแม้จะนำโดยผู้นำตามโครงสร้างกฎหมายของรัฐไทย แต่ชาวบ้านก็ไม่ใคร่รู้สึกถึงความเป็นตัวแทนรัฐมาปกครองพวกเขา ทั้งนี้ ก็ทั้งด้วยเหตุที่ผู้นำท้องถิ่นและท้องถิ่นเหล่านี้เป็นคนของพวกเขามาแต่เดิม และแสดงบทบาทแข่งขันในการปกป้องอัตลักษณ์วัฒนธรรมพื้นถิ่น และคล้ายๆ กับงานศึกษาเรื่อง “ชาวนาการเมือง” ของแอนดรูว์ วอล์คเกอร์ในบางแง่มุมเหมือนกัน ผู้นำเหล่านี้เป็นราวกับ “สะพาน” เชื่อมทรัพยากรของรัฐมายังท้องถิ่นและเป็นทั้ง “กันชน” ระหว่างชาวบ้านกับอำนาจรัฐ

3. เมื่อทหารเข้าแทรกแซงวงพูดคุย

วงเสวนาดำเนินมาได้เพียงราวๆ 40 นาที ก็มีทหารพรานสองนายเดินเข้ามายังวงพูดคุยสนทนากับผู้วิจัยและผู้นำชุมชนท่านหนึ่งแล้วจึงขออนุญาตการณเสวนา เมื่อนายทหารระดับปฏิบัติทั้งสองนั่งลงที่เก้าอี้หลังสุดริมประตูหลังห้อง บรรยากาศที่ดูจะผ่อนคลายลงจากแรกเริ่มแล้วก็กลับมาตึงเครียด ความเงิบงันและถามคำตอบคำสลับกันแสดงตัวในบทสนทนา ครูใหญ่ทหารทั้งสองนายก็เดินจากไป พวกเรานึกว่า การแทรกแซงคงยุติลงแค่นั้น แต่การณกลับเป็นว่าพวกเขาทั้งคู่ไปตามผู้บังคับบัญชาของตนมา

พันเอกสามารถ ศิลาแรง รองผู้บังคับบัญชา หน่วยเฉพาะกิจกรมทหารพรานที่ 45 นำนายทหารอีกสามสี่นาย และนายทหารสองนายแรกมายังวงพูดคุย แต่หนนี้บรรยากาศตึงเครียดกว่าเก่า พันเอกสามารถไม่ได้ขอการณใดๆ แต่ยืดวงเสวนาแล้วขึ้นบรรยายเองว่าด้วยเรื่องสัพเพเหระตามท้องเรื่องของการปฏิบัติงานการข่าวสารทั่วไปของทหาร

เริ่มต้นจากเรื่องเศรษฐกิจซึ่งท่านมองว่าหากพัฒนาเรื่องนี้จะช่วยในการแก้ปัญหาความไม่สงบได้ไม่มากนักน้อย “...อาชีพหลักชุมชน คือ กริถียงพารา ถ้าเศรษฐกิจดี ก็ลดปัญหาอื่นๆ ตามไปด้วย...”

จากนั้นจึงแจกแจงระบบบริหารราชการในพื้นที่นี้ว่า แม้งบประมาณมาตามภารกิจหน้าที่ทำงานในความรับผิดชอบของส่วนราชการ (งบ function) แต่ “...ในระดับพื้นที่ หน่วยความมั่นคงรับผิดชอบอย่างรอบด้าน...” ประชาชนสามารถมีส่วนร่วมให้ข้อมูลความเห็น แจ้งเรื่องร้องเรียน หรือแจ้งเหตุการณ์ได้โดยอาศัยการสื่อสารส่งมาที่ ตู้ ปณ 41 หรือสายด่วน 1341

เมื่อผู้วิจัยถามทรรชนะของผู้พันนายนี้ต่อทางออกจากความขัดแย้งรุนแรงปาดานี้ว่า “ความหวังของการแก้ปัญหาที่มีมากแค่ไหน และอยู่ที่ใด” ท่านเสนอว่า ความหวังต่อทางออกนี้อยู่ที่ทุกฝ่ายต้องมีส่วนร่วมโดยมีกลไก “มัสยิด-บ้าน(ครัวเรือน)-ชุมชน” เป็นแกนกลางบริหารจัดการ

พื้นที่ตัวเอง โดยกำหนดบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจน และขับเคลื่อนผลักดันวาระในรูปแบบคณะกรรมการจากล่างขึ้นบน คือ ระดับหมู่บ้านกำหนดประเด็นและแนวดำเนินการขึ้นไปยังตำบล อำเภอ และจังหวัด

ระหว่างการบรรยาย ผู้เข้าร่วมทุกคนล้วนก้มหน้าเงิบ บางรายถึงกับนั่งไถมือถือเล่น ครูตาดีกานั่งสบตากับผู้วิจัยแทบจะตลอดเวลา นับเป็น eyes touch ที่น่าประหลาดยิ่งไปถึงความนับบางอย่างอันไม่กล้าที่จะเอื้อมเอ่ย และถึงกับถอนหายใจผินหน้าออกไปนอกห้องเมื่อนายพันท่านนี้พูดถึงแนวทางการจัดการศึกษาศาสนา

“ขออนุญาตพูดแทนครูตาดีกาก็แล้วกันนะครับ” พันเอกสามารถฯ กล่าว

สำหรับพันเอกสามารถฯ ปัญหาของตาดีกามี 3 เรื่อง หนึ่งคือ โรงเรียนตาดีกามีขนาดเล็ก ครูไม่เพียงพอต่อเด็ก ต้องอาศัยการจ้างเพิ่ม โดยเฉลี่ยเงินจากครูตาดีกาประจำมาจ้าง สองคือ อาหารกลางวันของเด็กนักเรียนมีปัญหาเพราะงบประมาณจำกัด อบต.ก็มีโรงเรียนเด็กเล็กอยู่แล้ว อุดหนุนไม่ได้เพราะผิดระเบียบข้อกฎหมาย ดังนั้น นักเรียนจึงต้องพึ่งพาทุนส่วนตัว และคณะกรรมการการศึกษาของมัสยิด และสามคือ ปัญหาในการจะส่งเสริมการศึกษาต่อทางศาสนาแบบควบคู่กับสายสามัญ เพราะครอบครัวนักเรียนส่วนใหญ่ยากจน ไม่ส่งเสริมให้เรียนต่อสายสามัญ ให้เรียนตาดีกาอย่างเดียว นำมาซึ่งปัญหาขาดการศึกษาของเยาวชน

“...ลูกน้องรายงานว่าเป็น ICRC ผมก็เลยมา...” พันเอกสามารถฯ กล่าวกับผู้วิจัยนอกห้องหลังเดียวไม่มีใครโฟนจนหน้าใจแล้วและกำลังขอตัวกลับ

ประโยคนี้น่าสนใจมาก ความกังวลต่อ ICRC เป็นการเฉพาะเจาะจงสะท้อนความหวาดผวของรัฐต่อปฏิบัติการกิจกรรมทางการเมืองใดใดก็ตามที่จะไปปลุกตื่นผู้คนในกำบังให้ตระหนักและเรียกร้องสิทธิในการกำหนดชะตาอนาคตของตนเองและกตึกว่าด้วยกฎหมายมนุษยธรรมระหว่างประเทศอันเป็นกลุ่มปัจจัยที่จะมีอิทธิพลต่อการยกระดับปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ไปเป็นวาระระหว่างประเทศ และการเพ่งเล็งเป็นพิเศษโดยมี “ระบบเผด็จการวังเตือนภัย” ที่มีประสิทธิภาพสูงจากกำลังพลระดับปฏิบัติไปยังหน่วยเหนือซึ่งตอบสนองด้วยการเดินทางมาดำเนินการเองโดยผู้บัญชาการระดับรอง ผบ. สะท้อนเป็นอย่างดีว่าฝ่ายความมั่นคงกังวลปฏิบัติการสร้างความตื่นตัวทางการเมืองโดยองค์การระหว่างประเทศอย่างเฉพาะเป็นพิเศษในพื้นที่สีแดง มากกว่าการเห็นรถของ ICRC ขับผ่านผ่านไปมาบริเวณตัวเมืองปัตตานีอันเป็นเพียงเรื่องน่าหงุดหงิดรำคาญใจ ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงส่งเสริมการตระหนักรู้เกี่ยวกับสิทธิและรุกรานความตื่นตัวทางการเมืองเช่นนี้ต่างหาก เป็นราวการติดอาวุธให้กับกำลังรบสันติวิธีของแนวร่วมฝ่ายตรงข้ามกับรัฐ ซึ่งฝ่ายความมั่นคงทราบดีว่า หากมวลชนครอบครองอาวุธ

หนักนี้แล้วย่อมรับมือยากกว่าการปะทะกับกำลังรบทางการทหารยิ่งนัก ด้วยเหตุรากเหง้าของปาดานีเป็นวาระทางการเมือง มิใช่การทหาร

การแทรกแซงและบุกยึดวงเสวนาเป็นรูปธรรมอันจับต้องได้ด้วยอายตนะทั้งห้าต่อการดำรงความเป็นพื้นที่สีแดงของต้นหยงลิมอ การปิดตายของพื้นที่ทางการเมืองที่ไม่ได้ถูกจัดและกุ่มสภาพโดยรัฐ และเมื่อทหารพูด ทุกคนก้มหน้าเงิบ เป็นอวัจนภาษาที่ไม่ต้องการวลียายอื่นอีกสำหรับการจะถอดรหัสความหมายได้ถึงสถานะอันไม่เท่าเทียมอย่างรุนแรงในเชิงอำนาจพร้อมกับข้อสรุปของการไม่อนุญาตให้พวกเขาเข้าร่วมในการถกเถียงขัดแย้งทางการเมือง

4. ความคิดทางการเมือง (ที่ยังประกอบสร้างไม่เสร็จ) ว่าด้วยชุมชนจัดการตนเอง

เมื่อกลุ่มทหารเดินทางออกจากสถานที่พูดคุยไปแล้ว เห็นได้ชัดว่าบรรยากาศค่อยๆ ผ่อนคลายมากขึ้น โต๊ะอิหม่ามที่หนึ่งเครื่องเครื่องดมาพักใหญ่ เปิดเผยรอยยิ้มให้เห็นบนใบหน้า ผู้เข้าร่วมเริ่มกลับมาพูดคุยอย่างออกรสชาติอีกครั้ง ผู้วิจัยกระทั่งถามว่าหากฝ่ายขบวนการฯ ถูกจับหรือกวาดล้างจนหมดสิ้น ท่านคิดว่าเหตุการณ์จะสงบหรือไม่ ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ล้วนเห็นตรงกันว่าไม่สงบ นาย จ. ให้เหตุผลว่า “...เพราะความไม่สงบไม่ได้เกิดจากอาวุธ แต่เกิดจากอุดมการณ์...” ผู้วิจัยคล้อยตามการไม่ยากเย็นนัก ด้วยเพราะเพิ่งผ่านประสบการณ์เมื่อครู่ร่วมกันมา ความเงิบของผู้เข้าร่วมในยามทหารนำบรรยายไม่ใช่ความเงิบแบบสยมยอมแน่ๆ ผู้วิจัยอาจตีความผิดก็ได้ แต่เมื่อคู่สนทนาฝ่ายหนึ่งชวนคุย แล้วอีกฝ่ายเงิบ ความเงิบมีความหมายเท่ากับการไม่ให้ความร่วมมือ ความเงิบในที่นี้จึงเป็นการต่อต้านขัดขืนรูปแบบหนึ่ง

อาจเพราะด้วยเหตุการณ์ทหารแทรกแซงเมื่อครู่ก็เป็นได้ ผู้เข้าร่วมจึงอาจอดอันกระทั่งพรั่งพรั่งถึงตัวแบบการปกครองที่พวกเขาปรารถนา นาย จ. นาย ช. นาย ซ. และนาย ข. ร่วมแลกเปลี่ยนกันเรื่องนี้นักอย่างสนุก ถอดสรุปได้ว่าผู้นำหรือผู้ปกครองที่พึงประสงค์จะต้องมีคุณสมบัติคือ มาจากการเลือกตั้ง ฉลาด ไม่โกง โดยไม่จำเป็นต้องเป็น “คนนาย” ก็ได้ อย่างไรก็ตาม นาย ก. ชวนยกย้ายมุมมองอภิปรายจากตัวบุคคลมาสู่มุมมองเชิงโครงสร้างโดยเสนอแนวคิด “ชุมชนจัดการตนเอง” เป็นรูปแบบที่เหมาะสมที่สุด โดยที่กลไกบริหารชุมชนประกอบด้วยตัวแทน 3 ฝ่าย คือ ฝ่ายบริหารท้องถิ่น ปกครองท้องที่ และมัสยิด ซึ่งอันที่จริงในปัจจุบันที่นี้มีโครงสร้างนี้อยู่แล้ว แต่ขาดความเป็นอิสระ ถูกกำกับควบคุมและจับจ้องอย่างใกล้ชิดจากฝ่ายความมั่นคง

ความเป็นอิสระดังกล่าวมีหน้าตาที่ยังไม่ชัดเจนและเห็นไม่ตรงกันระหว่างผู้เข้าร่วม นาย ข. เสนอให้มัสยิดเป็นศูนย์กลางการบริหารจัดการชุมชน มีสถานะสูงสุดในโครงสร้างการปกครอง

ตำรวจขึ้นตรงกับองค์การบริหารท้องถิ่น ส่วนองค์การบริหารท้องถิ่น และกลไกการปกครองท้องถิ่นที่ทั้งกำหนดผู้ใหญ่บ้านอยู่ได้กำกับต่อองค์กรสูงสุดทางการเมืองในชุมชน คือ มัสยิด

นาย ง. และผู้เข้าร่วมบางส่วนต่างคิดว่าโครงสร้างดังกล่าวอาจเป็นการเพิ่มปัญหามากกว่าเดิม เพราะการเลือกตั้งโต๊ะอิหม่ามซึ่งจะกุมอำนาจมากในโครงสร้างใหม่นั้นมีแนวโน้มจะเต็มไปด้วยความเสี่ยงต่อการเกิดความรุนแรงมากขึ้น อีกเหตุผลคือ การปกครองโดยอิหม่ามเป็นการปกครองทางศาสนา แต่ชีวิตทางสังคมทุกวันนี้มิใช่เรื่องศาสนาทั้งหมด องค์กรสูงสุดทางการเมืองของชุมชนจึงถูกเรียกร้องคาดหวังให้มีความหลากหลายมิติและสอดคล้องกับสภาพการณ์สังคมปัจจุบันมากกว่าข้อเสนอของนาย ข. การปรากฏข้อถกเถียงแย้งนี้สะท้อนเรื่องที่ใหญ่กว่าคือ ข้อถกเถียงเกี่ยวกับตัวแบบอิสลามการเมืองด้วย และเห็นชัดเจนว่า ตัวแบบที่ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่ค่อนข้างเห็นพ้องต้องกันนั้นมีใช้ลักษณะของรัฐเคาะลีฟะฮ์หรือสาธารณรัฐอิสลาม แต่มีมิติผสมผสานไปในทางขององค์การปกครองเมืองแบบโลกียวิสัยมากกว่า

การแลกเปลี่ยนถกเถียงกันดังกล่าวน่าสนใจยิ่งเพราะผู้วิจัยเชื่อว่า พื้นที่ปิดทางการเมืองกีดกันไม่ให้คนกลุ่มต่างๆ เห็นว่า ยังมีสิ่งที่จะต้องคุยกันให้ตกผลึกอีกหลายเรื่องเพื่อออกแบบชะตาอนาคตร่วมกัน แนวคิดทางการเมืองว่าด้วยชุมชนจัดการตนเอง มีลักษณะคล้ายกับข้อเสนอของบ้านดาโต๊ะซึ่งพูดถึงความอิสระทางการเมืองและอำนาจปกครองตนเองบางระดับในขอบเขตที่ย่อยลงไปมากกว่า “ปาดานี” เพียงแต่ว่า “จุลอัตตบัญญัติ” (Micro Autonomy) ของทั้งสองกำลังยังประกอบสร้างไม่เสร็จ เหตุผลสำคัญคือ การปราศจากพื้นที่ถกเถียงทางการเมืองได้อย่างเสรีและปลอดภัยจากคู่ขัดแย้งทั้งสองฝ่าย เอาแค่การจัดวงพูดคุยของโครงการวิจัยนี้ ก็โดนแทรกแซงยึดพื้นที่เสียแล้ว พื้นที่ทางการเมืองในที่นี้จำเป็นต้องถูกออกแบบในลักษณะที่เป็นวงพูดคุยในแนวระนาบระหว่างชาวบ้านด้วยกัน ไม่ใช่วงพูดคุยที่มีฝ่ายความมั่นคงมานำเสวนาหรือสังเกตการณ์ รวมทั้งไม่ใช่วงพูดคุยที่นักวิชาการในบังคับบัญชาของทหารมาจัด อันเป็นสิ่งที่ถูกวิจารณ์จากหลายพื้นที่ที่ผู้วิจัยไปเก็บข้อมูล (เช่นที่ตำบลอาซอง)

...

...

...

ภารกิจการพูดคุยรอบนี้สิ้นสุดลงอย่างกร่อยๆ ด้วยการถูกยึดเวทีไปร่วมชั่วโมง ผู้วิจัยออกจากวงมาร่วมทานมื้อเที่ยงในงานอากีเกาะฮ์ (งานเลี้ยงต้อนรับทายาทที่เพิ่งเกิดใหม่ของครอบครัว) ตามคำเชิญของผู้ใหญ่บ้าน งานเลี้ยงถูกจัดขึ้นอย่างเรียบง่ายอบอุ่น โต๊ะรับรองแขกหรือถูกเตรียมไว้ไม่กี่โต๊ะ ทหารพรานกลุ่มเดิมนำโดยพันเอกสามารถฯ ก็เป็นหนึ่งในแขก

ของผู้ใหญ่บ้านเช่นกัน งานมวชนของพื้นที่นี้ดูจะเป็นไปอย่างแข็งขันภายใต้การนำของเขาและ
ผู้บังคับบัญชาท่านอื่นของหน่วย จก.ทพ.45 ซึ่งพยายามทำงานประสานกับผู้นำท้องถิ่น ผู้นำ
ท้องถื่น และผู้นำศาสนาอย่างใกล้ชิด ปรากฏออกมาเป็นกิจกรรมงานมวชนในรูปแบบที่
หลากหลาย ไ้มาตั้งแต่การจัดตั้งวงหมู่ปาแบนด์ซึ่งล่าสุดขึ้นแสดงสดแจกความสนุกในงานวัน
เด็กแห่งชาติที่ ร.151 พัน 3 ค่ายกรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ การเข้าร่วมกิจกรรมวันเด็ก
กำพร้าประจำปีที อบต.ตันหยงลิมอ ไปจนถึงการรณรงค์ใช้ถุงผ้าแทนถุงพลาสติก

ผู้วิจัยนึกถึงกระบวนการพูดคุยระดับพื้นที่ของกรมทหารพรานซึ่งขับเคลื่อนจริงจังช่วง 2-
3 ปีหลังมานี้ เช่นการบรรยายเกี่ยวกับกระบวนการพูดคุยเพื่อสันติสุขใน จขต. ของ จก.ทพ.44
ที่วัดจุฬามณี ต.แป้น อ.สายบุรี เมื่อ พ.ศ.2560 หรือกิจกรรมรับฟังความคิดเห็นและเสริมสร้าง
ความเข้าใจเกี่ยวกับกระบวนการพูดคุย จขต. ของ จก.ทพ.45 ที่โรงเรียนตาดีกา อาบีบการ์ อัล
ซิดิง หมู่บ้านอาแว ต.มะรือโบตก อ.ระแงะ เมื่อสิ้นเดือนมกราคม 2563 นี้เอง ผลสรุปการพูดคุย
แต่ละวงที่จัดโดยทหารพราน รวมถึงหน่วยทหารในพื้นที่อื่น ชี้ไปในทิศทางค่อนข้างคล้ายกัน คือ
ปัญหาเสพติดและความยากจน เรื่องอื่นสงบดี ไม่มีความคิดแบ่งแยกดินแดนแต่อย่างใด ย้อน
แย้งกับผลของโครงการวิจัยนี้ และวงเสวนารับฟังความคิดเห็นฯ หลายวงที่จัดโดยสำนักงานสภา
ความมั่นคงแห่งชาติในห้วง พ.ศ.2562

...ดูเหมือน “งานมวชน” ของทหารจะปฏิบัติการได้อย่างสัมฤทธิ์ผลดีในพื้นที่กำปาง

ผู้วิจัยเดินออกจากตัวอาคารตาดีกาซึ่งธงชาติไทยด้านหน้าถูกปล่อยไว้ซีดเก่าและขาดวิน
คาเสา “...ทหารเอามาติด ถ้าอยากเปลี่ยนให้เป็นผืนใหม่ ก็เอามาเปลี่ยนเอง...” เสียงผู้เข้าร่วม
ท่านหนึ่งอธิบายมาจากด้านหลังประหนึ่งทราบเหตุผลที่ผู้วิจัยคว้ามือถือขึ้นมาถ่ายภาพธงชาติ
แน่นอนว่า ดูเหมือน “งานมวชน” ของทหารปฏิบัติการได้อย่างสัมฤทธิ์ผลดีในพื้นที่กำปางจริง ๆ

IV

สามัคคี รือเสาะ

8 มีนาคม 2562

กำแพงแห่งนี้เป็นที่ตั้งของปอเนาะเก่าดั้งเดิมแห่งแรกๆ ในละแวกอำเภอ รือเสาะ ซึ่งหากเทียบช่วงเวลาก่อตั้งปอเนาะนั้นแล้ว เป็นเวลาใกล้เคียงกันกับช่วงการก่อตั้งกลุ่มขบวนการติดอาวุธเพื่อเอกราชปาตานีของหลายๆ กลุ่ม เช่น BNPP, BRN และ PULO ปัจจุบัน บุตรชายของ บาบอผู้ก่อตั้งปอเนาะดังกล่าวเป็นโต๊ะอิหม่ามประจำมัสยิดในหมู่บ้านนี้

กำแพงแห่งนี้เป็นฉากหลังของสถานการณ์ความขัดแย้งรุนแรงในปาตานีระลอกปัจจุบันอยู่เป็นระยะ ที่สำคัญคือ เหตุสังหารพ่อค้าแร่ด้วยอาวุธสงครามและทำการบั่นทอนชะเมื่อ พ.ศ. 2550 และเหตุการณ์ปะทะกองกำลังติดอาวุธจำนวน 6-7 คน นำมาซึ่งการวิสามัญนายยามลี ทะยีบาภา ซึ่งเชื่อว่าเป็นครูฝึกสมาชิกแนวร่วม RKK กลุ่มเดียวกับนายอิสมาแอ เมื่อ พ.ศ. 2556 ศพของยามลีถูกทำพิธีฝังในกุโบร์ของหมู่บ้าน ป้ายหลุมศพของเขาถูกระบุว่าเป็นนักรบที่ชะฮีด

“ผู้ไม่มีสุสาน ย่อมมีสุสานทุกหนแห่ง” ชะการียา อมตยา กล่าวไว้ในกวีของเขา วงพุดคุย หนนี้ดำเนินไปข้างสุสาน ในบริเวณหนึ่งของมัสยิด นอกจากสุสานจะฝังร่างไว้วิญญาณไว้รอวัน ถูกปลุกขึ้นรับคำพิพากษา ในโลกบรัชอันโดดเดี่ยว ผู้ตายไม่อาจหวนคืนกลับมามีชีวิตใหม่ได้ ลำพังเพียงรอคอยให้วันตัดสินมาถึง คงมีเพียงเรื่องราวของเขาที่ยังโลดแล่นราวกับมีชีวิตอยู่ได้ในโลกดุนยา

“มีสามประการที่ติดตามผู้ตายไปยังกุโบร์: ครอบครัวของเขา การงานของเขา และทรัพย์สินของเขา สองประการจะกลับไป หนึ่งในประการจะคงอยู่ ครอบครัวของเขาและทรัพย์สินของเขาจะกลับไป การงานของเขา (ทั้งดีและชั่ว – ผู้วิจัย) จะคงอยู่”⁸²

1. ทหาร: ปัจจัยหลักของการก่อรูปสำนักต่อต้านอำนาจรัฐ

ในสุสานแห่งความทรงจำของผู้คนบ้านบูโป บ้านที่เต็มไปด้วยปัญญาชนและมีจำนวนคนเข้ารับราชการมากที่สุดในบรรดาทุกหมู่ของตำบลสามัคคี เรื่องราวของอิหม่ามยะฟา กาเซ็งแห่งบ้านกอตอยังมีชีวิตและฝังติดตรึงในใจผู้คนที่นี้ ประกอบสร้างภาพทัศน์แห่งความหวาดระแวงทหารซึ่งยังทำงานอย่างมีพลังจนทุกวันนี้ แม้รัฐอาจคิดไปเองว่าตนได้ “เยียวยา” กรณีนี้ไปแล้ว

⁸² หะดีษซึ่งบันทึกโดยอะหมัด อัล บัยฮะกี อัดดีรมิซีย์ ใน, มุณีร มุหะหมัด. “กูบูร คือ บ้านแรกสู่อาคีเราะฮ์”. *Islammore*. www.islam more.com/view/2915. เข้าถึงเมื่อ 18 มกราคม 2563.

เช่นเดียวกับอีกหลายกรณีที่เกิดขึ้นเป็นระยะตลอดทางความขัดแย้งรุนแรงในปาตานี แต่บทคัดย่อของผู้คนต่อกรณีนี้เป็นไปอย่างกระชับว่า “โตะอิหม่ามถูกทำให้เสียชีวิตในค่ายทหาร”

ราว 2-3 เดือนก่อนหน้าการเข้าพื้นที่ของผู้วิจัย มีเหตุความรุนแรงเกิดขึ้นที่หมู่ 2 โตะอิหม่ามถูกสังหารขณะกลับจากตลาด เรื่องราวที่ถูกคัดย่อเป็นบทอันกระชับถ่ายทอดกันต่อมาก็คือ “จุดเกิดเหตุผ่านด่านทหารมาเพียง 100 เมตร ..แล้วท่านก็ถูกยิง”

ผู้คนที่นี้จะได้ออกอย่างตรงไปตรงมาถึงความหวาดระแวงและไม่ชอบทหารมากกว่าหลายพื้นที่ที่เก็บข้อมูล ด้วยปัจจัยผลัก (push factor) สำคัญคือ “ประวัติศาสตร์ระยะไกล” อันรวดเร็วและฝังจำจากปฏิบัติการของทหารในกรณีอิหม่ามยะผา กาเซ็งดังกล่าว สำนักการต่อต้านขัดขึ้นอำนาจรัฐพัฒนาตนเองขึ้นจากเป้าหมายนั้นอย่างจับต้องได้ด้วยความสะดวกของบาดแผลบนผืนดินอันอุดมเหมาะสมของประวัติศาสตร์ของการเคลื่อนไหวเรียกร้องต่อต้านจากอดีตระยะไกลเป็นต้นมา บทสรุปแห่งความคิดทางการเมืองของผู้คนจึงมิใช่ดอกผลของกระบวนการบ่มเพาะฝ่ายเดียวดังที่รัฐเข้าใจ หากแต่เป็นดอกผลเชิงปฏิกิริยาตอบสนองปฏิบัติการของทหารเองต่างหากที่ผลักไสเบียดขับผู้คนอย่างมีประสิทธิภาพ

“...ไม่สบายใจกับทหาร เวลาผ่านด่าน ใส่กะปิเยาะฮุดตรวจ ไม่ใส่ไม่ตรวจ...” นาย ก. กล่าวโดยที่ดูเหมือนความไม่สบายใจนี้จะมีได้มาจากการที่ทหารเป็นหน่วยงานซึ่ง “ถืออาวุธ” และสามารถ “ใช้อาวุธสังหารได้อย่างชอบธรรม” แต่อย่างไร เหตุที่ทำให้เชื่อเช่นนั้นได้มาจากทรรณะผสมโรงของผู้เข้าร่วมท่านอื่น “...ต่อให้ทหารไม่ถือปืน ก็ไม่สบายใจอยู่ดี...” และ “...แม้จะมาแจกของ ก็ยังหวาดระแวงอยู่ดี...” และ “...ถ้าชุมชนไหนเข้มแข็ง ไม่มีปัญหาเสพติด คนมีความรู้เยอะหน่อย ทหารจะมา ถ้าชุมชนไหนอ่อนแอ ขัดแย้ง ยาเสพติดเยอะ ทหารจะไม่ค่อยสนใจ ไม่ค่อยเข้าไป...” และ ฯลฯ

บทสนทนาเหล่านี้เคลื่อนด้วยประสบการณ์อดีตที่หลอมภาพทัศน์ของพวกเขาต่อทหาร

สาเหตุอีกประการของความหวาดระแวงและไม่ชอบทหารอย่างมากดูเหมือนจะมาจากการเดิน “งานมวลชน” ของทหารในกำบังหมู่บ้านเสียเอง ทหารอาจจะมองว่าสิ่งที่ทำอยู่คือการสานสัมพันธ์กับชุมชนและสลายความรู้สึกเชิงลบต่อรัฐ แต่สำหรับผู้คนที่นี้ รวมถึงหลายพื้นที่ที่เก็บข้อมูลมา งานมวลชนเป็นไปอย่างไม่แนบเนียนนัก “...ทหารมาตีสันทักก็เพื่อจะหาข่าว ดังนั้นอย่าสนิทด้วย...” นาย ค. กล่าว และตัวอย่างเช่นการทักทายด้วยการ “สลาม” หรือพูด “หลักคำสอนอิสลาม” กับคนที่นี้ สำหรับพวกเขามันไม่ใช่เรื่องที่ทำให้รู้สึกดีเท่าใด ตรงกันข้าม ผู้เข้าร่วมหลายคนสะท้อนว่าการกระทำเช่นนั้นทำให้รู้สึกยิ่งขึ้นว่ารัฐไม่จริงใจ เสแสร้ง แสดงละคร “...

เจ้าหน้าที่ที่มาไม่ได้เข้าใจเราจริง แต่พยายามแสดงออกว่าเข้าใจ และชอบมันใจแบบผิดๆ ว่าตัวเองเข้าใจเสียเต็มประดา...”

งานมวลชนของทหารดูจะส่งผลเชิงลบมากกว่าเชิงบวกที่นี่ หลายกรณีที่ควรละเอียดอ่อน กลับไม่ละเอียดอ่อนเพียงพอ “...ที่นี่ (โรงเรียนตาดีกา) เป็นที่พักทหาร อยากมาก็มา อยากไปก็ไป ไม่เคยขอ...” เป็นไปในทิศทางเดียวกับความรู้สึกไม่สบายใจของอีกบางพื้นที่ที่เก็บมา เช่น การอาศัยโรงเรียนตาดีกาเป็นสถานที่พักในวันเสาร์อาทิตย์ซึ่งอุस्ताซผู้หญิงมาสอนนักเรียนมุสลิมะฮ์

เมื่อผู้วิจัยถามว่าถ้าเช่นนั้นแล้วทหารจะอย่างไรให้ชาวบ้านที่นี่สบายใจได้บ้าง

“...กลับไปอยู่ในค่าย จะสบายใจ...” นาย ข. ตอบ

2. การแสวงหาแหล่งที่มาในการสถาปนาความชอบธรรมทางการปกครอง

บทสนทนาส่วนถัดมาเต็มไปด้วยความเห็นอันหลากหลายต่อประเด็นคำถามว่า ความชอบธรรมในการจะปกครองเหนือผู้คนที่นี้จะมาจากไหนได้บ้างและมีกระบวนการเช่นใด คำตอบจากผู้เข้าร่วมก่อนข้างกระจัดกระจาย ประมวลได้เป็น 3 แหล่งที่มาด้วยกัน

(1)

ผู้เข้าร่วมกลุ่มแรกพูดถึง “กลไกหน่วยงานรัฐที่อยู่ในพื้นที่แล้วสบายใจมากกว่าทหาร” มีอยู่สองส่วนหลัก “...สบายใจที่สุดคือ อบต...” นาย ง. เสนอ เหตุผลสำคัญที่ผู้เข้าร่วมกลุ่มนี้สนับสนุนท้องถิ่นเพราะพวกเขารู้สึกว่า “...ดูเหมือนองค์กรอิสระ (จากรัฐ – ผู้วิจัย) มากที่สุด...” และผู้คนมีประสบการณ์สัมผัสด้วยตนเองค่อนข้างง่ายและโดยตรงว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีบทบาทบ่อยครั้งในทิศทางที่สนับสนุนงบประมาณ/โครงการของประชาชน

รองลงมาก็คือตำรวจ ผู้เข้าร่วมกลุ่มนี้ให้เหตุผลว่า “...ชอบตำรวจ เพราะปกติจะไม่เข้ามายุ่งย่ามในชุมชน จะมาก็เพื่อปราบยา ในขณะที่ทหารอยู่ในพื้นที่ กลับจับยาไม่ได้...” แต่ทั้งนี้ก็ขึ้นอยู่กับตัวบุคคล โดย นาง จ. ให้ความเห็นว่า “...คนไหนซึ่งชาวบ้านรู้สึกชอบ ก็มักถูกโยกย้ายเอาคนใหม่เข้ามาแทน...”

กล่าวอย่างกระชับ สำหรับผู้เข้าร่วมกลุ่มแรก สถาบันทางการเมืองที่มีอยู่เดิมในระบบปกติของรัฐไทยยังคงสามารถ “ประทับประคอง” ความชอบธรรมในการปกครองที่เพียงพอได้อยู่บ้าง หากออกแบบให้สถาบันเหล่านั้น “ดูใกล้ชิด ขึ้นกับ เป็นของท้องถิ่นมากขึ้น และถอยห่าง วัณระยะ อิสระจากรัฐส่วนกลางมากขึ้น” พร้อมกันนั้น กรณีบ้านปูไปเป็นอีกชุดข้อมูลยืนยันว่า

ความชอบธรรมแบบจารีตศีลธรรมผ่านบุคลิกและบทบาทของตัวบุคคลก็ยังคงทำงานพอได้อยู่ใน
การ “ประคับประคอง” ความชอบธรรม ขึ้นอยู่กับประวัติดูมิหลัง บทบาท และความต่อเนื่องของ
ตัวบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ

V

อุสตาซดิง (นามสมมติ)

18 พฤศจิกายน 2562

“...ปาตานีสำหรับคนมลายู ...เหมือนเพิ่งเกิดขึ้นเมื่อวานนี้เอง...”

- อุสตาซดิง (นามสมมติ) -

ป้ายอันร้อนอบอ้าวกลางเดือนพฤศจิกายน ผู้วิจัยเดินทางเข้าพบสนทนากับนักวิชาการศาสนาท่านหนึ่ง ซึ่งต่อไปนี้จะเรียกด้วยนามสมมติว่า “อุสตาซดิง” เนื่องด้วยเกิดประเด็นการพ่นสเปรย์แสดงออกทางการเมืองป้ายยินดีต้อนรับของ อบต.บาราเฮาะ อันอยู่ในพื้นที่บ้านปูยุด รอยต่อระหว่างตำบลปูยุดกับตำบลบาราเฮาะ ข้อความที่ถูกพ่นเอาไว้ระบุว่า “Fathani Merdeka”

การพ่นสเปรย์ลักษณะนี้มีใช้ครั้งแรกที่เกิดในละแวกนั้น หากย้อนกลับไปที่ 2556 ปรากฏการพ่นสเปรย์สีแดงกลางถนนทางหลวงสาย 410 บริเวณหน้าโรงเรียนชุมชนบ้านปูยุด ข้อความว่า “ทหารออกไป ประชาชนไม่ต้องการ” โดยในครั้งนั้นปูยุดเป็นจุดหนึ่งของการพ่นสเปรย์แสดงออกทางการเมืองท่ามกลางจุดอื่นๆ บนถนนสาย 410 อีกรวม 38 จุด กินพื้นที่ 8 อำเภอด้วยกัน⁸³ แม้ผู้กระทำการเป็นไปได้อาจจะไม่ใช่คนในพื้นที่ปูยุด แต่พื้นที่ปูยุดก็เป็นฉากปรากฏการแสดงออกเช่นนี้ “...บ่อยครั้ง ขึ้นอยู่กับจังหวะจะเอื้อให้ทำ...” และมักเกิดขึ้นในห้วงเวลาที่ “...สัมพันธ์กับการเกิดเหตุรุนแรง...”

ปูยุดซึ่งครั้งหนึ่งเคยเป็นที่ตั้งเมืองหลวงของอาณาจักรปาตานีในยุคสมัยของระตูปูยุด เป็นชุมชนของปราชญ์ผู้รู้จำนวนมากซึ่งเป็นอู่อารยธรรมถ่ายทอดวางพื้นฐานการศึกษาให้กับชาวบ้าน⁸⁴ ปูยุดจึงมีภาพเป็นพื้นที่ของปัญญาชนท้องถิ่นที่สำคัญแห่งหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันยังทิ้งร่องรอยความรู้เรื่องครั้งเก่า ปรากฏซากกำแพงดิน และไม่ไผ่ปลูกไว้บนเนิน มองเห็นร่องรอยของค่ายคูเมืองเดิม⁸⁵ และปรากฏสีสเปรย์พ่นหลายครั้งในหลายจุดอยู่เป็นระยะ พอที่จะให้เห็นร่องรอยแห่งปัจจุบันกาล

⁸³ โจไรดีอิงถล่มดับ 2 ศพ พ่นสีบนถนนไล่ “ทวิ-ภราดร”, MGR Online. <https://mgronline.com/daily/detail/9560000090081>. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2562.

⁸⁴ ‘ประวัติตำบลปูยุด’, องค์การบริหารส่วนตำบลปูยุด. (เว็บไซต์). <http://www.abtpujud.go.th/content.php?cid=20150902124444 SBXWUAn>. เข้าถึงเมื่อ 20 พฤศจิกายน 2562.

⁸⁵ เพิ่งอ้าง.

อุสตาซดิงชวนวิเคราะห์ปฏิบัติการเชิงสัญลักษณ์นี้ทั้งในเชิงผู้กระทำการและเนื้อหาการสื่อสารอย่างเชื่อมโยงกับภาพรวมของชุดความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนกลุ่มที่ถูกนิยามว่า “ฝ่ายเห็นต่างจากรัฐ” หรือ “แนวร่วมขบวนการ” ในปาตานี ดังนี้

1. ว่าด้วยการพนสเปรย์

1.1 ผู้กระทำการ

เมื่อพิจารณาแบบแผนการเคลื่อนไหวโดยทั่วไปของแนวร่วมฯ ประเภทที่มีพฤติกรรมเคลื่อนไหวอิสระจากการสั่งการโดยอยู่นอกโครงสร้างขบวนการแล้ว ผู้กระทำการพนสเปรย์รอบนี้อันปรากฏถ้อยคำที่สะกดด้วยอักษร “Fathani” น่าจะเป็นแนวร่วมระดับล่าง และ “...น่าจะเป็นวัยรุ่น...” อุสตาซดิงวิเคราะห์ โดยพบว่า ช่วงใดที่มีเหตุการณ์กรณีพิพาทระหว่างคนในพื้นที่กับรัฐบาลที่กรุงเทพฯ เป็นประเด็นร้อนขึ้น ก็มักจะปรากฏการพนสเปรย์ แว่นป้ายผ้า และการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์แบบไม่เปิดเผยตัวตนเช่นนี้ถึงเป็นพิเศษ

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่สีแดงกับการแสดงออกทางการเมืองด้วยการพนสเปรย์

อุสตาซดิงเป็นอีกท่านหนึ่งที่ยืนยันไปในทิศทางเดียวกับผู้ให้ข้อมูลอีกหลายท่านว่า แนวร่วมขบวนการฯ มีอยู่ในทุกพื้นที่ของปาตานี เพียงแค่ว่าแต่ละพื้นที่จะมีแนวร่วมในระดับใดดำรงอยู่เท่านั้นเอง บนฐานความเข้าใจเช่นนี้ การปรากฏสเปรย์พ่นแสดงออกทางการเมืองก็ไม่ขึ้นอยู่กับการว่าจะเป็นพื้นที่สีแดงหรือไม่ หากแต่ขึ้นอยู่กับจังหวะที่สบโอกาสมากกว่า

อย่างไรก็ดี ความต่างสำคัญระหว่างพื้นที่สีแดงกับพื้นที่ที่ไม่ใช่สีแดงอยู่ที่ปรากฏการณ์ของกิจกรรมลักษณะอื่นมากกว่า ที่สำคัญคือ การมีชุมนุมประท้วงในทางเข้าท่าปง และการมีกิจกรรมทางสังคมบ่อยครั้ง เราจะสังเกตได้อย่างง่ายว่า พื้นที่ใดบ้างที่รัฐมองเป็นพื้นที่สีแดง ก็คือพื้นที่ที่มีสยิดประจำละแวกนั้นมีคนมาละหมาดจำนวนมาก หากเราเชื่อตามอุสตาซดิง ข้อมูลนี้ก็ได้มีความหมายว่า พื้นที่สีแดงสัมพันธ์กับศรัทธาทางศาสนาที่สูง แต่มันมีความหมายในทางกลับกัน คือ รัฐมองกิจกรรมทางศาสนาอย่างเข้มข้นของผู้คนในพื้นที่อย่างไร้ความหมาย ในแง่แล้วอุสตาซดิงจึงมองว่า การกำหนดความเป็น “พื้นที่สีแดง” เป็นสิ่งที่ไม่มีแก่นสารใดทางหลักวิชาและเอาเข้าจริงแล้วผู้คนที่นี้ไม่ค่อยสนใจมากนักว่ารัฐจะกำหนดอย่างไร พื้นที่สีแดงเป็นเพียงการจัดแบ่งทางยุทธศาสตร์ของทหารเพื่อให้่ายต่อการขับเคี่ยวทางยุทธวิธีเท่านั้น

1.3 ความคิดทางการเมืองที่ขับเคลื่อนอยู่เบื้องหลัง

ผู้กระทำการแสดงออกทางการเมืองในลักษณะนี้ มีความเป็นไปได้อยู่มากกว่าจะขับเคลื่อนด้วยอุดมการณ์ชาตินิยมมลายูปาตานี ซึ่งข้อที่ควรตระหนักคือ อุดมการณ์ชาตินิยมชุดนี้หล่อเลี้ยงผู้คนในวงกว้างในลักษณะกลุ่มชนชาติ ยึดโยงกับอัตลักษณ์ ประวัติศาสตร์ ซึ่งเข้ากับพื้นที่อาณาบริเวณเฉพาะหนึ่งๆ ดังนั้นแล้ว ผู้ที่ถือครองศรัทธาในอุดมการณ์ชาตินิยมมลายูปาตานี จึงไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกขบวนการฯ ก็ได้ พุดอีกแบบคือ ผู้กระทำการแสดงออกทางการเมืองด้วยการฟั่นเฟือนแปรยตามป้ายหรือบนท้องถนนจึงไม่จำเป็นต้องเป็นสมาชิกขบวนการฯ เสมอไป หากแต่อาจเป็นแนวร่วม หรือปัจเจกบุคคลทั่วไปที่มีความคิดเชิงสนับสนุน มีความเห็นอกเห็นใจขบวนการฯ หรือแม้แต่แค่ถือครองความคิดอุดมคติทางการเมืองอันเป็นเป้าหมายปลายทางคล้ายกัน โดยที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับขบวนการฯ ทุกเรื่องก็ได้

2. ปัญญาชนมลายู

อุสตาซดิงมองว่าปัญหาหนึ่งที่เป็นรากฐานของความสัมพันธ์อันกระตือรือร้นระหว่างอิหลักอิเหลื่อประทัดกประเดิดระหว่างรัฐบาลกลางที่กรุงเทพฯ กับผู้คนในปาตานี คือ วิธีที่สยามปฏิบัติกับปัญญาชนที่นี้ กล่าวคือ สังคมมลายูปาตานีเป็นสังคมที่ให้คุณค่าสูงกับการศึกษา ปัญญาชน และความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง กับพื้นที่แถบบ้านท่านซึ่งมีประวัติยาวนานของการเป็นศูนย์กลางอาณาจักรในอดีตและเต็มไปด้วยเรื่องราวของภูมิความรู้ในฐานะผู้อารยธรรมด้วยแล้ว การให้คุณค่าและยกย่องเชิดชูปัญญาชนก็เป็นสิ่งที่ผู้คนทั่วไปยึดถือกันอย่างมาก ด้วยเหตุนี้แล้ว การที่สยามไร้ความสามารถในการดูดซับ (absorb) ปัญญาชนมลายูเข้าสู่ระบบ นำมาซึ่งการไม่สามารถสัมพันธ์กับผู้คนและพื้นที่ปาตานีได้อย่างเป็นผืนแผ่นดินที่ผสานกันในเชิงสำนึก รวมถึงจินตนาการต่อทั้งอดีต ปัจจุบัน และอนาคต

“...ที่นี้มี ‘นักเรียนนอก’ หลายคน สังคมให้การยอมรับสูง บางคนจบแพทย์กลับมาจากปากีสถาน แต่กลับต้องมาเปิดร้านขายแก๊ส มันจะรอดหรือ....” อุสตาซดิงกล่าว

ข้อความข้างต้นตอกย้ำปัญหาการไร้ความสามารถของรัฐอย่างสูง เมื่อเราพบว่า ปัญหาการปรับ การเทียบ และการรับรองวุฒิการศึกษาของ “นักเรียนนอก” เหล่านี้ ภายใตกรอบยุทธศาสตร์นักศึกษาไทยมุสลิมในต่างประเทศของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ และต้องอาศัยการขับเคลื่อนอย่างสูงจากทุกแห่งหรือแต่ละ “อาณาจักรภายใน” ของกระทรวงศึกษาธิการเป็นแนวดำเนินการที่พยายามแก้กันมาตั้งแต่ราว พ.ศ.2551 แล้ว การให้ข้อมูลตั้งข้อความข้างต้นของ อุสตาซดิงยืนยันชัดว่า การดำรงอยู่ของปัญหานี้สัมพันธ์ในเชิงสาเหตุ (ในระดับที่

เข้มข้นไม่มากนัก) ต่อการรับรู้เชิงลบของผู้คนในพื้นที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่ในรัฐไทย และข้อมูลจากหลายคนในพื้นที่ในปัจจุบันก็ยังยืนยันว่า ให้หลังมา 11 ปีเต็มๆ ที่ปัญหาดังกล่าวยังคงคาราคาซังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างสะเด็ดน้ำจากภาครัฐ

นอกจาก “เรื่องที่ต้องทำกลับทำไม่ได้” แล้ว “เรื่องไม่เป็นเรื่องก็ทำให้เป็นเรื่อง” อุตสาขาดังวิพากษ์การจัดตั้งกลุ่มชนรมปัญญานมูสลิมของ ศอ.บต. และการที่ สมช. มาจัดวงรับฟังความเห็นกับศิษย์เก่านักเรียนนอกในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ด้วยคำถามว่า “คุณคิดอะไรกับพื้นที่นี้กันแน่?” เพราะวิธีที่ควรทำกับกลุ่มเป้าหมายนี้สำหรับ อุตสาขาดังก็คือปัญหาที่ค้างคา ดังกล่าวในย่อหน้าข้างต้นนั่นเอง โดยไม่เพียงแต่การรองรับนักเรียนนอกเหล่านี้เข้าระบบเท่านั้น หากแต่ยังจำเป็นต้องคิดถึงการพัฒนาระบบรองรับให้พวกเขาประสงค์จะศึกษาต่อภายในประเทศ ไม่ออกไปต่างประเทศด้วย สำหรับนักเรียนนอกที่อยู่ในพื้นที่ รัฐควรวางบทบาทไปในทางหนุนเสริมพวกเขาในการทำงานเพื่อสังคมและการพัฒนาตามวิถีทางศาสนาและอัตลักษณ์ของพื้นที่ โดยเน้นพิจารณาจัดสรรสนับสนุนเชิงงบประมาณ แทนที่การข่มขู่หรือแสดงท่าทีคุกคาม ตรวจสอบ อันจะกระทบต่อภาพลักษณ์ของรัฐในสายตาของผู้คนปาตานีโดยทั่วไปเพราะรัฐกำลังแสดงตัวทำทลายกับปัญญาชนผู้รู้ของสังคมซึ่งคนที่นี่ให้คุณค่าเชิดชูอย่างมาก

“...เรื่องที่คุณกันได้อย่างออกรสชาติเสมอเลย เวลาอยู่รวมๆ กันที่เมืองนอก คือ การปลดแอก การต่อสู้เพื่อเสรีภาพ...” อุตสาขาดังชวนเรามองอีกแบบต่อปรากฏการณ์ที่รัฐหวาดผวาละต้องการหาข่าวว่านักเรียนนอกในประเทศใดบ้างที่มีจิตใจออกห่างจากรัฐ ท่านเสนอว่าเราควรเข้าใจสภาพความเป็นจริงเวลาคนหนุ่มที่เป็นปัญญานมมาอยู่รวมกันในต่างแดนไกล สิ่งที่พวกเขาคิดกันหลักๆ ก็มีเพียงแค่การคิดถึงและอยากกลับบ้าน กับการอภิปรายกันว่าจะกลับมาเปลี่ยนแปลงสังคมบ้านพวกเขาให้ดีขึ้นได้อย่างไร ผู้วิจัยเห็นด้วยว่าสิ่งนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของนักศึกษาปัญญาชนทุกที่ที่พวกเขาตระหนักดีในความคาดหวังของคนข้างหลังและภาระรับผิดชอบต่อสังคมบ้านเกิด เว้นก็แต่ที่นักเรียนนอกประเภทที่ได้ทุนจากหน่วยงานด้วยการสวามิภักดิ์เข้ารับอุปถัมภ์จากผู้ใหญ่ในลักษณะเดียวกับที่ทำกันมาในยุคสมัยรัฐจารีตบรรพกาลหรือยุคสังคมชนเผ่าเท่านั้น ที่ไม่อาจเข้าใจได้เลยถึงธรรมชาติของผู้มีการศึกษา และบทบาทของปัญญาชนสาธารณะ

3. สำนักชาตินิยมมลายูปาตานี

สำนักชาตินิยมมลายูปาตานีเป็นความคิดทางการเมืองที่ อุตสาขาดังมองว่าขับเคลื่อนอย่างมีพลังอยู่เบื้องหลังกิจกรรมทางสังคมการเมืองของทั้งขบวนการฯ แนวร่วมฯ และปัจเจก

บุคคลทั่วไปอีกจำนวนไม่น้อยในพื้นที่สีแดง โดยที่ที่มาและการทำงานของสำนักดังกล่าวก่อรูปและปฏิบัติการอย่างสลับซับซ้อนกล่าวคือ วัฒนธรรมอิสลามเน้นในเรื่องการเปิดกว้างการเรียนรู้เรื่องราวของปาตานีไหลเวียนอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบันได้ก็ด้วยการมีเครือข่ายทางสังคมข้ามพรมแดนรัฐชาติสมัยใหม่เชื่อมโยงกับโลกมลายูหรืออนุชันทารอย่างใกล้ชิดคอยขับเคลื่อนถ่ายทอดส่งต่อเรื่องราวอยู่ตลอดเวลา โดยเฉพาะข้อถกเถียงในเรื่องญิฮาดแล้ว นับว่าเป็นประเด็นใหญ่ที่ไม่ว่าจะมีการพูดถึงเรื่องนี้ที่ไหนในโลก ก็จะเรียกความสนใจจากมุสลิมทุกที่เสมอ ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากหลักการเรื่องอุมมะฮ์ (Ummah) ด้วย ที่เมื่อใดก็ตามที่เกิดธรรมขึ้นกับพี่น้องมุสลิม ก็เป็นหน้าที่ที่มุสลิมคนอื่นๆ ต้องครุ่นคิดและพูดถึง เพราะมุสลิมนั่นคือเรือนร่างเดียวกัน คนหนึ่งเจ็บ อีกคนต้องเจ็บด้วย

“...ถ้าคุณ (มุสลิม) ไม่รู้สึกเจ็บ ก็เป็นหน้าที่ของ (มุสลิม) คนอื่นที่ต้องหยิบให้เจ็บ...”

ในประเด็นว่าด้วยการพิทวาก็สำคัญ อูस्ताซดิงเสนอพรรณนะในเรื่องนี้ไว้อย่างน่าสนใจว่า พิตวาสำหรับอิสลามนั้นมีความสากลเดียวกันทั่วโลก ไม่ขึ้นอยู่กับเขตแดนของรัฐสมัยใหม่ ครั้งหนึ่ง อุลามะฮ์ตอนเหนือของมาเลเซียเคยพิทวาว่า การต่อสู้ของปาตานีต่อสยามนั้นเป็นญิฮาดในหนทางของพระเจ้า ขณะที่ก็มีการประกาศจากสำนักจุฬาราชมนตรีของไทยว่าความขัดแย้งรุนแรงในปาตานีนั้นไม่อาจทำให้จัดได้ว่าพื้นที่นี้เป็นดินแดนสงคราม (ดาร์ุลฮาร์บี) ความน่าสนใจอยู่ที่ อูस्ताซดิงให้ความเห็นว่า พิตวาแรกเป็นที่ถูกพูดถึงอย่างกว้างขวาง แต่ขณะเดียวกัน พิตวาของสำนักจุฬาย กลับไม่ได้รับการรับฟังยอมรับด้วยเหตุผลที่ท่านบอกว่า “...เพราะที่นี่เป็นดินแดนอื่น...”

การต่อสู้ของคนที่ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะไม่มีเสรีภาพทางศาสนาดังที่ใครหลายคนเข้าใจผิดแล้วมาตั้งแง่ว่าประเทศไทยให้เสรีภาพและส่งเสริมอิสลามมากกว่าหลายประเทศ เพราะเหตุใดจึงยังมีการลุกขึ้นต่อสู้ของมุสลิม เงื่อนไขรากเหง้าการต่อสู้ของคนที่นี่ที่แท้จริงแล้ว คือ การไม่ได้รับความเป็นธรรมหรือการถูกอธรรมจากรัฐ เช่น การสังหารผู้นำที่ต่อสู้ด้วยวิถีทางสันติ หรือการปฏิบัติอย่างไม่เคารพความเป็นมนุษย์ “...คนที่นี่ไม่ได้ต่อสู้เพราะถูกกลืนเสรีภาพทางศาสนา แต่ศาสนาสอนว่าการดิ้นรนต่อสู้กับอธรรมเป็นหน้าที่...”

อย่างไรก็ดี อูस्ताซดิงมองว่า ความเคลื่อนไหวลักษณะนี้เป็นเรื่องปกติธรรมดาของคนมุสลิมอยู่แล้วที่ต้องพูดและแสดงพรรณนาถึงกัน รัฐไม่จำเป็นต้องตื่นเต้น “...ปล่อยให้เป็นเรื่องทางศาสนา...” เพราะรัฐไม่อาจห้ามความรู้สึกของผู้คนได้ และยังเป็นเรื่องศาสนา การเข้ามายุ่งหรือจำกัดจับจ้องก็ยิ่งสร้างความอ่อนไหวและตึงเครียด

พื้นที่ของการละหมาดวันศุกร์ตามมัสยิดเป็นอีกพื้นที่สำคัญของการหล่อเลี้ยงสำนึกทางสังคมการเมืองของผู้คน คุณบะฮ์ยามบายหลายมัสยิดมักเต็มไปด้วยเรื่องราวสถานการณ์การเมืองปัจจุบันของพี่น้องมุสลิมในที่ต่างๆ ทั่วโลก เช่น ปาเลสไตน์ โดยมักมีการอธิบายสถานการณ์โดยมีภาษาทางศาสนาประกอบเสมอ พื้นที่นี้เองจึงเป็นกลไกสำคัญในการไหลเวียนเรื่องราวทางสังคมการเมืองของอุมมะฮ์ให้ถ่ายทอดและดำรงอยู่ รวมทั้งหล่อหลอมสำนึกของการเป็นผู้ตื่นรู้ตื่นตัวข่าวสารความเป็นไปให้เกิดแก่มุสลิมที่เข้าร่วมละหมาดเป็นประจำ ดังนั้น จะเห็นว่า การหล่อเลี้ยงสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีข้ามยุคข้ามสมัยมาจนปัจจุบันดำรงอยู่อย่างสัมพันธ์ใกล้ชิดกับขนบปฏิบัติและกิจกรรมทางศาสนาอิสลามอันเป็นมิติของอัตลักษณ์ตัวตนและวิถีชีวิตโดยธรรมชาติของคนที่นี่ ไม่ใช่เรื่องทางเทววิทยาหรือหลักคำสอนแต่อย่างใด โดยมีแบบแผนคล้ายคลึงกับแนวทางอิสลามการเมือง (Political Islam) โดยทั่วไปในโลกมุสลิม

การทำงานของสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานียังมีอีกมิติสำคัญ นั่นคือ พลังของเรื่องเล่าในระดับพื้นที่ อุดมคติขึงยกตัวอย่างน่าสนใจหลายกรณีด้วยกัน ประการแรก เรื่องเล่าที่ทรงพลังอย่างมากต่อผู้คนในละแวกบ้านของท่าน คือ ปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐในเหตุการณ์ตากใบซึ่งผู้รอดชีวิตจากเหตุการณ์นั้นนำมาถ่ายทอดบอกต่อเอาไว้ว่า เจ้าหน้าที่รัฐผู้ปฏิบัติการในเหตุการณ์ตากใบรายหนึ่งกล่าวกับมวลชนขณะทำการสลายการชุมนุมว่า “มึงรู้ไหมกูเป็นใคร กูเป็นลูกหลานพระนเรศวร”

ผู้วิจัยมองว่า เป็นเรื่องแน่นอนที่เราไม่อาจรู้แน่ชัดว่าเรื่องเล่านี้เป็นข้อเท็จจริงหรือไม่ แต่มีคนจำนวนไม่น้อยที่พร้อมจะเชื่อและทำให้เรื่องเล่าดังกล่าวมีพลังในการหล่อเลี้ยงการรับรู้ของผู้คน เหตุที่เรื่องเล่านี้ดูน่ารับฟังน่าเชื่อถือสำหรับผู้คนเหล่านั้น ก็เพราะมันสอดคล้องไปในทิศทางเดียวกับประสบการณ์อื่นๆ ในการสัมพันธ์กับรัฐและเจ้าหน้าที่รัฐ รวมทั้งสอดคล้องกับสิ่งประดิษฐ์ที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ อันสะท้อนความหมายและสัญลักษณ์ทางการเมือง เช่น รูปปั้นพระนเรศวรที่สถานีตำรวจภูธรสุโขทัย-ลก ของเหล่านี้ทำให้เรื่องเล่าบอกต่อที่ไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานหรือข้อเท็จจริงพิสูจน์ดูน่าเชื่อถือและมีพลังหลอมการรับรู้ของผู้คน นั่นก็เพราะมันเป็นเรื่องเล่าที่เมื่อวางในกรอบโครงเรื่องใหญ่อันประกอบด้วยเรื่องเล่าชุดอื่นๆ ประสบการณ์ตรงของผู้คนในชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในพื้นที่สีแดงที่ถูกจับจ่อเพ่งเล็งและเป็นพื้นที่ปฏิบัติการเคลื่อนไหวของรัฐค่อนข้างเข้มข้น รวมไปถึงสิ่งประดิษฐ์บางอย่างอันมีนัยทางการเมืองและอยู่ในสายตาผู้คนที่สัญจรผ่านไปมาแล้ว ทั้งหมดล้วนดำเนินเรื่องราวไปในทิศทางโทนเรื่องเดียวกัน ดังนั้น “มึงรู้ไหมกูเป็นใคร กูเป็นลูกหลานพระนเรศวร” จึงเป็นเรื่องเล่าที่ดูสมเหตุสมผลสำหรับผู้คนจำนวนไม่น้อยที่นี่

4. ความปรารถนา และปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

ความกังวลสนใจบนฐานของอุมมะฮ์ ท้องถิ่นนิยม และอารมณ์ร่วม จึงเป็นการเมืองในลักษณะของการเมืองสุนทรียศาสตร์ที่หล่อเลี้ยงสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีเอาไว้อย่างมั่นคง ทั้งกลุ่มเกลารัฐคนจำนวนไม่น้อยให้ปรารถนาจะแสดงออกในพื้นที่สาธารณะว่าพวกเขารักและหวงแหนปาตานี บ้านอันเป็นที่รักของพวกเขา แต่ความปรารถนาดังกล่าวถูกเก็บกดปิดกั้นด้วยความรุนแรงให้ไม่อาจแสดงออกได้ โดยเฉพาะความรุนแรงและการกดเอาไว้ด้วยการสร้างความหวาดกลัวจากน้ำมือของรัฐเอง เพราะเมื่อเปรียบเทียบกันระหว่างผู้ใช้ความรุนแรงทั้งสองฝ่ายคือ รัฐกับขบวนการฯ แล้ว อุตสาหกิจมองว่าผู้คนจำนวนไม่น้อยในพื้นที่สีแดงไว้วางใจและรู้สึกปลอดภัยกับขบวนการมากกว่า โดยที่ความชอบธรรมของการต่อสู้ด้วยอาวุธมีหลักเกณฑ์อ้างอิงสำหรับพิจารณาตัดสินอยู่แล้วสำหรับคนที่นี่ (เช่น หลักญิฮาด – เสริมโดยผู้วิจัย) โดยผู้คนที่นี้เรียนรู้มาแล้วว่า เมื่อพวกเขายึดหลักว่าด้วยมาตรการจากเบาไปหาหนัก โดยอาศัยการพูดคุยเจรจาและประนีประนอม ผลลัพธ์ที่ได้คือ การใช้ความรุนแรงจากรัฐ โดยมีสัญลักษณ์คือการเสียชีวิตของเหยื่อผู้พลีชีพเป็นตัวอย่างสอนใจ ดังนั้นแล้ว มาตรการที่หนักกว่า ก็คือ การใช้กำลังเข้าต่อสู้จึงเป็นสิ่งพึงกระทำได้อย่างชอบธรรม

...

พื้นที่ที่รัฐมองว่าเป็นสีแดงเป็นพื้นที่แห่งปริศนา เพราะในขณะที่ส่วนราชการและหน่วยงานอื่นจำนวนมากต้องการความจริงจากพื้นที่นี้ แต่สภาพแวดล้อมทางการเมืองกลับปกคลุมไปด้วยการข่มขู่และความหวาดกลัว ไม่เอื้ออำนวยให้คนกล้าที่จะพูด ตัวอย่างธรรมชาติที่เกิดขึ้นต่อทั้งเหยื่อผู้พลีชีพ และนายสมชายเป็นบทเรียนที่จับต้องได้อันสอนใจคนที่นี่ว่า “พูดแล้วตาย” ดังนั้น การที่รัฐไม่สามารถได้รับความจริงจากพื้นที่สีแดงนั้น นั่นก็เพราะเป็นรัฐเองที่ไม่อนุญาตให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่ทางวิชาการที่ผู้คนถกเถียงอภิปรายกันด้วยหลักวิชาการและเหตุผลระยะเวลาที่ยืดเยื้อของความขัดแย้งรุนแรงในปาตานีมันนานพอที่จะหล่อหลอมให้ผู้คนที่นี้เรียนรู้ที่จะอยู่ให้เป็น แล้วเก็บกดปิดกั้นความปรารถนาของตนเองเอาไว้ในลักษณะคล้ายกับการเซ็นเซอร์ตัวเองเพราะกังวลเรื่องความไม่ปลอดภัย สำหรับพวกเขาแล้ว คนจำนวนไม่น้อยเลยทีเดียวไม่คิดว่าตนจะมีอนาคตที่ดีได้ที่นี่

“โครงสร้างตามธรรมนูญของปีอาร์เอ็นเมื่อ ค.ศ.1968 ยังคงตั้งมั่นอย่างมั่นคงในพื้นที่สีแดง มันดำรงอยู่อย่างล้าสมัย มีลักษณะอนุรักษ์นิยมสูง วางเป็นเงื่อนไขจำกัดโอกาสความเป็นไปได้สำหรับการเปิดพื้นที่ทางการเมืองในระดับกำบัง”

- بابอมะ -

ถนนสาย 4157 แยกจากวงเวียนหอนาฬิกาปะนาเระไปหาดแหลมเป็นหนึ่งในเส้นทางที่ผู้วิจัยชอบมากที่สุดใปาตานี ด้วยเส้นทางบางช่วงเลียบชายทะเลที่ทิวสนเรียงตัวไม่ทึบกันตลอดสองข้างทาง และอีกบางช่วงลัดเลาะทุ่งนากว้างขวางตัวเป็นฉากหน้าของแนวเขาคันเคี่ยมผู้วิจัยดับเครื่องรถยนต์ ณ บ้านแห่งหนึ่งในหมู่บ้านตระหะห์เพื่อเข้าพบพูดคุยกับبابอท่านหนึ่งเกี่ยวกับประเด็นวิจัย ท่านเชิญผู้วิจัยนั่งบนพื้นซึ่งปูด้วยกระดานไม้ที่ศาลาเล็กตรงชานหน้าบ้าน เมื่อเห็นว่าแขกผู้มาเยือนนั่งลงเข้าที่เรียบร้อย ท่านจึงนั่งลงตามและกล่าวทักทายพลางบรรจุรินซาร้อนหอมกลุ่นกลืนอาหรยยื่นให้ผู้วิจัย ปิ่นพอกขนาด 9 มม. วางอยู่ข้างกายبابอ

بابอมะเป็นบุคคลหนึ่งที่มีประวัติโลดโผนน่าสนใจและท่านเป็นเจ้าของปอเนาะเก่าแก่ที่ตัดสินใจปิดลงเพราะการเข้ามาแทรกแซงของรัฐ ทั้งในแง่การกำกับระบบการศึกษาแบบปอเนาะโดยกระทรวงศึกษาธิการและในแง่การสอดส่องจับจ้องของเจ้าหน้าที่รัฐ “...คนสอนศาสนา สอนด้วยหลักการอยู่แล้ว เป็นมาแบบนี้ตามจารีต ถ้าต้องโดนกำกับควบคุมว่าต้องสอนอย่างไร อย่าสอนเลยดีกว่า...”

1. การก่อรูปและปลูกฝังสำนึกแห่งการต่อต้านอำนาจรัฐของผู้คนในพื้นที่สีแดง

بابอมะมองว่า สำนึกแห่งการต่อต้านอำนาจรัฐเป็นสิ่งที่ถูกปลูกฝังในพื้นที่มาอย่างยาวนานมาก โดยไม่ได้เป็นเรื่องชาติโดยตรง แต่มีมิติทางศาสนามาประกอบหล่อเลี้ยงสำนึกดังกล่าวไว้ด้วย ในแง่ที่ศาสนานั้นเป็นส่วนหนึ่งอันสำคัญของอัตลักษณ์ความเป็นตัวตนคนมลายูปาตานี ท่านพบว่า เรื่องเล่าที่ท่านถูกปลูกฝังมาตอนเด็กยังคงทำงานอยู่เหมือนเดิมในปัจจุบัน อันเป็นเรื่องเล่าว่าด้วยการศึกษาที่อาจล้างสมองเด็กมลายูปาตานี สมัยท่านเป็นเด็กนั้นปู่ของ

ท่านซึ่งรับราชการตำรวจไม่ค่อยสนับสนุนให้เรียนสูงนัก บอกว่าจบแค่ ป.4 ก็พอแล้ว เพราะเรียนสูงไป “เดี๋ยวจะทำให้กลายเป็นไทย เราเป็นคนมลายู”

ดังนั้น หากเรากระโดดจากมุมมองเชิงการเมืองวัฒนธรรมมามองในมุมมองเชิงโครงสร้าง หน้าที่ การปลูกฝังสำนึกแห่งการต่อต้านอำนาจรัฐจึงเป็นกระบวนการที่ขับเคลื่อนโดยสถาบันระดับพื้นฐานของสังคม คือ ครอบครัว เครือญาติ ไม่ใช่เพียงสถาบันการศึกษา แต่สำหรับรัฐกลับเพ่งเล็งจับจ้องไปที่เพียงแค่สถาบันปอเนาะ โดยเฉพาะปอเนาะที่ผู้บริหารสำเร็จการศึกษามาจากต่างประเทศเป็น “นักเรียนนอก” บาบอมะมองว่า หากมันไม่มีสถาบันปอเนาะดำรงอยู่ การปลูกฝังสำนึกต่อต้านขัดขืนก็ยังเกิดขึ้นอยู่ดี โดยเป็นกระบวนการค่อยๆ หว่านรดที่ละเอียดละออตั้งแต่เด็กและเพิ่มความเข้มข้นของเรื่องเล่าขึ้นไปในแต่ละช่วงวัย/ระดับชั้นการศึกษา ซึ่งเมื่อเด็กเติบโตเข้าสู่ช่วงวัยรุ่นหรือเทียบได้ระดับมหาวิทยาลัย ก็จะพร้อมปฏิบัติการต่อต้านอำนาจรัฐในกิจกรรมรูปแบบต่างๆ พอดี

สำหรับเนื้อหาที่ปลูกฝังสำนึกต่อต้านอำนาจรัฐในพื้นที่สีแดง บาบอมะวิเคราะห์ว่าใช้เรื่องศาสนาเป็นหลัก รองมาคือเรื่องชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ ดังนั้น หากเราเชื่อท่านและเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่นที่ผู้วิจัยเข้าไปศึกษาภาคสนาม ก็就会发现ความหลากหลายของเนื้อหาในการปลูกฝังจิตสำนึก ในกรณีปะนาเระ กระบวนการปลูกฝังตามธรรมชาติของบาบอมะมีอยู่ 3 ขั้นตอนตามลำดับด้วยกัน คือ (1) การปลูกฝังแบบวางรากฐานความคิดมุ่งให้บุคคลเป้าหมายมองภาพสังคมในลักษณะสังคมเชิงเดี่ยวที่จะไม่เห็นความเป็นไปได้ของการมีพหุอัตลักษณ์มลายู-ไทยอยู่ร่วมกัน คำกล่าวของท่านเองว่า “...อย่าไปเรียนไทย เดี่ยวตกศาสนา เป็นกาเฟร เสียอัตลักษณ์และภาษา..” เป็นลักษณะของเนื้อหาการปลูกฝังที่ปรากฏให้เห็นบ่อยๆ (2) การปลูกฝังแบบจุดชนวน/ปลุกกระดุมมุ่งให้เห็นฝ่ายตรงข้ามเป็นปฏิปักษ์ที่เลวทราม เป็นกาเฟรฮัรบีที่อนุมัติต่อการสังหารตามหลักการในพื้นที่ซึ่งนิยามว่าเป็นดาร์อุลฮัรบี ซึ่งมุสลิมคนใดไม่ยอมรับสภาพดาร์อุลฮัรบีของพื้นที่ปาตานีก็ต้องแบกรับความเสี่ยงของการตกนรกในชีวิตรหลังความตาย และ (3) การปลูกฝังมุกกลับอันเกิดจากการที่นโยบายและปฏิบัติการรูปแบบต่างๆ รัฐเองกลับไปยืนยันความสมจริงของการปลูกฝัง 2 แบบแรก ด้วยการทำให้ชาวบ้านเห็นตนเป็นคู่สงครามกับคนมลายูปาตานี

ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่าอันที่จริงแล้วกระบวนการปลูกฝังสำนึกต่อต้านอำนาจรัฐนั้นเป็นปฏิสัมพันธ์กลับไปมาอย่างสลับซับซ้อนระหว่างรัฐบาลกรุงเทพฯ กับผู้คนในปาตานี มิใช่การกระทำฝ่ายเดียว เพราะในขณะที่มีกระบวนการปลูกฝังในพื้นที่ว่าอัตลักษณ์มลายู-ไทยไม่อาจอยู่ร่วมกันได้ เช่น คำกล่าวที่มักพูดในเชิงเหยียดหยามว่า “ซีแยมาแกบาบี” (พวกสยามกินหมู) ฝั่งรัฐหรืออัตลักษณ์ไทยพุทธเองก็มีคำกล่าวท่านเองที่ว่า “ถ้ามันได้เอกราชทุกคนทุกศาสนาต้องขึ้นศาลซาริอะห์” ซึ่งปลูกฝังความอยู่ร่วมกันไม่ได้เสริมแรงเข้าไปด้วยเช่นกัน

2. ผีบีอาร์เอ็น: ไม่เชื่ออย่าลบหลู่

بابอมะเปรียบเทียบความขัดแย้งรุนแรงในปาตานีซึ่งทำนบถอยหลังไปตั้งแต่ราว 50 ปีก่อนเป็นต้นมาว่าคล้ายกับการทำสงครามอิรักของสหรัฐอเมริกาใน ค.ศ.2003 โดยโคลิน พาวเวลล์ไปประกาศอ้างข้อมูลต่อหน้าที่ประชุมคณะมนตรีความมั่นคงแห่งสหประชาชาติเพื่อหาข้ออ้างความชอบธรรมในการเข้าไปปฏิบัติการสงครามในอิรัก อันกระจางชัดว่าข้ออ้างเหล่านั้นล้วนไม่เป็นจริง แต่ก็ติดตามมาด้วยการติดพันในสภาวะสงครามเรื้อรังมาจนถึงปัจจุบัน بابอมะมองว่าความขัดแย้งรุนแรงปาตานีก็เป็นเช่นนั้น รัฐไทยพยายาม “...วาดรูปผี แล้วหลอกตัวเองว่านี่คือผีจริง จนสุดท้ายเวลาผ่านไปนานพอ ตัวเองก็กลัวผีที่วาดขึ้นเองนั้นเสียเอง...”

بابอมะแลกเปลี่ยนประสบการณ์ว่าครั้งหนึ่งตนก็ได้ร่วม “เล่าเรื่องผี” เองด้วย เมื่อเกิดการก่อเหตุรุนแรงหนหนึ่ง แล้วทหารมาสอบถามข้อมูลกับท่านที่ปอนาะ โดยที่ท่านตระหนักว่า “ผีบีอาร์เอ็น” ที่ฝ่ายรัฐวาดภาพขึ้นจำเป็นต้องประกอบด้วย 3 ส่วนต่อหนึ่งการก่อเหตุ คือ แหล่งบ่มเพาะ แหล่งสนับสนุนทรัพยากรในการก่อเหตุ และแหล่งกบดานพักพิง โดยที่การก่อเหตุหนนั้นเกิดขึ้นบริเวณระหว่าง 3 พื้นที่ คือ มะรวด ฟ้อมิ่ง และเตราะหัก และทหารเชื่อในข้อมูลเป็นทุนเดิมอยู่แล้วว่า มะรวดเป็น support site ฟ้อมิ่งเป็นแหล่งบ่มเพาะปลูกฝิ่นและเป็นพื้นที่ที่สมาชิกขบวนการฯ มารับคำสั่งจากระดับสั่งการ และเตราะหักเป็นแหล่งกบดาน ซ่อนตัว การเข้าร่วมเล่าเรื่องผีว่าด้วย “ยุทธศาสตร์ขบวนการบีอาร์เอ็น” นี้ ช่วยให้ทหารหวั่นเกรงและระมัดระวังเมื่อต้องเข้ามาในเตราะหักมากขึ้น

بابอมะวิเคราะห์ว่า “การอยู่กับเรื่องผีให้เป็น” เป็นยุทธวิธี (tactic) หนึ่งสำหรับการอยู่รอดปลอดภัยและมีชีวิตที่สงบที่นี้ แต่การดำเนินยุทธวิธีนี้มันก็เป็นศิลป์มากกว่าศาสตร์ บางครั้งการสำแดงตัวเป็นผีก็ป้องกันให้ทหารไม่เข้ามายุ่ง ยกตัวอย่างเช่น หลังเกิดเหตุความรุนแรงอีกหนหนึ่งคือการโจมตีเจ้าหน้าที่ทหารในพื้นที่ปะนาเระ بابอมะซึ่งเข้าพบผู้บังคับบัญชาทหารในพื้นที่เสียก่อน ซึ่งมีใช้เพื่อแสดงความบริสุทธิ์ใจหากแต่ไปเพื่อถามไถ่ทุกข์สุขสภาพอากาศของเจ้าหน้าที่ที่บาดเจ็บ หลังจากนั้น เมื่อเกิดเหตุการณ์ถัดมาในช่วงต้นปี 2562 ฝ่ายความมั่นคงมีคำสั่งให้ปิดล้อมพื้นที่ แต่ผู้บังคับบัญชาในระดับปฏิบัติการในพื้นที่กลับเลือกที่จะไม่ดำเนินการตอปอนาะของبابอ โดยให้เหตุผลว่าเกรงใจ และยืนยันกับหน่วยเหนือว่าبابอมะไม่เกี่ยวข้องอะไร อย่างไรก็ตาม การที่ทหารมาหาที่ปอนาะกับการไปหาทหารถึงในค่ายมีความแตกต่างกันด้านความรู้สึกและภาพลักษณ์ที่ปรากฏต่อชุมชน แบบแรกเป็นเรื่องปกติ แต่ก็ไม่ปลอดภัยจากทหาร ส่วนแบบหลังหากทำบ่อยๆ เข้าๆ ออกๆ ค่าย ก็ไม่ปลอดภัยจากขบวนการฯ

คำบอกเล่าของบาบอมะยีนยันข้อมูลไปในทิศทางเดียวและอาจจะไปไกลกว่าผู้ให้ข้อมูลรายอื่นเสียด้วยซ้ำว่า ความยึดถือเรื่องจริงของความขัดแย้งรุนแรงปาตานีไม่เพียงหล่อหลอมให้คนที่นี้ “อยู่เป็น” เท่านั้น แต่หลายคนที่นี่ก็จำต้อง “เล่นให้เป็น” ด้วย

3. ปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

บาบอมะมองว่า ในแต่ละพื้นที่ของปาตานีจะมีคนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นตัวแทนขบวนการควบคุมอยู่ ท่านเรียกว่า “คนถือโครงสร้าง” (หมายถึงโครงสร้างขบวนการฯ – ผู้วิจัย) โครงสร้างของขบวนการฯ นี้ คอยกำกับกิจกรรมการเคลื่อนไหวทางสังคมและการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง เมื่อประกอบกับการจับจองเพ่งเล็งจากรัฐ ก็ทำให้การแสดงออกทางการเมืองของผู้คนกระทำได้อย่างจำกัด ทั้งในเชิงเนื้อหาและรูปแบบ แต่ดังที่ผู้ให้ข้อมูลรายอื่น เช่น อูสตาซดิง วิเคราะห์ ความปรารถนาที่จะแสดงออกสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานี หรือความเป็นเจ้าของปาตานีไม่น้อยไปกว่าขบวนการฯ ก็เรียกร้องให้ผู้คนในพื้นที่สีแดงยังคงแสดงออกผ่านกิจกรรมบางอย่างที่พวกเขาประเมินว่าอยู่ในพิสัยที่สามารถกระทำได้อย่างปลอดภัย

บาบอมะเสนอว่า เราอาจสังเกตได้ไม่ยากว่าพื้นที่ใดบ้างที่มีสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีเข้มข้น จากงานทางศาสนาตามชนบจารีตเฉพาะของพื้นที่ปาตานี เช่น งานเฉลิมฉลองตาดีกา พื้นที่ใดที่มีสำนึกเข้มข้นจะมีสิ่งบ่งชี้อย่างน้อย 5 ประการ: (1) กริชมลายู (2) นักเรียนในชุดมลายูเดินพาเหรด (3) ขบวนพาเหรดแห่ปืนใหญ่ (4) ปราศจากสัญลักษณ์ของชาติไทย ข้อนี้สามารถสังเกตในมุมกลับได้ว่า ถ้าวางใดมีการชูรูปในหลวง ให้อนุมานได้ว่า งานนั้นทางการเมืองเป็นคนจัด และ (5) มีการชูป้ายหรือแสดงสัญลักษณ์สะท้อน “มลายุนิยม” ซึ่งมักเป็นคำคมหรือสโลแกนที่มาจากอูสตาซ เช่น “Tak akan Melayu hilang di dunla” อันแปลว่า “มลายูจะไม่มีวันสูญหายไปจากโลกนี้”

บาบอมะขยายความว่า อันที่จริงแล้ว คำว่า “มลายู” ในสโลแกนนี้หมายถึง “ปาตานี” แต่เหตุที่ไม่ใช้คำว่าปาตานีโดยตรงเพราะยังไม่เป็นคำที่แพร่หลายนักในกำปงดังที่ปรากฏในเวทีวิชาการ และการใช้คำว่าปาตานียังส่อเสี่ยงต่อการโดนคุกคามจากรัฐด้วย การปรากฏของปฏิบัติการทางการเมืองภายใต้อารมณ์ของกิจกรรมทางประเพณีเป็นระดับการแสดงออกสูงที่สุดเท่าที่ผู้คนทั่วไปในพื้นที่สีแดงจะกล้าทำในแง่นี้ ผู้วิจัยจึงสรุปว่า ภายใต้สภาพแวดล้อมอันไม่เอื้ออำนวยต่อการแสดงออกทางการเมืองได้อย่างตรงไปตรงมา ผู้คนในพื้นที่สีแดงได้ฉาบเคลือบสวมใส่อารมณ์ให้กับปฏิบัติการทางการเมืองของพวกเขาเอาไว้ในรูปของกิจกรรมตามประเพณี

ท้องถิ่น สิ่งของทางวัฒนธรรมเช่นนี้จึงเป็นแง่มุมที่น่าสนใจโดยอาศัยการสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมเพื่อถอดรหัสความหมายอย่างลึกซึ้งต่อไปในอนาคต

4. (ภาวะติดตันของ) พื้นที่ทางการเมืองในพื้นที่สีแดง กับข้อก้ำกัการพูดคุยเพื่อสันติสุข

จากที่กล่าวมาข้างต้นจะเห็นว่า ผู้คนในพื้นที่สีแดงอยู่ในภาวะกลืนไม่เข้าคายไม่ออกด้วยเงื่อนไขของความรุนแรงและสร้างความหวาดกลัวจากทั้งรัฐและขบวนการฯ กดทับปิดกั้นการแสดงออกซึ่งสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีที่เป็นของมวลชนคนรากหญ้าโดยแท้จริง เอกพจน์ของพวกเขาแต่ละคนถูกหลอมเข้าด้วยกันอย่างเหมารวมในกรอบไคลที่แปะว่า “ประชาชน” อันเป็นจุดอ้างอิงและเป้าของการถูกกระทำทางการเมืองจากคู่ขัดแย้งและตัวละครอื่นที่มีอำนาจมากกว่ามวลชนรากหญ้าในกำบัง แม้ว่าข้อเสนอเชิงนโยบายจะเห็นชัดเจนว่าหนึ่งในนั้นจะต้องเป็นเรื่องการเปิดพื้นที่ทางการเมืองให้ผู้คนทั่วๆ ไปในปาตานีสามารถ “พูดความจริง” ได้อย่างปลอดภัย แต่การผลักดันนโยบายนี้ในทางปฏิบัติจริงก็ยังคงยากลำบาก บาบอมะวิเคราะห์ว่าความยากลำบากดังกล่าวเกิดจากเหตุผล 2-3 ประการเป็นอย่างน้อย คือ

(1) ชาวบ้านไม่เชื่อ: หากสมมติอย่างอุดมคติว่ารัฐยอมให้มีพื้นที่ทางการเมืองที่เปิดกว้างจริงในพื้นที่สีแดง แต่ “คนถือโครงสร้าง” ในระดับกำบังก็ยังไม่เห็นด้วยกับความเปลี่ยนแปลงนี้อยู่ดี และจะบอกกับผู้คนว่า เป็นกลยุทธ์หลอกลวงของรัฐ การสื่อสารลักษณะนี้มีแนวโน้มจะทำงานได้ดีทีเดียวเพราะมันวางอยู่บนฐานของประสบการณ์ที่ประชาชนไม่เชื่อมั่นไว้วางใจรัฐมานานมากแล้ว

(2) ปัญญาชนไม่เชื่อ: ปัญญาชนในพื้นที่จำนวนไม่น้อยมองว่า การออกจากความขัดแย้งรุนแรงของปาตานีจะเป็นไปได้ด้วยการเจรจาระดับสูงเท่านั้น ต้องเป็นตัวจริงกับตัวจริง เบื้องบนกับเบื้องบน ชาวบ้านไม่สามารถเปลี่ยนแปลงอะไรได้ ดังนั้น จึงไม่สัมพันธ์กับการเปิดพื้นที่ทางการเมือง

(3) การเปิดพื้นที่ทางการเมืองบั่นทอนสถานะทางอำนาจของ “คนถือโครงสร้าง” ในเขตอิทธิพลของเขา: บาบอมะย้าเตือนว่าต้องไม่ลืมว่าระบอบการเมืองระดับกำบังไม่เป็นประชาธิปไตย แต่ละกำบังโดยเฉพาะในพื้นที่สีแดงมี “คนถือโครงสร้าง” คอยกุมสภาพอยู่ ดังนั้น ภายใต้ภาพกำบังที่เราเห็นจึงมีลักษณะการปกครองแบบเผด็จการซ่อนอยู่ มุมมองนี้หากพูดในภาษาทหารแล้วก็คือ “รัฐซ่อนรัฐ” นั่นเอง แต่สำหรับพรรคชะของบาบอมะดังข้างต้น ผู้วิจัยมองว่ามีลักษณะใกล้เคียงกับสภาพ “รัฐพันลึก” (deep state) มากกว่า และข้อเสนอเปิดพื้นที่ทางการเมือง

เมืองจะเป็นราวกับการรื้อพรหมให้ลักษณะซ่อนเร้นไม่อาจทำงานได้ดังเดิม เท่ากับเป็นการไปบั่นทอนบ่อนทำลายสถานะทางอำนาจของคนถือโครงสร้าง

จากข้างต้น ถ้าเราเชื่อตามبابอมะ และถ้าเราเชื่อว่าการเปิดพื้นที่ทางการเมืองเป็นส่วนสำคัญสำหรับการออกจากความขัดแย้งรุนแรงที่ปาตานี การผลักดันนโยบายนี้ในระดับพื้นที่ก็จำเป็นต้องคิดคำนวณถึง 2 เรื่องสำคัญเป็นอย่างน้อย คือ (1) การสร้าง “Quick win” ที่ทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่เห็นผลลัพธ์เชิงบวกในระยะสั้นต่อการมีพื้นที่เปิดทางการเมือง โดยبابอมะเสนอความเห็นที่สัมพันธ์กับเรื่องนี้ไว้ว่า อาจได้มาจากเวทีพูดคุยระดับกำบังซึ่งถูกออกแบบให้ดึงปัญญาชนมานั่งสนทนากันเสียก่อน กับเวทีพูดคุยระหว่างชาวบ้านด้วยกันเอง และ (2) การวิเคราะห์ถึงสถานะและบทบาทของโครงสร้างและเครือข่ายทางอำนาจระดับกำบังเพื่อออกแบบการเปลี่ยนผ่านทางการเมืองที่ลดแรงเสียดทานจากชนชั้นนำในพื้นที่ สองประเด็นนี้เป็นโจทย์ที่จำเป็นต้องวิจัยศึกษาต่อไปในอนาคต

สำหรับความเชื่อมั่นของผู้คนระดับมวลชนรากหญ้าต่อการเปิดพื้นที่ทางการเมืองระดับกำบังสัมพันธ์ใกล้เคียงกับการรับรู้เกี่ยวกับการพูดคุยเพื่อสันติสุขระหว่างรัฐบาลไทยกับกลุ่มผู้เห็นต่างจากรัฐตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาด้วย ผู้คนในพื้นที่สีแดงจับตาเฝ้ามองอย่างใกล้ชิดต่อการพูดคุยนอกประเทศในทิศทางที่มีข้อกังขาและวิพากษ์ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะจากแนวร่วมฯ และผู้มีสำนึกแห่งชาตินิยมมลายูปาตานี จากการให้ข้อมูลของبابอมะ ท่านอ้างว่า กรณี Dialogue I สมาชิกบีอาร์เอ็นในพื้นที่สีแดงไม่ให้การยอมรับด้วยเหตุผลว่า

“...ฮัสซัน ตอยยิบ ไม่ใช่คนของเรา...”

ความหมายของประโยคข้างต้นก็คือ แนวร่วมฯ และสมาชิกบีอาร์เอ็นในพื้นที่สีแดงหลายแห่งยังคงยึดมั่นในแนวทางปฏิวัติ (Revolusi) มิใช่แนวทางปฏิรูป (Reformasi) อันเป็นสิ่งที่พวกเขาวิจารณ์การกระทำของกลุ่มผู้เห็นต่างที่เข้าสู่วงพูดคุยกับรัฐบาลนอกประเทศ กรณีมาราปาตานีก็ถูกวิพากษ์อย่างรุนแรงเช่นเดียวกัน بابอมะอ้างว่า ตัวแทนบีอาร์เอ็นในกลุ่มมาราปาตานีล้วนเป็นคนที่ไม่ถูกยอมรับจากขบวนการฯ พอพูดชื่ออ้าว ยาบะ กันในวงบีอาร์เอ็น พวกเขาต่างหัวเราะแล้วพูดว่า

“...ไอ้เหี้ยนี่ต้องการอะไรกันวะ! จากบีอาร์เอ็นออกไปเป็นมูญาฮิดีน ออกจากมูญาฮิดีน กลับเข้าบีอาร์เอ็น ไอ้เหี้ยนี่มันไม่มีจุดยืน!”

กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ความสำเร็จของการจะเปิดเวทีพูดคุยระดับรากหญ้าสัมพันธ์กับการรับรู้ของพวกเขาต่อผลลัพธ์และกระบวนการพูดคุยระดับบนอย่างแยกไม่ขาดนั่นเอง โดยจำเป็นอย่างยิ่งที่การพูดคุยระดับบนในที่นี้จะต้องมีความโปร่งใสและเปิดเผยมากพอสมควร

รวมทั้งแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อประชาชน รวมถึงสมาชิกขบวนการฯ ในระดับพื้นที่ต่อการจะพูดคุยกันในประเด็นต่าง ๆ รวมไปถึงการฟื้นคืนความเชื่อมั่นไว้วางใจของประชาชนต่อการจะขัดแย้งได้อย่างสันติวิธีและปลอดภัย

“...ปฏิบัติการทางการเมืองและการทหารเกิดขึ้นอย่างเจาะจงมากน้อยในพื้นที่สีแดง อาจเป็นเพราะคนถือโครงสร้างคัมภีร์พื้นที่นี้ได้มาก โดยที่ชาวบ้านอาจมิได้มีส่วนร่วมออกแบบปฏิบัติการเลยก็ได้ และเอาเข้าจริง ผู้คนจำนวนไม่น้อยก็ไม่ได้เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวทั้งทางการเมืองและการทหารในนี้ไปเสียทั้งหมด แต่พวกเขาพูดไม่ได้...”

بابอมะชวนเราพิจารณาว่าเรื่องนี้มิใช่เป็นแค่ประเด็นเอกภาพภายในของขบวนการฯ เท่านั้น หากแต่มีมิติประวัติศาสตร์ที่ต้องทำความเข้าใจ กล่าวคือ ย้อนกลับไปในทศวรรษที่ 1960 ภายหลังจากที่ชนชั้นนายทุนลาญพาตานิได้ใช้วิธีการต่างๆ อย่างสันติในการเรียกร้องสิทธิของตนเองไปหมดแล้วต่อรัฐไทยซึ่งนอกจากจะไม่สำเร็จแล้ว ยังจบลงด้วยการใช้ความรุนแรงจากรัฐ เมื่อถึงวันที่ 10 ตุลาคม ค.ศ.1968 อันเป็นวันก่อตั้งกองกำลังติดอาวุธ (Angkata Berserjata Revolusi Patani; ABREP) หรือปีกการทหารของบีอาร์เอ็น อูสตาซอับดุลการิม ฮัสซัน ผู้นำระดับสูงในปีกการทหารขณะนั้นจึงได้ประกาศในสภาองค์กรนำเกี่ยวกับสิ่งอันเป็นหลักนิยมในการต่อสู้ (doctrine) ซึ่งลงหลักปักฐานมาจนถึงปัจจุบันสำหรับนักต่อสู้ระดับปฏิบัติการในกำบัง คือ การเลือกหนทางต่อสู้ด้วยอาวุธในวิถีทางปฏิวัติเท่านั้น เพราะรัฐสยามไทยไม่เคยยอมรับว่าที่นี่เป็นเอกราช เป็นดินแดนหนึ่งในเอเชีย

หลักการดังกล่าวได้รับการรับรองจากมะรอฟี (นามแฝง) เลขาธิการใหญ่ของบีอาร์เอ็น ยุคนั้น อดีตอูสตาซพอเนาะพอมิง ผู้สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และเป็นอดีตหัวหน้ายุวชนพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย รวมไปถึงมะบง (นามแฝง) ผู้ซึ่งเป็นเสมือนมันสมองวางกลยุทธ์ต่อสู้ให้กับขบวนการในช่วงเวลานั้น และด้วยเหตุที่ท่านสำเร็จการศึกษาด้านรัฐศาสตร์จากอินโดนีเซียในยุคสมัยนั้น จึงได้นำเอาแนวทาง Revolusi รวมทั้งหลักปรัชญาศีลมาใช้ในการต่อสู้

ปลายทศวรรษที่ 1960 จึงเป็นช่วงวางรากฐานหลักนิยมของบีอาร์เอ็นโดยเฉพาะในปีกการทหารอันได้รับอิทธิพลจากกระแสการเมืองระหว่างประเทศไม่น้อย นั่นคือ แนวทางการปฏิวัติแบบสังคมนิยม และต่อมาคือแนวคิดในแบบอียาตุลเลาะฮ์ โคหมัยนีแห่งอิหร่าน จนประกอบสร้างเป็นโครงสร้างอันเทียบได้เป็นธรรมนูญของบีอาร์เอ็นโดยเฉพาะในปีกการทหารซึ่งสรุปเรียกว่าแนวคิด NASOCI (Nationalism + Socialism + Islam) بابอมะเชื่อว่าโครงสร้างตามธรรมนูญ ค.ศ.1968 ยังคงตั้งมั่นอยู่มากในพื้นที่สีแดงและดำรงอยู่อย่างล้าสมัย มีลักษณะอนุรักษนิยมสูงวางเป็นเงื่อนไขจำกัดโอกาสความเป็นไปได้สำหรับการเปิดพื้นที่ทางการเมืองในระดับกำบัง

5. ปฏิบัติการ (เตรียมความพร้อม) ทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

การมองการต่อสู้ที่เป็นไปได้อย่างสมจริงอาจเป็นคุณสมบัติของบุรุษผู้มีชีวิตโลดโผนในวัยหนุ่มและขบถวัยล่วงเข้าทศวรรษที่ 70 ของชีวิต “...เราต้องพัฒนาเตรียมคนรุ่นลูกรุ่นหลาน...” โดยประเมินรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่รัฐพอจะยอมรับได้ในปัจจุบัน ไม่เผชิญหน้าจนเกินไปด้วยเห็นว่าศักยภาพของมลายูปาตานีในปัจจุบันนั้นยังไม่เพียงพอ การรอคอยระยะเวลาและกรอบรัฐธรรมนูญของไทยที่เข้าสู่ช่วงสฤงคมเพียงพอ วันหนึ่งการเปลี่ยนแปลงอาจเดินทางมาถึงได้ แต่ขึ้นอยู่กับปัจจุบันจะต้องเตรียมความพร้อมภายในให้ผู้คนที่มีศักยภาพเพียงพอที่จะปกครองพื้นที่ของตนเอง ฟังพาหรือยืนด้วยลำแข้งของตนเองให้ได้ โดยพักเรื่องความขัดแย้งเอาไว้ก่อน

“...ที่นี่มีสักคนใหม่ที่เป็นวิศวกรการบินได้...” เป็นตัวอย่างหนึ่งที่ท่านยกเพื่อชี้ถึงข้อจำกัดของคนมลายูปาตานีการปกครองตนเองอย่างเต็มรูปแบบ

และเมื่อถามถึงรูปแบบการปกครองที่เหมาะสมในปัจจุบัน บาบอมะตอบว่า “...อยู่แบบนี้ไปก่อนดีแล้ว ค่อยๆ พัฒนาตนเองและครอบครัวให้เข้มแข็ง นี่คือนิฮาดที่ดีที่สุด คือการต่อสู้กับตัวเอง..”

แปดปีก่อน (พ.ศ.2554) ปอเนาะของบาบอมะเคยถูกปิดล้อมตอนตี 3 ของรุ่งสางวันหนึ่ง เด็กถูกเจ้าหน้าที่ทหารปลุกเพื่อให้ไปปลุกบาบอออกมาตอบคำถามจำพวกที่ว่า “ที่นี่มีอาร์เคเคมี?” “บาบอรู้ประวัติศาสตร์ปาตานีมั๊ย?” เด็กก็ไม่ยอมทำตาม ทหารจึงเอาปืนจี้ให้ไปปลุกเด็กก็ยังไมยอมไปอยู่ดีบอกว่า “กลัวบาบอดู ไปปลุกเองสิ” ทหารเลยจำต้องมาเคาะเรียกบาบอเองถึงบ้าน น่าสนใจมากกว่า เด็กกลัวบาบอดูมากกว่ากลัวอาวุธปืน

ผู้วิจัยพูดคุยกับบาบอมะอยู่หลายชั่วโมงกระทั่งสะดุดลงเมื่อชาวบ้านสองรายขี่มอเตอร์ไซด์ป้ายแดงคันใหม่เอี่ยมเข้ามาจอดข้างศาลาที่พวกเรานั่งกันอยู่ บาบอเดินไปพูดคุยกับพวกเขา ครู่หนึ่งก็ขอดตัวเดินเข้าบ้านไปพาลงหันมาบอกผู้วิจัยสั้นๆ ว่า “ritual” ท่านกลับออกมาพร้อมน้ำขันใหญ่ แล้วราดลงไปขี่มอเตอร์ไซด์ ท่านบอกว่า ทำพิธี “อาบน้ํารถ” เอาฤกษ์เอาชัยให้กับรถคันใหม่ของชาวบ้าน แล้วเล่าว่า ชาวบ้านเวลามีรถใหม่ก็จะเอามาให้ท่านทำพิธีให้ก่อนเสมอ

บทสนทนาของเราสิ้นสุดลงเมื่อแสงตะวันรายงานสัญญาณสนธยา ถึงเวลาผู้วิจัยเดินทางกลับเข้าตัวเมืองปัตตานี โดยพกพาเรื่องราวที่บางทีก็อาจเป็นเพียง “เรื่องผี” อีกเรื่องหนึ่งก็เป็นได้กลับไปด้วย

VII

อาช้อง รามัน

22 สิงหาคม 2562

ณ ตำบลอาช้อง อ.รามัน จ.ยะลา สำหรับมือเย็นเรียบง่ายตามแบบชาวบ้านถูกตระเตรียมไว้พร้อมสำหรับแขกผู้มาเยือน ไข่เจียวฟูเหลืองนวล ปลากระบอกทอดราดพริก ผัดเผ็ดเนื้อปลาแดงกวน ผักต้ม และที่ขาดเสียมิได้ คือ น้ำพริกขี้หนู ภายหลังการสนทนาอย่างเผ็ดร้อนในเรื่องราวสังคมการเมืองระหว่างชาวบ้าน 7-8 คนกับผู้วิจัย ซึ่งนั่งล้อมวงพูดคุยกันบนพื้นภายในตัวบ้านของนักการเมืองท้องถิ่นคนสำคัญในละแวกนั้น

... ย้อนกลับไปเมื่อหลายชั่วโมงก่อน เราเริ่มต้นกันด้วยเรื่องของการกำหนดความเป็นพื้นที่สีแดงและด้วยบทสนทนาอันติดพัน เรื่องนี้จึงเป็นวาระเดียวที่เราคุยกันกระทั่งโมงยามของมือเย็นเดินทางมาถึง

1. พื้นที่สีแดงในฐานะแหล่งกบดานพักพิงของขบวนการ ?

นาย ก. ตั้งคำถามแทบจะทันทีที่บทสนทนาเรื่องนี้ก่อตัวขึ้น "... ที่ฝ่ายมั่นคงมองหรือสรุปนั้นพวกเขาดูจากอะไร.." เพราะถ้ามองว่าพื้นที่นี้ให้แหล่งพักพิงกับกองกำลังขบวนการเรื่องนี้ก็ต้องถามกลับว่างานข่าวกรองของรัฐเชื่อถือแม่นยำได้มากเพียงใด ประสิทธิภาพของงานข่าวกรองของรัฐสัมพันธ์อย่างมากกับการจะผลักดันให้เกิดกระบวนการรับเอาสำนึกของการต่อต้านอำนาจรัฐหรือไม่

"...ถ้าข่าวกรองถูกก็ถูกไป ขบวนการเดือดร้อนแต่ชาวบ้านปลอดภัย..แต่ถ้าข่าวกรองผิดก็ผิดไป ผลของมันคือขบวนการไม่เดือดร้อน ขบวนการปลอดภัย แต่คนที่เดือดร้อนคือชาวบ้านต้องกลายเป็นแพะรับบาป..." ซึ่งกรณีอย่างหลังผู้คนที่ประสบพบเห็นกันอยู่ทั่วไปอันหมายรวมถึงการเหวี่ยงแหจับกุม และการปิดล้อมทั้งพื้นที่ตรวจค้นอย่างเหมารวม

ดังนั้น บนฐานของการเชื่อว่าพื้นที่สีแดงเป็นแหล่งกบดานพักพิงของขบวนการ งานข่าวกรองที่ไร้ประสิทธิภาพส่งผลเสียหายมหาศาลในเชิงงานมวลชน ของรัฐเพราะกลายเป็นว่าในขณะที่รัฐเชื่อข่าวกรองด้วยหวังจะระงับวงจรการขยายเติบโตของงานมวลชนหรืองานการเมืองของขบวนการ แต่เมื่อข่าวกรองให้ข้อมูลผิด ผลด้านกลับของมันคือกลายเป็นว่า ชาวบ้านซึ่งเดิมที่ใช้ชีวิตปกติตามประสา จากที่ไม่เคยไม่ชอบหรือไม่พอใจรัฐอย่างรุนแรง ก็เริ่มมีความรู้สึกไม่

ชอบไม่พอใจรัฐอย่างรุนแรงขึ้นมา เพราะได้รับผลกระทบโดยตรงจากการบังคับใช้กฎหมายพิเศษ ปิดล้อม ตรวจค้น ตรวจดีเอ็นเอหมอยกหมู่บ้าน

ดังเช่นกรณีบ้านแฮ อ.ธารโต วันก่อน ซึ่งแม่แม่ทัพไปขอโทษชาวบ้านด้วยตัวเอง แต่บาดแผลแห่งความรู้สึกเกลียดชังไม่พอใจอย่างรุนแรงก็ได้ถูกเปิดไว้แล้ว และในโลกยุคปัจจุบัน ความรู้สึกดังกล่าวมันไม่ได้ก่อตัวและฝังรากแค่ในพื้นที่ธารโต แต่ด้วยการสื่อสารที่ถึงกันหมด ความรู้สึกนี้อาจไปก่อรูป ขยายตัวที่ใดก็ได้ที่ผู้คนมีสำนึกร่วมของความเป็นชุมชนเดียวกันอยู่ อันเป็นสำนึกที่เราเรียกรวมๆ ได้ว่า "ความเป็นชนชาติมลายูปาตานี"

ในแง่นี้ ถ้ารัฐนิยามว่าพื้นที่สีแดงเป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยมวลชนของฝ่ายตรงข้าม สำนึกต่อต้านรัฐที่ว่านี้ก็เป็นผลจากปฏิบัติการทางทหารที่ละเมิดสิทธิมนุษยชนและไม่เคารพศักดิ์ศรี ผู้คนที่นับฐานของงานข่าวกรองอันไร้ประสิทธิภาพเอง ซึ่งผลักดันผู้คนให้เกลียดชังไม่ไว้ใจรัฐ และกระทั่งเห็นด้วยสนับสนุนกับอีกฝ่ายแทน กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความเป็นพื้นที่สีแดง หากว่ามันมีอยู่จริง ก็เป็นสิ่งถูกสร้างขึ้นเองจากการกระทำของรัฐ

2. พื้นที่สีแดงในฐานะพื้นที่ปฏิบัติการทางการเมืองเชิงต่อต้านรัฐ

นาย ข. ชวนสนทนาต่อในเรื่องพื้นที่สีแดงว่า หากรัฐกำหนดให้พื้นที่บ้านเขาเป็นสีแดง โดยดูจากว่าปรากฏความเคลื่อนไหวกิจกรรมทางการเมือง เช่น ป้ายผ้า หรือหนังสือข้อความต่างๆ ที่แสดงความไม่พอใจต่อรัฐนั้น การกำหนดแบ่งประเภทของพื้นที่เช่นนี้ก็จำต้องกระทำอย่างระมัดระวัง ระวังมากเกินไป เพราะถ้ากำหนดผิดพลาดเหมารวมว่าหมู่บ้านใดที่มีข้อความเหล่านั้นคือ "หมู่บ้านยูแวน" ทั้งหมู่บ้านหมดเลย ก็ไม่ถูกต้อง เพราะบางทีคนนอกจากที่อื่นมาทำในหมู่บ้านของเราก็เป็นได้ ทรรศนะของนาย ข. เป็นไปในทิศทางไม่ต่างจากนาย ก. มากนัก คือมองว่างานข่าวกรองที่ไม่มีประสิทธิภาพ และข้อมูลที่ผิดพลาด เหมารวม นอกจากจะนำมาซึ่งปฏิบัติการทางการเมืองที่เป็นผลเชิงลบต่อตัวรัฐเองแล้ว กลับยังเป็นตัวแปรตั้งต้นที่บีบคั้นให้พื้นที่ปกติ กลายสภาพเป็นพื้นที่สีแดงจริงๆ ขึ้นมา ด้วยเพราะผลักดันให้ผู้คนมีทั้งสำนึกและพฤติกรรมต่อต้านรัฐ เกลียดชังรัฐ

จากข้อมูลที่มีอยู่เดิม ผู้วิจัยเชื่อว่า หากปฏิบัติการทางการเมืองกระทำโดยคนในกำปองเอง ชาวบ้านคนอื่นจำนวนไม่น้อยก็ย่อมน่าจะทราบดีว่าเป็นใคร และบุคคลนั้นมีจุดยืนทางการเมืองเช่นไร เพียงแต่ว่าพวกเขาอาจจะไม่เปิดเผยข้อมูลด้วยเหตุผลของความรู้สึกไม่มั่นคงปลอดภัย ทรรศนะของนาย ค. ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพต่อความเชื่อดังกล่าวของผู้วิจัย รวมทั้งบรรดาชุดคำตอบ "ไม่รู้" "ไม่ขอตอบ" ใน Peace Survey ได้อย่างน่าสนใจ

"...เรื่องที่เป็นเรื่องกิจกรรมที่คนเขาทำกันใต้ดินหรือในที่มืดนั้น เราไม่รู้ เพราะเราไม่ได้
อยู่ที่มืด เราอยู่ในที่สว่าง..."

ความน่าสนใจของทรศนะของนาย ค. คือการจำแนกกิจกรรมทางการเมืองซึ่งผิด
กฎหมายของประเทศไทยว่าเป็น "กิจกรรมในที่มืด" ส่วนกิจกรรมทางการเมืองอันถูกต้องตาม
กฎหมาย หรือเป็นไปภายใต้โครงสร้างตามกฎหมายของประเทศไทยจัดว่าเป็น "กิจกรรมในที่สว่าง"
โดยที่กิจกรรมทั้ง 2 แบบอาจมุ่งเป้าหมายเดียวกันก็ได้ นั่นคือ การปกป้องอัตลักษณ์ท้องถิ่น และ
ตอบสนองสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานี

"...ถ้าคุณอยากรู้ (เกี่ยวกับกิจกรรมในที่มืด) คุณก็ไปถามพวกกลุ่มคนที่เขาอ้างตัวเองว่า
เป็นตัวแทนคนที่อยู่ในที่มืดสิ คือกลุ่มคนที่อยู่บนโต๊ะเจรจากับรัฐบาลไทย..."

ส่วนกิจกรรมในที่สว่างสำหรับนาย ค. คือ ปฏิบัติการทางการเมืองในกรอบกลไกของ
องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น กรณีของอาซง ชาวบ้านที่ผลักดันให้นายก อบต.และคณะบริหาร
อบต.ทั้งหมดเป็นคนที่มีความคิดยึดโยงกับความต้องการความพอใจของชาวบ้าน จนสามารถ
ผลักดันเรื่องของมัสยิดและตาดีกาให้กลายเป็นเสมือน "วาระแห่งชาติ" ของ อบต.ที่นี้ โดย อบต.
ต้องจัดสรรงบประมาณให้กับมัสยิดและตาดีกาตามความพึงพอใจของชาวบ้านซึ่งเคลื่อนไหวใน
รูปของกลุ่มพลังต่างๆ ที่มีในชุมชน โดยเฉพาะกลุ่มของเยาวชนและครูตาดีกาอันเป็นกำลังสำคัญ
ในการพัฒนาชุมชน

กิจกรรมทางศาสนาและอัตลักษณ์มลายูตามประเพณีท้องถิ่นจัดขึ้นสม่ำเสมอที่นี้ ไม่ว่า
จะเป็นมหกรรมตาดีกาประจำปี กิจกรรมเฉลิมฉลองวันฮารีรายอ การจัดทำซุ้มประตูชัยเข้า
หมู่บ้าน ฯลฯ ล้วนสัมผัสได้ว่าเป็นรูปธรรมว่า ถ้าวานเกี่ยวกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมมลายูนั่นคน
ที่นี่จะจัดยิ่งใหญ่เป็นพิเศษมากกว่าที่อื่น ๆ เพราะที่นี้ทุกฝ่ายคิดเหมือนกัน และแบ่งงานกันทำ
ตามความถนัดตามศักยภาพของแต่ละคนไป อันสะท้อนประสิทธิภาพระดับสูงของกลไกท้องถิ่น
ในการเป็นตัวแทนสำนึกอัตลักษณ์และตอบสนองชาตินิยมมลายูปาตานีในระดับที่ชาวบ้านพึง
พอใจ

ข้อมูลภาคสนามส่วนนี้ค่อนข้างสำคัญ เพราะให้ข้อสรุปตรงกันข้ามกับงานชิ้นเอกของตน
แคน แม็คคาร์โกเมื่อ ค.ศ.2008 ที่เสนอว่า “เมื่อกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่นสถาปนาตัวขึ้น คน
ที่ทำงานการเมืองท้องถิ่นวิ่งเข้าระบบนั้นแล้ว ความเป็นท้องถิ่นดูจะค่อยๆ สลายลง ฉีกแยกจาก
รากฐานของพื้นที่มากขึ้น ด้วยการเห็นประโยชน์ในการเข้าถึงงบประมาณและการเชื่อมร้อย
ตนเองเข้ากับรัฐไทยมากขึ้น จนกระทั่งกลไกการปกครองส่วนท้องถิ่น กุมอำนาจและศักยภาพได้
ไม่มากพอต่อการสถาปนาความชอบธรรมในการปกครองเหนือผู้คนและพื้นที่” ข้อสรุปของตน

แคนอาจใช้อธิบายไม่ได้ในกรณีอาช้อง หรือมิเช่นนั้นแล้ว สิบปีระหว่าง ค.ศ.2008-2018 ก็อาจมีกระบวนการทางสังคมการเมืองบางลักษณะซึ่งเปลี่ยนผลข้อสรุปดังกล่าวสำหรับบางพื้นที่ให้ต่างออกไปจากงานของเขา

ปัจจัยหนึ่งที่เห็นได้ชัดว่ามีอิทธิพลต่อบทบาทของกลไกการเมืองท้องถิ่นในระบบต่อการเป็นที่ยอมรับและระบายออกซึ่งแรงปรารถนาแห่งสำนึกความเป็นชนชาติ คือ ผู้บริหารขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น สำหรับอาช้อง เราพบว่าผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลที่นี้ อย่างน้อยก็คือรองนายกฯ อย่างซัมซูดิน โตซอมิ แสดงบทบาทเชิงส่งเสริมปกป้องอัตลักษณ์ของชุมชนอย่างเข้มแข็ง ด้วยท่านมีภูมิหลังเป็นนักกิจกรรมสายวัฒนธรรมสายตาดีกาในชุมชนของตัวเองมาก่อน แล้วก็เคยร่วมเป็นแนวหน้าในการประท้วงต่อต้านการสร้างเขื่อนสายบุรีด้วย รวมทั้งเข้าหลักสูตร 4 ส.ใต้ของสถาบันพระปกเกล้า น้องชายของท่านก็เป็นหัวหน้ากองคนสำคัญที่ขับเคลื่อนงานเชิงอัตลักษณ์วัฒนธรรมมลายูปาตานีของกำปง โดยเป็นผู้ก่อตั้งพิพิธภัณฑสถานบ้านกือเม็ง

“ปัจจัยผู้นำท้องถิ่น” จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำงานให้ข้อสรุปเชิงพื้นที่กรณีศึกษาอาช้องปรากฏอย่างแตกต่างไปจากทฤษฎีในเรื่องกลไกการเมืองท้องถิ่นของต้นแคน แม้คาร์โก แต่ผู้วิจัยเชื่อว่าน่าจะมีปัจจัยอื่นอีกที่ทำงานให้เกิดข้อสรุปที่แตกต่าง ซึ่งเรียกร้องการวิจัยเชิงลึกเป็นรายพื้นที่ต่อไปในอนาคต อย่างน้อยที่สุด ข้อสรุปจากอาช้องเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับพื้นที่สีแดงอื่นที่ผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลแล้วช่วยให้เราตั้งข้อสมมติฐานที่หนักแน่นพอสมควรได้ว่า “ชุมชนแต่ละแห่งมีแบบแผนที่แตกต่างกันในปฏิสัมพันธ์กับสยาม และการก่อตัวของอุดมการณ์สำนึกชาตินิยมมลายูปาตานี หรือสำนึกชุมชนนิยม” ผู้วิจัยมองว่า ประวัติศาสตร์ปาตานีเป็นกรอบโครงที่ตรึงไว้เป็นภาพใหญ่ แต่ปัจจัยหลักผู้คนอย่างมีพลังน่าจะเป็นเรื่องเลากระดับชุมชนท้องถิ่นและประสบการณ์เกี่ยวกับความสัมพันธ์กับคนภายนอกและเจ้าหน้าที่รัฐซึ่งเป็นไปอย่างแตกต่างกันในรายละเอียด แบบแผนความสัมพันธ์ของชุมชนกับสยามจะส่งผลต่อทัศนคติในการกำหนดโครงสร้างอำนาจในสังคมแบบจะอยู่ร่วมกันกับรัฐไทยอย่างไรโดยที่ศักดิ์ศรีและเกียรติภูมิของความเป็นมลายูอิสลามปาตานีไม่เสื่อมหายไป ประเด็นนี้เป็นพลังตั้งต้นของการจะมีหวังกับแนวทางสันติวิธี พร้อมๆ กับสะท้อนถึงวุฒิภาวะทางการเมืองของชุมชนนั้นๆ อันเป็นโจทย์ที่นำวิจัยคลี่คลายต่อไป

ผู้วิจัยชวนกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสนทนาต่อโดยตั้งคำถามรุกร้าในเรื่องการจัดกิจกรรมเชิงอัตลักษณ์วัฒนธรรมอย่างเข้มข้นว่า “...แล้วไม่กลัวว่ากิจกรรมแบบนี้ ทางฝ่ายความมั่นคงเขาจะไม่พอใจหรือ?”

ผู้ให้ข้อมูลอีกท่าน คือ นาย ง. มองว่า ท่าทีของฝ่ายความมั่นคงต่อผู้คนและกิจกรรมในพื้นที่เป็นเรื่องที่ชาวบ้านควบคุมไม่ได้ “...เราไม่อาจบังคับให้พวกเขามาชอบในสิ่งที่เราทำได้ แต่

เราบริสุทธิ์ใจ...” นาย ค. เสริมว่าผู้นำและผู้คนที่นี้พร้อมจะเสริมสร้างความเข้าใจให้กับเจ้าหน้าที่รัฐมีความคิดความเชื่อที่ถูกต้องเสมอ และพร้อมอธิบายโดยละเอียดในเรื่องราวประเด็นแง่มุมที่เจ้าหน้าที่รัฐคลางแคลงใจ เพราะกิจกรรมด้านการพัฒนาชุมชน การศึกษาชุมชน (ตาดีกา) และกิจกรรมศาสนา (มัสยิด) ล้วนเป็นสิ่งที่ผู้คนมีสิทธิกระทำได้อย่างถูกต้องตามกฎหมายของรัฐธรรมนูญไทยว่าด้วยสิทธิชุมชน

นาย ค. มองว่า การเสริมสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้กับเจ้าหน้าที่รัฐเป็นภารกิจสำคัญสำหรับรัฐเองด้วยเพราะสอดคล้องกับหลักยุทธศาสตร์พระราชทานของรัชกาลที่ 9 ว่าให้ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” แต่เขาเองก็บอกว่าไม่ใช่เรื่องแปลกใจอันใดนักหากมีฝ่ายความมั่นคงสงสัยต่อกิจกรรมที่ผู้คนที่นี่ทำกัน “...ก็ไม่แปลกเพราะงานหลักของฝ่ายความมั่นคง คือการตั้งข้อสงสัยต่อกิจกรรมของชาวบ้านอยู่แล้ว...” ดังนั้นความสงสัยไม่ใช่เรื่องผิด แต่ที่ผิดและชาวบ้านยอมรับไม่ได้ ก็คือ การรับด่วนสรุปจากความสงสัยของตัวเองแล้วไปบอกต่อๆ ราวกับว่าข้อสรุปในจินตนาการของตนเองเป็นเรื่องจริงเชิงประจักษ์ ทั้งที่ยังไม่ได้ผ่านกระบวนการตรวจสอบความจริงใดๆ เลยต่อข้อมูลที่พวกเขาสงสัย ผู้วิจัยเองไม่อาจเถียงแทนรัฐในเรื่องนี้ได้เลยเพราะกระทั่งโครงการวิจัยนี้ก็ยังไม่ได้นำรายงานอย่างมีน้ำหนัก มาประกอบ ข้อมูลไม่ครบถ้วน เป็นข่าวกรองที่ไม่กรองในระดับเสียดายภาพประชาชนยิ่งนัก

อย่างไรก็ตาม แม้การพูดคุยครั้งนี้จะสะท้อนชัดว่าผู้คนที่นี้มีภาพลักษณ์ค่อนข้างลบกับฝ่ายความมั่นคง แต่ก็ยังไม่มีเหตุกระทบกระทั่งขัดแย้งโดยตรงกับเจ้าหน้าที่รัฐแต่อย่างใด การจับกุมชาวบ้านตามหมาย พ.ร.ก. ก็เป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่เกี่ยวกับสถานะของชุมชน จะมีเพียงแค่ครั้งหนึ่งที่เป็นเรื่องขัดกันระหว่างชุมชนกับรัฐ คือเรื่องชื่อหมู่บ้าน ในอดีตชื่อหมู่บ้านที่นี่ที่เป็นทางการบนป้ายริมถนนจะระบุว่า “กาเม็ง” ที่แปลว่า “แพะ” ซึ่งไม่ใช่เป็นชื่อดั้งเดิมของหมู่บ้าน ชื่อดั้งเดิมที่ถูกจะต้องเป็น “กือเม็ง” มาจากคำว่า “กิมบ้ง” ซึ่งเป็นชื่อขององค์หญิงของเจ้าเมืองแถวนี้ในหลายร้อยปีเมื่อก่อน ตอนแรกชาวบ้านแจ้งไปยังทางการดีๆ ให้มาเปลี่ยนให้ถูกต้องทางการก็ไม่สนใจ จนสุดท้ายชาวบ้านต้องรวมตัวกันประท้วง ทางทางจึงสนใจและทำการเปลี่ยนชื่อใหม่ดังปรากฏเป็นชื่อหมู่บ้านทุกวันนี้

3. ครูบริการ: งานวิจัยรับใช้รัฐ

แม้ผู้วิจัยจะเริ่มต้นบทสนทนาแรกสุดโดยการแนะนำที่มาที่ไปของโครงการวิจัยนี้ แต่เมื่อเราสนทนากันมาได้พักใหญ่จนคุ้นเคยกันมากพอ นาย จ. ก็ย้อนกลับมาถามในเรื่องนี้อีกครั้งด้วยความกังวลไม่สบายใจบางอย่าง ผู้วิจัยยืนยันว่า งานวิจัยชิ้นนี้มีวัตถุประสงค์เชิงปฏิบัติการอย่าง

หนึ่งคือการเป็นอีกหนึ่งกระบอกเสียงช่วยพูดแทนชาวบ้านว่าความเป็นจริงของผู้คนในพื้นที่สีแดงนั้นเป็นอย่างไร มีความเหมือนหรือแตกต่างกับความเชื่อกันมองของฝ่ายความมั่นคง

“...เคยมีงานวิจัยหนึ่งเชิญผมไปแลกเปลี่ยนเกี่ยวกับความพยายามจะทำความเข้าใจถึงสาเหตุที่แท้จริงของความขัดแย้งที่บ้านเรา... แต่ไป ๆ มา ๆ ผลของงานวิจัยนั้นกลับไปนำเสนอต่อสาธารณะแบบไม่รอบด้าน เสนอแค่ด้านเดียว ทั้งอีกด้านหนึ่ง...” นาย จ. กล่าว

นาย จ. ขยายความประเด็นนี้โดยละเอียดว่า “...งานวิจัย (ซึ่งมีนักวิชาการอาวุโสด้านสันติวิธีชื่อดังท่านหนึ่งอยู่ในทีมวิจัยด้วย) ดันไปเสนอว่า สาเหตุของความขัดแย้งบ้านเราเป็นผลพวงมาจากการแย่งชิงผลประโยชน์ด้านทรัพยากรธรรมชาติ เรื่องน้ำมัน เรื่องก๊าซ แต่กลับไม่นำเสนอเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการประวัติศาสตร์ทางการเมืองการปกครอง หรือประเด็นว่าที่นี้เป็นพื้นที่ที่ควรใช้การเมืองการปกครองแบบไหนถึงจะเหมาะสมกับอัตลักษณ์วัฒนธรรมของคนที่นี่ พวกเขากลับไม่นำเสนอ...”

ความกังวลและไม่เชื่อมั่นไว้วางใจดังกล่าวสำคัญมาก เพราะเกี่ยวพันอยู่กับความสามารถของผู้เกี่ยวข้องอันรวมถึงรัฐในการเข้าถึงหรือเข้าไม่ถึงความจริงของพื้นที่ เมื่อความขัดแย้งรุนแรงดำรงอยู่อย่างยืดเยื้อในปาดานี้ รัฐจะจับทิศทางลมและปรับตัวในการ “หาข่าว” เพื่อประเมินพื้นที่ใหม่โดยหลบอยู่ข้างหลังตัวแสดงอื่น ไม่ว่าจะเป็นภาคประชาสังคมหรือภาควิชาการ

“...การจัดเวทีประชาคมผ่านศูนย์ปฏิบัติการอำเภอหลายครั้งพบว่าคนไม่กล้าพูด ทำให้ได้รับผลสะท้อนไม่ชัด จึงเปลี่ยนมาใช้บันทึกอาสา 2 พันกว่าคนเข้าไปในทุกหมู่บ้าน เพื่อให้ได้ข้อมูลพื้นที่จริง...” ผู้แทน ศอ.บต. กล่าวเมื่อครั้งผู้วิจัยนำคณะข้าราชการส่วนกลางเข้ารับฟังแลกเปลี่ยนเพื่อทำความเข้าใจยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ในโครงการที่สนับสนุนโดยมูลนิธิเอเชีย⁸⁶

กระนั้น ผู้คนในปาดานี้ก็ได้เป็นเป้าแห่งการกระทำทางอำนาจอย่างเชื่องเชื่อและกินหญ้าเป็นอาหาร พวกเขาเห็นการเคลื่อนไหวของคนกลุ่มต่าง ๆ จับอาการ ตีความ และเข้ารหัสให้ความหมายทางสังคมต่อกิจกรรมและสถานะของตัวกระทำเหล่านั้น เป็นฐานสำคัญในการคำนวณเลือกวิธีปฏิบัติทางสังคมต่อคนกลุ่มที่แตกต่างประเภทกัน ในกิจกรรมต่างรูปแบบกัน ภายใต้บริบทแต่ละแบบที่วางเงื่อนไขแตกต่างกันไปตามกาลเทศะต่าง ๆ โดยมีความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตของตนเองเป็นเดิมพันแทบทุกครั้ง

“...นักวิชาการมุสลิมจำนวนหนึ่งก็แทบจะไม่เคยให้ข้อมูลที่เป็นจริงกับส่วนราชการเลย โดยมักทำการแปลงสารประเด็นความขัดแย้งให้ไปในทิศทางที่สอดคล้องกับอุดมคติในใจที่ส่วนราชการต่างๆ มีอยู่เดิม...” รศ.อับดุลเลาะ อับรูล กล่าวไว้เมื่อครั้งผู้วิจัยรับภารกิจเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ ด้านการพัฒนาในกรอบอนุกรรมการทบทวนนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ (อทน.ชต.) และนำคณะข้าราชการสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติเข้าแลกเปลี่ยนพูดคุยกับท่านเป็นการส่วนตัว⁸⁷

4. ความฝันปาตานี

ด้วยแสงตะวันรอนลงบ่งบอกช่วงเวลาใกล้จะหมดมฆริบ ผู้วิจัยทิ้งท้ายบทสนทนาด้วยคำถามความฝันยามปลายคล้าย: “...หากสมมติว่า อัลเลาะห์บันดาลใจให้พรุ่งนี้รัฐบาลที่กรุงเทพฯ คิดที่จะแก้ปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างจริงจังด้วยการออกข้อเสนอไปยังประชาชนให้นำเสนอทางออกจากความขัดแย้งมายังรัฐบาลอย่างตรงไปตรงมา โดยมีเงื่อนไขข้อยกเว้นข้อเดียวคือ ขอเอกราชไม่ได้ เรื่องอื่นขอได้หมด พวกคุณจะขออะไร...”

ทันทีที่จบคำถาม ผู้เข้าร่วมทุกคนในวงพูดคุย หัวเราะดังมาก นาย ช. โพล่งขึ้นมาว่า “...ไม่มีวันเป็นไปได้แน่นอนแบบนี้ เสียเวลาเปล่าๆ มาใช้ให้คิดในเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ก็คนแล้วที่พูดตรงไปตรงมากับรัฐไทย ก่อนพูดนั้นใจดี รับปากว่าจะทำตามทุกอย่าง ขอแค่พูดออกมาในสิ่งที่อยากให้เป็นอย่างจริง แต่พูดแล้ว ผลลัพธ์คือคนพูดต้องสังเวชชีวิต เช่น กรณีหะยีสุหลง และล่าสุดปัจจุบันมานี้ก็คนที่ไปเกี่ยวข้องกับโต๊ะการเจรจาที่มาเลเซียก็คนแล้วที่โดนเก็บ...”

เมื่อนาย ช. พูดจบ ผู้วิจัยสังเกตอาการได้ทันทีว่า บรรยากาศในวงดูเคร่งเครียดกันมาก ทุกคนนั่งเงียบ ผู้วิจัยจึงชวนสนทนาต่อโดยยกตัวอย่างเรื่องสมมติขนาดเล็กและดูเป็นไปได้มากหน่อยมาถามผู้เข้าร่วม “ยกตัวอย่าง สมมติว่าทุกๆ โรงเรียนตาดีกาในพื้นที่ปาตานี ครูตาดีกาทุกคนได้รับการบรรจุเป็นข้าราชการประจำเทียบเท่ากับครูชั้นประถม เห็นด้วยหรือไม่?” ทุกคนในวงพูดคุยก็ตอบเป็นเสียงเดียวกันโดยไม่ได้นัดหมายเลยว่า “แบบนี้เราเห็นด้วยแน่นอน”

⁸⁶ ผู้แทน ศอ.บต.ท่านหนึ่ง. การนำคณะข้าราชการส่วนกลางเข้าพบพูดคุยกับคณะผู้บริหารศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.). 18 มีนาคม 2562 ณ ศอ.บต. จังหวัดยะลา ใน, โครงการสร้างเครือข่ายภาครัฐเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Peace Network). สนับสนุนโดยมูลนิธิเอเชีย (The Asia Foundation; TAF), 2562.

⁸⁷ รศ.อับดุลเลาะ อับรูล. การนำคณะข้าราชการสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติเข้าพบพูดคุยกับ รศ.อับดุลเลาะ อับรูล เป็นการส่วนตัว. 23 เมษายน 2562 ใน, เสวนารับฟังความคิดเห็นเพื่อยกร่างนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้.

ผู้วิจัยเพิ่มระดับของข้อสมมติที่เป็นไปได้ยากมากขึ้นต่อว่า “...สมมติว่าทุก ๆ มัสยิดในปาตานี้ โตะอิหม่ามมีอำนาจถูกต้องตามกฎหมายเทียบเท่ากับผู้กำกับสถานีตำรวจระดับหมู่บ้านสามารถสั่งการบังคับบัญชากองกำลังตำรวจรักษาความสงบเรียบร้อยของชุมชนในด้านกิจการศาสนา สังคม ในมิติของกฎหมายอิสลามได้ เห็นด้วยหรือไม่?” ทุกคนในวงก็ตอบออกมาเป็นเสียงเดียวกันว่า “ถ้าแบบนี้เราเห็นด้วยแน่นอนที่สุด” พร้อมกับหัวเราะเสียงดังมากอย่างถูกใจ

ระหว่างทุกคนหัวเราะกันอยู่นั้น พลันเสียงอาซานเวลาละหมาดมัฆริบดังมาจากมัสยิดในหมู่บ้านพอดี เป็นสัญญาณว่าวงพูดคุยของเราได้ถึงเวลายุติอย่างเป็นทางการ จากนั้นทุกคนก็แยกย้ายกันไปอาบน้ำละหมาดเพื่อเตรียมตัวละหมาดมัฆริบพร้อมกันและร่วมกันทานมื้อเย็น

คำถามว่าด้วยสถานการณ์สมมติในอนาคตสำคัญมาก หนึ่งคือ การพูดเรื่องอนาคตเป็นการพูดเรื่องความหวัง และการพูดเรื่องสมมติต่ออนาคตเป็นการพูดเรื่องความเป็นไปได้ของความหวัง ท่าทีหะแรกของผู้เข้าร่วมตามกรอบการตีความเช่นนี้สะท้อนถึงภาวะสิ้นหวังรวมทั้งการเล็งไม่เห็นความเป็นไปได้ในความหวังความฝันของตนเองอยู่ไม่น้อย สองคือ มันเป็นอุปมาสะท้อนถึงสิ่งที่เกี่ยวกับอนาคตของทิศทางสถานะทางการเมืองการปกครองของพื้นที่และระดับความตื่นตัวทางการเมืองของผู้คนในการที่จะฝันและสานฝันอนาคตตามปรารถนาของตนเอง

ผม (อาทิตย์) ซึ่งบันทึกเรื่องราวนี้สนทนากับตูแวฯ (นักวิจัยอีกท่าน) ต่อประเด็นที่เราทั้งทำไว้โดยอาศัยการตีความอวัจนภาษาต่างๆ ของกลุ่มผู้ให้ข้อมูล สีหน้าแววตา ท่าทางบรรยากาศตึงเครียด และความเงิบงันยะเยือกอันก่อตัวก่อนเสียงหัวเราะจะโถมเข้าแทนที่เมื่อสถานการณ์สมมติถูกกำหนดอย่างเบาบางลง

ผู้วิจัยวิเคราะห์กันว่าความเงิบงันระยะสั้นดังได้กล่าวข้างต้นนี้มีความหมายได้สองแบบ หนึ่งคือ เป้าหมายทางการเมืองที่ซ่อนอยู่ในวาทกรรมเอกราช อิสรภาพ หรือความยุติธรรมเสมอภาคนั้นว่างเปล่า กระทั่งไม่รู้ว่าจะบอกเล่าให้เห็นเป็นรูปธรรมได้อย่างไรเมื่อสถานการณ์ถูกสมมติขึ้น หรือไม่ก็สอง คือ ผู้เข้าร่วมทุกคนล้วนมีเนื้อหาของเป้าหมายทางการเมืองชัดเจนในใจ แต่ยังไม่มีความเชื่อมั่นในความปลอดภัยที่จะเป็นคนบอกเล่าเองออกมาก่อน

ตูแวฯ เปิดคำถามก่อน “อาจารย์ว่าสองกรณีดังกล่าว น่าจะเป็นกรณีไหนมากที่สุด?”

“ไม่รู้สิครับ ผมว่าสอง ตามความรู้สึกนะ” ราวกับเรากำลังพูดถึงสิ่งเหนือธรรมชาติอันเร้นลับ ผมไม่มีเหตุผลและหลักฐานอันใดนอกเสียจากหลักการตีความทั่วไปกับเซนส์ที่บอกเช่นนั้นชัดเจน

“ผมก็ว่าสองเหมือนกัน...” ตูแวฯ ตอบ

VIII

แหว (นามสมมติ)

22 เมษายน 2562

บ่ายคล้อยวันหนึ่งในสายบุรี ผู้วิจัยนัดสนทนากับผู้ให้ข้อมูลรายหนึ่ง โดยการประสานงานของคนที่มีบทบาททางสังคมสูงในพื้นที่ซึ่งเชื่อว่าผู้ให้ข้อมูลรายนี้จะแลกเปลี่ยนมุมมองที่สะท้อนความคิดความเชื่อของแนวร่วมในพื้นที่ได้ค่อนข้างชัดเจน อันที่จริงแล้วตามแผนนัดหมายเดิม ผู้วิจัยกับผู้ประสานงานจะเดินทางไปหาผู้ให้ข้อมูลที่บ้านเอง แต่ก่อนถึงเวลานัดหมายไม่นานนัก เขาโทรมาแจ้งขอเปลี่ยนสถานที่พูดคุยด้วยเหตุผลว่า "...ตอนนี้ที่บ้านมีคนอยู่เยอะ ไม่ปลอดภัย..."

ผู้ให้ข้อมูล ซึ่งต่อไปนี้จะขอเรียกด้วยนามสมมติว่า "แหว" ชีมือเตอร์ไซต์เข้ามาจอดยังที่นัดหมายใหม่ซึ่งเป็นพื้นที่ส่วนตัว เขาสวมเสื้อฟุตบอลลิเวอร์พูลกับกางเกงวอร์ม ผู้วิจัยจุดบุหรี่ขึ้นสูบ แล้วขยับบทสนทนาซึ่งเริ่มต้นด้วยการสวัสดีทักทายของแหวก่อนที่เขาจะค่อยๆ ผ่อนคลายลงเมื่อเราเริ่มคุ้นเคยกันทางความคิดมากขึ้นและเลือกใช้อุปมาแทนในบทสนทนาที่อ่อนไหว

1. ระบบตัวแทน

ด้วยบรรยากาศหลังการเลือกตั้งไม่นาน บทสนทนาเกี่ยวกับพรรคการเมืองจึงมาก่อนเรื่องอื่น แหวจะนิยมพรรคความหวังใหม่มากเป็นพิเศษจากผลงานในอดีตที่เปลี่ยนแปลงระบบการศึกษา เอาการศึกษาอิสลามเข้าไปในการศึกษาขั้นพื้นฐานได้ ความหวังใหม่ในอดีตแปลงเปลี่ยนมาอยู่ในพรรคประชาชาติปัจจุบัน โดยหวัะแนนคือบรรดาโต๊ะอิหม่ามที่เป็นเครือข่ายความหวังใหม่แต่เดิม แหววิจารณ์ว่า "...หาเสียงในเรื่องเก่าๆ..." ซึ่งเรื่องเก่าๆ เหล่านี้ยาวจนคนรุ่นใหม่เกิดไม่ทันประสบพบเจอด้วยตนเอง เรื่องเล่าเก่าจึงไม่ทำงานดึงดูดคนรุ่นใหม่ได้เท่าคนแก่หรือแม้แต่โต๊ะอิหม่ามก็เป็นช่องทางในการสื่อสารกับคนรุ่นใหม่เหล่านี้ได้ไม่ดีเท่า social media อันเป็นที่ทางสื่อสารสำคัญของอีกพรรค นั่นคือ อนาคตใหม่ ในปัจจุบัน แหวเอนเอียงไปทางชื่นชมพรรคอนาคตใหม่มากกว่าพรรคอื่นด้วยเหตุของการเป็นพรรคเดียวที่ไม่มีระบบหวัะแนนและการซื้อเสียง แต่กระนั้นเขาก็รู้สึกหวังกับระบบเลือกตั้งเพราะมองว่ามันเป็นการเลือกตั้งภายใต้การครอบงำของกองทัพ ทำให้การมี "คนนาย" อยู่ในสภาจึงไม่นับสำคัญแต่อย่างใดสำหรับคนปาทานี

"...ส.ส.ผู้มีอิทธิพล ไม่ค่อยมีประโยชน์เท่าแต่ก่อน..." และ "...ส.ส.หลายคนไม่ได้มีอำนาจอย่างที่หาเสียง ดีแต่พูด..." และ "เมื่อก่อนเสียงในพื้นที่ยังสะท้อนเข้าไปในสภาได้ แต่ปัจจุบัน กองทัพควบคุมไว้หมด..."

แวต้งข้อสังเกตอัตราการออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งของคนที่นี่ซึ่งอยู่ในสัดส่วนค่อนข้างมากว่าเป็นเพราะอยากเปลี่ยนแปลงระบบโดยหยุดยั้งการสืบทอดอำนาจของ คสช. เสียงของพรรคอนาคตใหม่ที่ได้รับจากพื้นที่ปาดานีค่อนข้างมาก ส่วนสำคัญก็เป็นเพราะพรรคนี้แสดงออกถึงแรงปรารถนาที่จะ "เปลี่ยนแปลงมากกว่าพรรคอื่น" พรรคนะตรงนี้น่าสนใจหากเราตีความว่ามันสะท้อนแรงปรารถนาของผู้คนจำนวนไม่น้อยทีเดียวในปาดานีที่คาดหวัง "การเปลี่ยนแปลงแบบพลิกฝ่ามือ" หรือถอนรากถอนโคนต่อระบอบการเมืองที่เป็นอยู่ แน่นอนว่า การเคลื่อนไหวของขบวนการฯ ก็จัดเป็นส่วนหนึ่งของความพยายามเปลี่ยนแปลงแบบถอนราก แต่หากเราเชื่อแว (ซึ่งสะท้อนพรรคนะอธิบายต่อ "พลังสาม" ในปาดานีคล้ายกับภาคประชาสังคมหลายต่อหลายคน) เสียงที่หลังไหลมาที่พรรคอนาคตใหม่ให้คำใบ้สำคัญกับเราว่า ความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากถอนโคนผ่านการเลือกตั้งยังได้รับคาดหวังว่าเป็นไปได้สำหรับคนจำนวนไม่น้อยในภาพรวมของปาดานี พูดยีกแบบคือ ระบบตัวแทนของการเมืองไทยแม้จะดำรงอยู่อย่างกระต่อนกระแต่นักแต่ก็ยังดูดซับรับเอา (absorb) ความคิดทางการเมืองที่ปรารถนาการเปลี่ยนแปลงแบบถอนรากเข้าไปในระบบพอได้อยู่ แต่ขึ้นอยู่กับมีพรรคการเมืองที่สะท้อนเป็นตัวแทนแห่งความปรารถนานั้นหรือไม่

ดังนั้นจะเห็นว่าคนจำนวนไม่น้อยยังคาดหวังกับระบบตัวแทน แตกต่างจากแวที่แม้จะออกไปใช้สิทธิเลือกตั้งแต่ก็ไม่ได้คาดหวังอะไรกับระบบตัวแทนเพราะการเลือกตั้งที่มีอยู่เป็นไปภายใต้กติกาที่ไม่เป็นธรรม "...เหมือนเอาปืนมาจ่อให้เลือก..." ผู้วิจัยถามรู้ด้วยความสงสัยว่าในเมื่อแวมองการเลือกตั้งหน้อย่างเลวร้ายถึงเพียงนั้นแล้วเหตุใดเขาจึงยังออกไปเลือกตั้ง "...ไปเลือกคนรู้จัก ไปช่วยเขา..." แวตอบ

ดูเหมือนเหตุผลในการออกไปเลือกตั้งของแวจะจัดอยู่ในกลุ่มเดียวกับ "คนรุ่นเก่า" ตามการจัดจำแนกของภาคประชาสังคมกลุ่มหนึ่งในพื้นที่ซึ่งแบ่งเหตุผลของผู้คนปาดานีต่อการเลือกตั้งระดับชาติหน้อยออกเป็น 2 กลุ่มซึ่งแตกต่างกันด้วยเกณฑ์ของช่วงวัย "คนรุ่นเก่า" แม้จะเป็นสายแนวร่วมก็มีแนวโน้มที่จะออกไปเลือกตั้ง ซึ่งมักไม่ใช่เพราะพวกเขายอมรับระบบตัวแทนของรัฐไทย แต่มักออกไปเพราะบุญคุณและสายสัมพันธ์ส่วนตัวกับผู้ลงสมัครรับเลือกตั้งแต่ละคน ส่วน "คนรุ่นใหม่" มีแนวโน้มให้เหตุผลต่อการเลือกตั้งอย่างแตกต่างกันไปสองแบบ คือ หากไม่ปฏิเสธระบบตัวแทนโดยสิ้นเชิงไปเลย ก็มักจะออกไปเลือกพรรคอนาคตใหม่ อันสะท้อนว่าคนรุ่น

ใหม่เป็นพลังที่ต้องการการเปลี่ยนแปลงอย่างถอนรากถอนโคนมากกว่าการปรับทีละเล็กละน้อยของระบบ

แต่แวมี่แนวนั้มจะไม่เชื่อมั่นในความเป็นไปได้ที่จะเปลี่ยนแปลงดังกล่าวและแสดงความไม่เห็นด้วยกับการเลือกตั้งโดยเลือกนโยบายของพรรค "...หลายพรรคก็พูดตลอด แต่ก็ทำไม่ได้จริง สัญญาไม่เป็นสัญญา..." เขาให้เหตุผลประกอบ และเสริมต่อว่ายิ่งในยุคปัจจุบันแล้ว "...นโยบายต่อที่นี้ออกมาอย่างไร ก็นำไปปฏิบัติจริงที่นี้ไม่ได้ เพราะคนถือปืนเป็นคนกำหนดนโยบายต่อพื้นนี้ ดังนั้น ยังไงระบบพรรคการเมืองก็ไม่มีผล..."

สำหรับแวมี่ ส่วนสำคัญที่กีดกันระบบตัวแทนให้ไม่อาจสถาปนาความชอบธรรมทางการเมืองในพื้นที่ได้พัวพันอย่างมากกับระดับความเป็นประชาธิปไตยของการเมืองระดับชาติน่าสนใจที่เขามองว่า ส่วนเอกราชปาตานี (Merdeka) เองก็พัวพันอยู่กับประชาธิปไตยอย่างแยกไม่ขาด

2. เอกราช

แวมี่พูดถึงเอกราช (Merdeka) กับประชาธิปไตยเป็นราวกับคนละด้านของเหรียญเดียวกัน เอกราชสำหรับเขาหมายถึง "อธิปไตยในมือประชาชน" ที่ซึ่งมีหลักการประชาธิปไตยและความเท่าเทียมเป็นแกนแกน ดังนั้นแล้ว เนื้อหาจึงสำคัญกว่ารูปแบบ ทางออกทางการเมืองของปาตานีไม่จำเป็นต้องยึดติดกับรูปแบบภายนอก การจัดแจงเรื่องอำนาจอธิปไตยเสียใหม่สำคัญกว่าการสร้างหรือซ่อมโครงสร้างของชาติ แวมี่ยอมที่จะพูดถึงความคิดของเขาอีกมากกว่านี้ว่ามีรายละเอียดใดในใจหรือไม่ เขาตัดบทด้วยการบอกว่า "...ต้องมีประชาธิปไตยและการรับประกันสิทธิมนุษยชนเสียก่อน จึงจะพูดได้..." การไม่อาจพูดได้แบบนี้เป็นสาเหตุหนึ่งวางเงื่อนไขให้ปฏิบัติการทางการเมืองเป็นไปอย่างซ่อนแอบในรูปแบบของการฟันทเปรย์ บ้ายผ้า แจกใบปลิวหรือที่ผู้วิจัยเรียกว่า "Merdeka บนท้องถนน"

ปฏิบัติการทางการเมืองที่ปรากฏบ่อยในสายตาของแวมี่ คือ การแจกใบปลิว เขาเชื่อว่าสำหรับสายบุรี การสื่อสารหลักๆ ของบีอาร์เอ็นกระทำผ่านใบปลิว ซึ่งเกิดขึ้นค่อนข้างถี่ตามร้านน้ำชาในกำปง โดยเฉพาะในช่วงหลังเกิดเหตุรุนแรงครั้งใหญ่ๆ ก็มักติดตามมาด้วยการแจกใบปลิวชี้แจงอธิบาย น่าสนใจที่วาระหลังมานี้ข้อความที่สื่อสารหลายครั้งอยู่ในรูปของภาษาไทยบ่อยขึ้น อาจเป็นเพราะคนรุ่นใหม่ใช้ภาษามลายูถิ่นน้อยลง แวมี่ยืนยันว่าระบุตัวตนได้ยากกว่าใครเป็นคนโปรยแจกใบปลิวเพราะไม่เคยพบ และเมื่อใบปลิวถูกแจกแล้วไม่นานเท่าไรนักก็มักถูกเก็บจนหมดโดยเจ้าหน้าที่รัฐ อย่างไรก็ตาม ปฏิบัติการซ่อนแอบใดใดก็มักมีลักษณะร่วมอย่างน้อยประการหนึ่งคือ "เอื้อต่อการสวมรอย" เพราะในเมื่อหาตัวคนแจกโปรยใบปลิวไม่พบ

และไบพลิวไม่ระบุว่าใครเป็นเจ้าของเนื้อหา ก็เปิดช่องว่างให้ใครก็สามารถทำได้ ทั้งกองเชียร์และฝ่ายตรงข้ามบิอาร์เอ็น โดยแฉให้ข้อมูลว่าด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับไบพลิวปลอมว่าอันที่จริงก็เกิดขึ้นหลายครั้ง เขามีได้อธิบายว่าใช้เกณฑ์อะไรจำแนก บอกแต่เพียงว่า "...ดูก็รู้แล้วว่าบิจริงหรือบิไม่จริง..."

แวมองว่าปฏิบัติการทางการเมืองอาจเป็นเรื่องเปล่าประโยชน์สำหรับแนวร่วมฯ และขบวนการฯ การต่อสู้จริง ๆ สำหรับคนเหล่านี้ คือ กระทำการจี้บั่นถือนิ้วอ่าวและพลีชีพอย่างชะงัด ส่วนการใช้งานการเมืองเป็นละคร การพูดคุยเพื่อสันติสุขจึงไม่ใช่เรื่องที่น่าคาดหวังตราบดีที่ต่างฝ่ายต่างยังไม่ยอมรับเงื่อนไขความปรารถนาที่เป็นจริงของกันและกันเสียก่อน การไปใช้สิทธิเลือกตั้งของแนวร่วมในพื้นที่ โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่ มิใช่เพราะพวกเขาคาดหวังจะบรรลุเป้าหมายทางการเมืองจากปฏิบัติการนี้ หากแต่เรียนรู้และปรับตัวที่จะใช้ช่องทางที่รัฐไทยเปิดเอาไว้เพื่อเป้าหมายขนาดเล็กบางอย่าง เช่น สำหรับบางคนคือ การพยายามป้องกันการสืบทอดอำนาจของกองทัพในทางการเมือง เป็นต้น

ผู้วิจัยจึงถามต่อว่า ถ้าเช่นนั้นแล้วสำหรับแวมการเลือกตั้งที่เปิดกว้างในระบบประชาธิปไตยที่ตั้งมั่นกับเอกราชมีความแตกต่างกันอย่างไร และหากในสถานการณ์สมมติว่าสามารถเลือกได้ เอกราชเป็นเป้าหมายปลายทางของเขาหรือไม่ แวตอบด้วยความเงิบและยั้ง

ผู้วิจัยจึงเปลี่ยนเรื่องคุยเพื่อลดบรรยากาศตึงเครียดโดนหันมาชวนสนทนาเรื่องฟุตบอลแทนด้วยเห็นว่าแวลีเสื้อลิเวอร์พูล พอเราคุยกันไปได้สักพัก แวจึงวกกลับเข้ามาเรื่องเอกราชโดยอาศัยการอุปมาแทน

"...การเลือกตั้งก็เหมือนกับเสื้อนี้แหละ เขาอนุญาตให้เลือกสีได้ แต่เลือกตราสโมสรไม่ได้..."

"...แล้วถ้าให้สวมเสื้อสีแดง ครึ่งหนึ่งเป็นแมนยู อีกครึ่งหนึ่งเป็นลิเวอร์พูลล่ะ..." ผู้วิจัยถามโดยอุปมาถึงรูปแบบการปกครองในลักษณะพบกันครึ่งทาง เช่น อัตตบัญญัติ (Autonomy) โดยเลือกสโมสรที่เป็นอริปฏิบัติกันมาตลอดประวัติศาสตร์เป็นสัญลักษณ์สยัมกับปาดานี

"...แล้วคิดว่ามันจะเป็นไปได้มั๊ยล่ะ..." แวหัวเราะลั่น

บทที่ 5

วิเคราะห์และสรุปผลการวิจัย

โครงการวิจัยนี้มุ่งทำความเข้าใจความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดงเพื่อนำเสนอองค์ความรู้และข้อเสนอเชิงนโยบายที่เป็นประโยชน์ต่อการผลักดันกระบวนการสันติภาพปาตานี โดยอาศัยการเก็บและวิเคราะห์ข้อมูลคุณภาพเชิงลึกด้วยการสะท้อนความหมายตามกระบวนการทำของศาสตร์แห่งการตีความและการวิเคราะห์ภาษาเป็นกระบวนการหลัก

พื้นที่ข้อมูลของโครงการวิจัยครอบคลุมพื้นที่ระดับอำเภอ 10 แห่ง: อ.ยะหริ่ง อ.จะแนะ อ.ระแงะ อ.รีโอสาละ อ.ปะนาเระ อ.สายบุรีและกะพ้อ อ.รามัน และ อ.สุไหงปาดีและเจาะไอร้อง พื้นที่บางแห่ง เช่น อ.สายบุรีและกะพ้อมีการเข้าไปเก็บข้อมูลซ้ำกับบุคคลหรือกลุ่มที่แตกต่างออกไป รวมทั้งการพูดคุยสนทนากายนอกพื้นที่สีแดงหลายครั้ง เช่น ในตัวเมืองปัตตานี หรือ ริมหาดซัมป्लीม อ.สายบุรี และการสะท้อนความหมายวงพูดคุย “ที่จัดไม่ได้” คือ อ.บันนังสตา พื้นที่ที่ลดลงจากแผนการที่แรกเป็นผลมาจากข้อคิดเห็นของผู้ทรงคุณวุฒิในการนำเสนอรายงานความก้าวหน้า ซึ่งกรุณาเสนอแนวทางพัฒนาวิธีการเก็บข้อมูลให้ที่จะสะท้อนความหมายได้แม่นยำยิ่งขึ้น โดยลดความสำคัญของ “จำนวน” ทั้งจำนวนพื้นที่/วงที่จัดและกลุ่มตัวอย่างที่เข้าร่วมในวงพูดคุย เพื่อออกแบบวิธีการเก็บข้อมูลให้เป็นวงคุยขนาดเล็ก มีชั้นความลับ และเน้นความลึกมากกว่าความกว้างของการพูดคุย รวมถึงจำกัดขอบเขตของกรอบแนวคิดในการวิเคราะห์ให้พุ่งเป้าไปยังใจกลางประเด็นอันเป็นปริศนาสำหรับคนภายนอกต่อพื้นที่ที่รัฐสับตะบายสีแดงลงไปโดยตรงมากขึ้น คือ เรื่องเอกราชหรือจินตนาการเกี่ยวกับชุมชนทางการเมืองของผู้คน

โยงใยความเชื่อความหมาย (web of meaning) ของบรรดาผู้คนที่ให้ข้อมูลในโครงการวิจัยนี้ถูกนำมาสนทนากับงานหลายชิ้น ที่สำคัญคือ Tearing Apart the Land ของดันแคน แม็คคาร์โก (2008) ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิมของธเนศ อาภรณ์สุวรรณ (2550) ผลสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) ของสถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคณะ และ สานฝันปาตานีโดยไม่ใช้ความรุนแรงฯ ของมาร์ค ตามไท สรุปผลการวิจัยออกตามวัตถุประสงค์ของโครงการได้ ดังนี้

1. ความคิดและปฏิบัติการทางการเมืองของผู้คนในพื้นที่สีแดง

1.1 ความชอบธรรม

งานของดันแคน แม็คคาร์โกเสนอว่าสถาบันการเมืองที่มีอยู่ในระบอบของประเทศไทยล้มเหลวในการสถาปนาความชอบธรรมในการปกครองเหนือผู้คนและพื้นที่ปาตานี ความชอบธรรมนี้คงถูกคาดหวังว่าจะสถาปนาตั้งมั่นได้ก็เมื่อมันลงหลักปักฐานอยู่บนการมีส่วนร่วมของผู้คนที่นี่ อย่างไรก็ตาม นับจากเวลาที่งานของดันแคนชิ้นนี้ถึงปัจจุบันก็ร่วมทศวรรษหนึ่งแล้ว การเดินทางของปาตานีข้ามผ่านเวลาดังกล่าวคงจะมีความเปลี่ยนแปลงหลายอย่างเกิดขึ้นในการเมืองที่นี่ กระทั่งเกิดทั้งข้อถกเถียงและข้อสนทนากับงานของดันแคน:

- การสถาปนาความชอบธรรมเชิงจารีตผ่านตัวบุคคลที่มีคุณธรรมยังพอเป็นไปได้ ในกรณีที่ตัวบุคคลซึ่งใช้อำนาจแทนรัฐทำงานอย่างสะท้อนความเป็นตัวแทนรับใช้อัตลักษณ์และประโยชน์ส่วนรวมของคนในพื้นที่ โดยไม่เกี่ยวกับว่าบุคคลนั้นเป็น “นายหรือซีแย”
- การสถาปนาความชอบธรรมผ่านระบบรัฐสภายังพอเป็นไปได้ หากมีสถาบันของพรรคการเมืองที่สามารถรองรับความปรารถนาที่จะเปลี่ยนแปลงโครงสร้างบางอย่างของรัฐอย่างถอนรากถอนโคน กรณีเช่นนี้สะท้อนโดยการตีความผ่านกระแสความนิยมพรรคอนาคตใหม่ในปาตานี
- การสถาปนาความชอบธรรมผ่านองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นยังพอเป็นไปได้ และดูเป็นสถาบันทางการเมืองตามโครงสร้างกฎหมายรัฐไทยที่ครอบครองความสามารถนี้ไว้มากที่สุด หากรัฐปรับตัวกระจายอำนาจไปสู่ท้องถิ่นระดับตำบลมากขึ้นทั้งเชิงภารกิจอำนาจหน้าที่และการคลัง โดยเฉพาะด้านการศึกษาและศาสนาอันเป็นสองเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน

คำว่า “การสถาปนาความชอบธรรม” ดังกล่าวนี จากข้อมูลที่เก็บมาไม่ได้ยืนยันว่ามันจะสมบูรณ์ เป็นเพียงประดับประดาเท่านั้น อันเกิดความเป็นไปได้เช่นนี้จากสภาพการณ์สำคัญของความยืดเยื้อเรื้อรังของปัญหา คนในพื้นที่ไม่ได้อยู่ในสภาพตั้งรับอย่างเชื่องเชื่อ แต่ความยืดเยื้อเรื้อรังของความรุนแรงมันหลอมให้พวกเขาจำต้องยอมรับสภาพความเป็นจริงและเรียนรู้ปรับตัวที่จะใช้ประโยชน์ช่องทางที่มีอย่างจริงจังมากขึ้นเพื่อดิ้นรนเพื่อคงศักดิ์ศรี อัตลักษณ์ ของตนได้อย่างมีชีวิตชีวา การทำความเข้าใจเรื่องนี้ให้ถูกจึงต้องเข้าใจในภาพของยุทธศาสตร์ (strategy) และยุทธวิธี (tactic) ด้วย กล่าวคือ มันเป็นเรื่องความสามารถของระบบของรัฐที่จะดูดซับ (absorb) ผู้คน และความสามารถของผู้คนในการจะเข้าไปสวมในระบบของรัฐ

เมื่อนำผลวิเคราะห์ประเด็นความชอบธรรมทางการเมืองมาสนทนากับประเด็นคุณค่าศักดิ์สิทธิ์ (sacred value) ในงานเรื่องसानผืนป่าตานีโดยไม่ใช้ความรุนแรงฯ ของมารค ตามไท ผู้ปราศณาเอกราชปาตานีแต่ปรับตัวประนีประนอมกลไกรัฐไทย (moderate) ประกอบด้วย กลุ่มคนที่ปรับตัวยอมรับการดำรงอยู่ของสถาบันทางการเมืองในพื้นที่และใช้สอยทรัพยากรจากสถาบันเหล่านั้นในสถานการณ์ต่างๆ อย่างคิดในเชิงกลยุทธ์พอสมควร “การปรับตัว” นี้มิได้มีความหมายเท่ากับว่าพวกเขาสละทิ้งความปราศณาเอกราชปาตานี (merdeka) หรือเอกราชมิใช่คุณค่าศักดิ์สิทธิ์ของเขาอีกต่อไป หรือพวกเขา “ยอมแลก” คุณค่าศักดิ์สิทธิ์ในเรื่องเอกราชกับสิ่งอื่น เพราะเมื่อความปราศณาทางการเมืองใดเป็นคุณค่าศักดิ์สิทธิ์แล้ว ความปราศณานั้นย่อมเอาสิ่งทางวัตถุใดมาแลกไม่ได้ แต่คุณค่าศักดิ์สิทธิ์นั้น “ถอย” ได้หากฝ่ายตรงข้ามยอมถอยด้วยสถานะที่ผู้คนที่มีความปราศณาเอกราชในพื้นที่สีแดงปรับตัวนี้ไม่ได้แปลว่า “ยอมแลก” หากแต่หมายถึง “ยอมถอย” อันเป็นผลจากการพยายามของรัฐที่จะปรับตัวเพื่อลดเงื่อนไขและฟื้นคืนความไว้วางใจตลอด 16 ปีที่ผ่านมา อันสามารถตีความได้ว่าการผ่อนคลายการควบคุมแทรกแซงหรือการ “ยอมถอย” ของรัฐในบางระดับ ภายใต้สภาพแวดล้อมคือความยึดเยื้อเรื้อรังของความรุนแรงที่ดูดับตันความเป็นไปได้ที่จะบรรลุด้านแต่ชีวิตคนถูกบีบบังคับด้วยเวลาและอายุขัยให้ต้องเดินทางไปต่อ

ในงานของมารค ตามไท คุณค่าศักดิ์สิทธิ์ (Sacred Value) หมายถึง “...คุณค่าที่ชุมชนหนึ่งให้ความสำคัญเกินกว่าที่จะกำหนดราคาได้ เป็นคุณค่าที่จะไม่สามารถนำมาเปรียบหรือแลกเปลี่ยนกับคุณค่าทางโลก (secular values)...”⁸⁸ การหยิบยกมโนทัศน์นี้มาสนทนาต่อเป็นเรื่องสำคัญต่อการทำความเข้าใจสถานการณ์ที่ปตานี โครงการวิจัยชิ้นนี้ของผู้วิจัยสนทนาต่อจากงานของมารคเพื่อสะท้อนถึงภววิทยาและการทำงานของ “คุณค่าศักดิ์สิทธิ์” ในกรณีปตานีอย่างเห็นภาพมากขึ้นว่า ในภาคปฏิบัติการ คุณค่าศักดิ์สิทธิ์พัวพันอยู่กับการคิดเชิงยุทธศาสตร์ของผู้คนที่มียุทธศาสตร์ทางโลกชุดหนึ่งๆ เข้ามามากับทั้งการแสดงออก การปกป้อง และการบรรลุดังซึ่งคุณค่าเหล่านั้นๆ

สำหรับหลายคนในกลุ่มนี้ การบรรลุด้านเรื่องเอกราชปาตานีถูกฝากแขวนไว้กับรุ่นลูกหลานในวันข้างหน้าโดยการประเมินเห็นสภาพตั้งข้างต้นแล้วหันมาทำงาน “เตรียมความพร้อม” หรือวางรากฐานอันเข้มแข็งให้กับคนมลายูปาตานีเสียก่อน เพราะเชื่อว่าเป็นพันธกิจที่เป็นไปได้ในปัจจุบัน การดำรงอยู่ของสถาบันการเมืองของรัฐไทยจึงจำเป็นสำหรับผู้คนเหล่านี้ โดยเฉพาะส่วนที่เน้นงานเตรียมความพร้อม เพราะสามารถเป็นแหล่งที่มาของกรอบกติการองรับความชอบธรรมในการทำงานชุมชนของผู้คนกลุ่มนี้ เช่น กติกาหมวดสิทธิชุมชนในรัฐธรรมนูญ

⁸⁸ หน้า 36..

รวมทั้งยังเป็นแหล่งที่มาของอำนาจหน้าที่ตามกฎหมายและงบประมาณ การทำงานร่วมกับรัฐบาลบางหน่วยยังเป็นกลยุทธ์ของผู้คนกลุ่มนี้ในการลดความหวาดระแวงจับผิดจับจ้องจากรัฐและการลดแรงเสียดทานในการเผชิญหน้าเพื่อให้เงินงานชุมชนได้คล่องตัวขึ้น เสรีภาพในปฏิบัติการทางสังคมการเมืองที่เกิดขึ้นนี้จึงมีลักษณะคล้ายงูในอุโมงค์ (snake in the tunnel) คือ มีอิสระภายในขอบเขตเพดานจำกัดบางอย่าง ในทางกลับกัน ก็เป็นการทำให้ความชอบธรรมของรัฐในพื้นที่ได้รับการประทับประคองในสภาวะการณ์ปัจจุบันอยู่ได้เช่นกัน

ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มคนที่ปรารถนาเอกราชอันแปรเปลี่ยนออกมาอยู่ในรูปของการประนีประนอมและหันมามุ่งทำงาน “เตรียมความพร้อม” ก่อนข้างสำคัญในระยะยาว เพราะถ้าพูดภายใต้กรอบคิดของเกฌีเยร์ เตชะพีระที่สนทนากับกรอบคิดรัฐพันลึก (deep state) แล้ว ปฏิบัติการทางการเมืองของกลุ่มนี้ก็แทบเทียบได้กับการหยั่งรากดำรงอยู่และส่งต่อซึ่ง “สังคมพันลึก” (deep society)

“...สังคมพันลึก คือ พลังสังสมตกทอด เหมือนเหื่อนาบุญในสังคมการเมืองวัฒนธรรม ... เมื่ออยู่ภายใต้ระเบียบอำนาจที่กดปราบ สังคมพันลึกก็ลงลึกเพื่อยุ่รอดคอยรักษาสายใยเครือข่ายทางความเชื่อ เพื่รอโอกาสสรวมกันทำตามทีเชื่อและผลักดันบ้านเมืองต่อไป เอื้อเพื่อเกื้อหนุนนักสู้รุ่นใหม่ ส่งทอดความช่วยเหลือ กำลังใจ ทรัพยากรรูปแบบต่างๆ โดยเฉพาะทรัพยากรทางวัฒนธรรมเพื่อการต่อต้าน...”⁸⁹

1.2 สำนักชาตินิยมลายุปาตานีระดับมวลชน และสำนักแห่งการต่อต้านขัฒขึ้นอำนาจรัฐ

ในพื้นที่สีแดงทุกแห่งที่ผู้วิจัยเก็บข้อมูลมีสำนักแห่งการต่อต้านขัฒขึ้นอำนาจรัฐดำรงอยู่ในระดับความเข้มข้นที่แตกต่างกัน รัฐ โดยเฉพาะกองทัพมักเชื่อว่าสำนักดังกล่าวรวมทั้งชาตินิยมลายุปาตานีเป็นผลมาจากการบ่มเพาะของสถาบันพื้นฐานทางสังคมตามขนบจารีตของพื้นที่ แต่โครงการวิจัยนี้ให้คำอธิบายอีกแบบว่า ชุดปัจจัยที่ทำงานหล่อหลอมกล่อมเกล่าสำนักต่อต้านรัฐเป็นผลอย่างสำคัญกว่าจากปฏิสัมพันธ์ของรัฐเองต่อผู้คนในพื้นที่สีแดง อันมักประกอบด้วยสองส่วนสำคัญคือ

- (1) เรื่องเล่าจากอดีตว่าด้วยการกระทำเชิงลบของรัฐต่อคนที่นี้ ซึ่งน่าสนใจว่า เรื่องราวที่ทำงานอย่างมากในพื้นที่สีแดงกลับมิใช่ความขัดแย้งระหว่างสยามกับปาตานีในสมัยรัฐจารีต หรือการเสียชีวิตของชนชั้นนาลายุปาตานีจากการกระทำของรัฐ ซึ่งอย่าง

⁸⁹ เกฌีเยร์ เตชะพีระ. “รัฐพันลึก vs. สังคมพันลึก” (ตอนจบ), มติชนออนไลน์. https://www.matichon.co.th/news-monitor/news_17_6780. เข้าถึงเมื่อ 12 กุมภาพันธ์ 2563.

หลังมักถูกใช้เป็นกรณีตัวอย่างสอนชาวบ้านกันเองมากกว่าว่า “พูดแล้วตาย” เพราะแม้กระทั่งชนชั้นนำก็ยังโดนกระทำจากรัฐ แต่ “เรื่องเล่าจากอดีต” ที่มีพลังสูงกว่าสำหรับผู้คนในพื้นที่สีแดงกลับเป็นเรื่องปฏิสัมพันธ์เชิงลบระหว่างตัวแทนการใช้อำนาจรัฐ (เจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติ) กับชาวบ้านในพื้นที่นั้นๆ หรือกำปง ตำบลแห่งอื่นๆ ในปาดานี รวมทั้งเรื่องเล่าเกี่ยวกับการกระทำของรัฐต่อผู้นำในระดับกำปง ตำบลของพวกเขา เช่น กรณีอิหม่ามยะผา กาเซ็ง ที่เป็นเช่นนั้นมิได้หมายความว่าสำนึกของผู้คนในพื้นที่สีแดงจะไม่ผูกโยงร้อยเรื่องราวตนเองเข้าเป็นส่วนหนึ่งในประวัติศาสตร์ชาติกระแสหลักของปาดานีอันเป็นประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำ แต่ความขัดแย้งในพื้นที่เป็นกรณีที่เกิดขึ้น จบต้องได้ จึงประกอบสร้างความหมายของความสัมพันธ์ได้ง่ายและเห็นภาพมากกว่า

- (2) ปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่รัฐ โดยเฉพาะทหารในแต่ละพื้นที่ ทั้งปฏิบัติการทางกำลัง และงานมวลชนสร้างผลตรงข้ามเป้าหมายของรัฐอย่างมีพลัง การอาศัยโรงเรียนตากีกาเป็นที่พักพิงเป็นหลักฐานมีชีวิตสำคัญของการแทรกแซงและ “ล้าเส้น” ชุมชนและค่านิยมจารีต เป็นต้น การดำรงอยู่ของทหารในพื้นที่มีส่วนมาก ๆ ในการก่อรูปความรู้สึกไม่ไว้วางใจ หวาดระแวง ไม่ปลอดภัย ไม่ชอบเกลียดชังทหารซึ่งจากจุดนั้นสำหรับหลายคนก็ขยายพรมแดนทัศนคติของตนไปถึงรัฐในภาพรวมอย่างไม่ยากเย็นนัก

กล่าวอย่างสรุป ปฏิบัติการของรัฐในพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งแล้วเมื่อมันถูกรับรู้ในวงกว้างขึ้นว่า “สวนทางนโยบายที่เขียนไว้สวยหรู” ถักทอโยงใยความหมายของผู้คนในพื้นที่สีแดงต่อรัฐไปในเชิงที่รู้สึก “รัฐสยาม” ไม่จริงใจ เสแสร้ง พูดอย่างทำอย่าง และไว้วางใจไม่ได้ โง่งโง่ ความหมายนี้ทำงานได้อย่างเข้มแข็งเมื่อโยงเข้ากับประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ระหว่างชนชาติตลอดการเดินทางของเวลาที่ผ่านมา เช่น สนธิสัญญาแองโกล-สยาม ค.ศ.1909 การเสียชีวิตของเหยี่สุหลง เหตุการณ์ที่สะพานกอดอ ฯลฯ ซึ่งให้ภาพตอกย้ำยืนยันไปในทิศทางเดียวกัน

ปฏิบัติการของรัฐในพื้นที่ทั้งภายใต้ยุทธศาสตร์เข้าสลายโครงสร้างจัดตั้งฝ่ายขบวนการ และเข้าแทนที่ และทั้งภายใต้ยุทธศาสตร์เอาชนะจิตและใจประชาชน กลับให้ผลตรงกันข้ามวัตถุประสงค์ของตนเองในการเป็นเสมือน “negative function” ไปช่วยสร้างสำนึกร่วมของชนชาติมลายูปาดานีในฐานะที่ “เผชิญภัยคุกคามหรือศัตรูร่วมกัน” เรื่องเล่าเกี่ยวกับประวัติศาสตร์กระแสหลักของปาดานีอาจทำงานได้มากในการบ่มเพาะความคิดผู้คนในระดับปัญญาชนด้วยลักษณะที่โน้มเอียงไปในทางของการมุ่งปลูกฝังชาตินิยมชนชั้นนำ (elite nationalism) แต่เรื่องเล่าว่าด้วยปฏิบัติการของรัฐที่คุกคามเหยียบย่ำผู้นำและผู้คนในชุมชนกำปง จบต้องได้ และใกล้

ตัว มีพลังมากกว่าในการปลุกชาวนบ้านในพื้นที่สีแดงให้มีแนวโน้มที่จะประกอบสร้างสำนึกชาตินิยมอีกแบบซึ่งอยู่ในแนวระนาบมากกว่าระหว่างผู้คนสามัญด้วยกัน คือ ชาตินิยมมวลชน (mass nationalism)

ดังคำพูดของมิเชล ฟูกูต์ที่นักวิชาการหลายท่านกล่าวถึงกัน “ที่ใดมีการใช้อำนาจ ที่นั่นย่อมมีการต่อต้านขัดขืน” แต่การต่อต้านขัดขืนของผู้คนในพื้นที่สีแดงถูกเก็บกดปิดกั้นเอาไว้ อย่างแน่นอนหา “พูดแล้วตาย” เป็นเครื่องสอนใจคนที่เห็นว่าพวกเขา “ไม่ได้รับอนุญาตให้ขัดแย้งกับรัฐ” บีบคั้นให้การต่อต้านขัดขืนระบายออกในรูปแบบที่ปรากฏ ตั้งแต่การไม่ให้ความร่วมมือปฏิบัติการทางการเมืองแบบซ่อนแอบเช่นการพนสเปรย์ แวนป้ายผ้า รวมไปถึงการหนีไป “เชียร์ฝ่ายตรงข้ามกับรัฐ”

...บางที วิธีที่ดีกว่าที่รัฐควรกระทำต่อพื้นที่สีแดง อาจเป็นการปล่อยให้ผู้คนที่สามารถขัดแย้งกับตนเองอย่างตรงไปตรงมาก็เป็นได้

1.3 จุลอัตบัพัญญัตติ (Micro Autonomy)

สำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีและสำนึกแห่งการต่อต้านขัดขืนอำนาจรัฐเป็นกรอบโครงความคิดที่แผ่ฐานกระจายตัวในพื้นที่สีแดงเป็นการทั่วไป แต่ภายใต้กรอบโครงดังกล่าว โครงการวิจัยนี้ค้นพบความเป็นเอกพจน์ (singularity) ของแต่ละชุมชนที่เฉพาะตัวมากพอสมควรที่จะผลึกให้เกิดบทสนทนาเกี่ยวกับลักษณะทางการเมืองเฉพาะสำหรับแต่พื้นที่ที่เข้าไปเก็บข้อมูล เช่น การมีประวัติศาสตร์ชุมชนที่ก่อรูปความภาคภูมิใจและอัตลักษณ์ย่อยบางลักษณะที่เฉพาะแตกต่างไปจากพื้นที่อื่นในปาตานี ซึ่งพึงระลึกว่า รูปลักษณะเดิมของรัฐจารีตแถบนี้ค่อนข้างทางลักษณะ “นครรัฐ” ริมอ่าวชายฝั่งทะเลหลายแห่งซึ่งถักทอเข้าด้วยกันกลายเป็นเครือข่ายการค้า⁹⁰ หรือการมีความปรารถนาความเป็นอิสระเฉพาะด้านเป็นพิเศษไม่ว่าจะอยู่ในกรอบของรัฐไทยหรือได้รับเอกราชก็ตาม

ดังนั้นแล้ว เมื่อเราพูดถึงอำนาจของผู้คนในการปกครองตนเองหรือพูดถึงอัตบัพัญญัตติจึงจำต้องพูดด้วยความเข้าใจความหลากหลายของความปรารถนาระดับย่อยๆ ของชุมชนกำลังและตำบลที่สังกัดอยู่ภายในสำนึกชาตินิยมมลายูปาตานีด้วย ผู้วิจัยเรียกสิ่งนี้ว่าเป็น “จุลอัตบัพัญญัตติ” หรือ Micro Autonomy น่าสนใจที่ว่า เมื่อชุมชนพูดถึงเรื่องนี้แล้ว หน่วยอ้างอิงมิใช่ดินแดนอาณาเขต หากแต่เป็นมนุษย์/ผู้คน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ อัตบัพัญญัตติในรูปการณีนี้นี้เป็นเรื่องที่ว่า อำนาจ

⁹⁰ ดอเลาะ เจ๊ะแต, มะรอนิง สาและ และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. ความทรงจำในอ่าวปัตตานี. บทที่ 2 “ปาตานี” นครแห่งความทรงจำ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2553.

อธิปไตยหรือสิทธิในการกำหนดชะตาอนาคตอยู่ในมือมนุษย์และชุมชนกำบังของเขา การส่งเสริมอัตตัญญูในระดับนี้อาจกระทำผ่านการสร้างรัฐขึ้นใหม่หรือไม่ก็ได้

2. ข้อเสนอเชิงนโยบาย

2.1 การประคับประคองความชอบธรรมทางการเมืองในปาตานี

ข้อถกเถียงสำคัญของต้นแคน แม็คคาร์โกเมื่อ ค.ศ.2008 คือ สถาบันทางการเมืองที่ดำรงอยู่ของรัฐไทยล้มเหลวในการสถาปนาความชอบธรรมทางการเมืองในปาตานี แต่โครงการวิจัยนี้ชี้ว่า ระยะเวลาอันยืดเยื้อเรื้อรังกับโครงสร้างรัฐ (structure) ที่ค่อนข้างอนุรักษ์นิยมขัดขวางการเปลี่ยนแปลง ผู้คนในพื้นที่สีแดงที่แม้จำนวนไม่น้อยปรารถนาการเปลี่ยนแปลงแบบถอนราก ก็ดิ้นรนในฐานะมนุษย์ผู้กระทำการทางสังคมการเมือง (agency) ปรับตัวและใช้สอยสิ่งที่มีอยู่เพื่อพอบรรเทาให้ชีวิตเดินไปข้างหน้าได้

“...การเปลี่ยนแปลงใดต้องเริ่มจากความจริง ไม่ใช่ความฝัน...” สหายเก่าคอมมิวนิสต์เขตงานใต้ท่านหนึ่งเคยกล่าวไว้ในวงเสวนาในพื้นที่

การดิ้นรนปรับตัวของผู้คนที่นี้บอกคำไปให้รัฐว่า แม้พวกเขาไม่สามารถสถาปนาความชอบธรรมเหนือผู้คนที่นี้ได้อย่างสมบูรณ์หากไม่ออกแบบมันเสียใหม่ทีนี้บรรพชนมลายูปาตานีให้ร่วมส่วนในฐานะศูนย์กลางแหล่งที่มาความชอบธรรมทางการเมือง แต่กระนั้น รัฐก็ยังสามารถอาศัยสถาบันทางการเมืองตามโครงสร้างกฎหมายของตน “ประคับประคอง” ความชอบธรรมที่นี้เพื่อบรรเทาแรงเสียดทานของการจะขัดแย้งและเผชิญหน้ากับคนพื้นถิ่น ดังนี้

2.1.1 การออกแบบระบบบริหารงานเจ้าหน้าที่ผู้ใช้อำนาจอรัฐ

“รัฐประศาสนนโยบาย 6 ข้อสำหรับมณฑลปัตตานี” ในพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นมรดกทางความคิดที่ผู้วิจัยได้ยืมจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายภาคส่วนต่างกรรมต่างวาระกันหลายครั้งตลอดช่วงระยะเวลาร่วมทศวรรษที่คลุกคลีกับปาตานี แม้ข้อคิดเห็นของผู้คนในพื้นที่สีแดงที่โครงการวิจัยเก็บข้อมูลมานี้จะไม่มีวงพุดคุยใดที่กล่าวถึงแนวนโยบายข้างต้นที่มุ่งวางกรอบการทำงานให้ข้าราชการระดับปฏิบัติ แต่ข้อเสนอของผู้คนในพื้นที่สีแดงจำนวนไม่น้อยในประเด็นเกี่ยวกับเจ้าหน้าที่รัฐก็เป็นไปในแนวทางรัฐประศาสนนโยบายสำหรับมณฑลปัตตานีกรอบแนวทางเมื่อ 97 ปีที่แล้ว:

“... (1) ควรตั้งวิธีปฏิบัติว่า เว้นจากการกดขี่ศาสนาอิสลาม

(2) ภาวการณ์ทุกชนิดคิดถัวกันไม่ควรให้สูงกว่าที่อังกฤษเขาเก็บ

- (3) พยายามไม่ให้มีการกดขี่บีบบังคับพลเมืองแต่เจ้าพนักงาน
- (4) พยายามอย่าให้ราษฎรต้องเสียเวลาป่วยการในเมื่อเจ้าพนักงานบังคับ
- (5) ข้าราชการในมณฑลนี้ควรเลือกพื้นเป็นพิเศษและอบรมกันขึ้นให้ดีเสมอ
- (6) ระเบียบการใหม่อันใดอันเกี่ยวข้องกับสุขทุกข์ของราษฎรควรหารือสมุเทศาภิบาลเสียก่อนที่จะบังคับให้ทำลงไป...”⁹¹

การคัดกรองและมอบหมายเจ้าหน้าที่ตามหลักคิดรัฐประศาสน์นโยบายข้างต้นพอจะเป็นแนวทางประคับประคองความชอบธรรมของประเทศไทยให้ดำรงอยู่ได้ผ่านแหล่งที่มาของตัวบุคคลซึ่งกระทำการแทนศูนย์กลางอำนาจกรุงเทพฯ ศีลธรรมข้อสำคัญที่ประกอบสร้างความชอบธรรมในช่องทางนี้ปัจจุบันดูเหมือนจะมีใช้เรื่องศาสนา แต่เป็นเรื่องความสามารถในการแสดงความเป็นตัวแทนประชาชนที่นี้ในการหนุนเสริมปกป้องอัตลักษณ์ลุ่มปาตานีและผลประโยชน์ส่วนรวมของคนในพื้นที่อย่างอุทิศตัว เราอาจไปต่อในประเด็นนี้เชิงลึกได้มากขึ้น โดยการตั้งโจทย์วิจัยต่อในหัวข้อภาวะผู้นำท้องถิ่น โดยถอดบทเรียนลักษณะความเป็นผู้นำของบุคคลกรณีศึกษาที่ค่อนข้างได้รับการเคารพยอมรับสูงจากผู้คนในพื้นที่สีแดง เพื่อจัดทำหลักสูตรอบรมเจ้าหน้าที่ที่ปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่เรียนรู้แนวทางทำงานร่วมกันและเป็นแนวทางคัดกรองเจ้าหน้าที่รัฐใหม่เข้าสู่ระบบและส่งเสริมเลื่อนขั้นตำแหน่งของเจ้าหน้าที่รัฐเดิมต่อไป

“...อย่างน้อย พลากร (สุวรรณรัตน์) ก็เป็นคนของเรา...” ผู้คนจากพื้นที่เก็บข้อมูลหนึ่งกล่าวไว้

การประคับประคองความชอบธรรมของประเทศไทยผ่านแหล่งที่มาที่ยังสัมพันธ์กับความสามารถของระบบราชการในการดูดซับ (absorb) คนมลายูปาตานีเข้าร่วมส่วนและส่งเสริมเลื่อนขั้นพวกเขาอย่างยุติธรรม กระบวนการนี้เรียกร้องการวิจัยเฉพาะเจาะจงต่อไปเกี่ยวกับนิยาม “ความยุติธรรม” ดังกล่าวในระบบราชการของพื้นที่บนฐานที่ต้องคำนึงร่วมด้วยว่าความรู้สึกมีตัวแทนกลุ่มอัตลักษณ์/ชนชาติของตนในระบบและพวกเขามีโอกาสก้าวหน้าเลื่อนตำแหน่งไม่น้อยไปกว่ากลุ่มอัตลักษณ์/ชนชาติอื่น เป็นหนึ่งภายในนิยามของความยุติธรรมสำหรับพื้นที่ปาตานี

ประเด็นสุดท้ายคือ ความชอบธรรมของรัฐจะสั่นคลอนหรือประคองตัวได้ขึ้นอยู่กับอย่างมากกับรูปแบบของเจ้าหน้าที่รัฐที่เข้าไปในพื้นที่ การดำรงอยู่ของด่านทหารบนท้องถนน ปฏิบัติการ

⁹¹ พรรณงาม เเงาธรรมสาร. “วิกฤตมณฑลปัตตานี 2465: บทเรียนสมัยรัชกาลที่ 6”, จุลสารความมั่นคงศึกษา. มิถุนายน 2551, ฉบับที่ 41. หน้า 2.

ลาดตระเวนตรวจค้นจับกุมปิดล้อมไปจนถึงการสลายด้วยกำลัง ก่อให้เกิดผลข้างเคียงต่อผู้คนในพื้นที่สีแดงว่าด้วยทัศนคติเชิงลบและความระแวงหวาดกลัวทหาร นอกจากนี้ หลายพื้นที่มองว่าทหารเข้ามาปฏิบัติการในพื้นที่ของเขาโดยไม่ใช้หน้าที่ตามอำนาจหน้าที่ (authority) ที่ควรเป็น เช่น Big Cleaning Day ซาฮาด หรือการเข้าสังเกตการณ์และกระทั้งขอร่วมสอนในโรงเรียนเอกชนสอนศาสนา และดังนั้นจึงถูกมองไม่ยากว่า การ “เข้ามาโดยมิใช่หน้าที่” นั้นน่าจะมีวาระซ่อนเร้นเจตนาแอบแฝงซึ่งมักเป็นเรื่องของการหาข่าว ล้วงข้อมูล “การไม่ปรากฏให้เห็นของกองทัพ” โดยอาศัยส่วนราชการพลเรือนทำงานแทนเป็นทางออกที่ดีทางหนึ่งซึ่งควรได้รับการพิจารณาคิดคำนวณอย่างจริงจังต่อไป

การออกแบบระบบบริหารงานเจ้าหน้าที่รัฐดังกล่าวทั้งหมดนี้ใหม่ จะยับยั้งการรับรู้ของผู้คนที่ต่อกลไกของรัฐส่วนต่างๆ ให้เห็นว่า แม้เจ้าหน้าที่จะใช้อำนาจรัฐ แต่ก็ใช้ในนามของผู้คนที่นี้เพื่อปกป้องและรับใช้ผู้คนที่นี้

2.1.2 การบริหารราชการส่วนภูมิภาค

ด้วยประสบการณ์ของหลายพื้นที่ตลอดระยะเวลายืดเยื้อของความขัดแย้งรุนแรงที่ป่าตานิ ส่งผลสำคัญให้ความหวาดระแวงไม่ไว้วางใจ (กระทั่งเกลียดชังสำหรับบางพื้นที่) ต่อรัฐกระจุกตัวอย่างมากอยู่กับหน่วยงานทหาร บางพื้นที่ไว้วางใจและสบายใจมากกว่ากับกลไกรัฐส่วนอื่น ดังนั้น การปรับรูปแบบการบริหารราชการส่วนภูมิภาคในพื้นที่เป็นสำคัญหนึ่งของการถักทอสายใยสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับผู้คนที่นี้ให้มีโอกาสเป็นไปได้มากขึ้น การปรับรูปแบบที่สำคัญ มีดังนี้

- (1) การใช้กลไกของตำรวจรับผิดชอบภารกิจรักษาความปลอดภัยชุมชนแทนทหารด้วยประมวลกฎหมายปกติ โดยปฏิรูปให้งานตำรวจเป็นภารกิจในอำนาจของท้องถิ่นระดับตำบล ผู้คนบางพื้นที่ที่เก็บข้อมูลแสดงความเห็นสนับสนุนข้อเสนอลักษณะนี้ว่า เพราะทหารคอยจับจ้องยุ่มย่ามกับชีวิตพวกเขาในพื้นที่แทบจะตลอด ส่วนตำรวจจะเข้ามาก็ต่อเมื่อมีคดีหรือปัญหา เช่น ยาเสพติด แล้วคลี่คลายปัญหานั้นให้พวกเขา
- (2) การใช้ส่วนราชการพลเรือนเป็นผู้รับผิดชอบปฏิบัติงานตามภารกิจ (ตาม function) ของแต่ละกระทรวง ทบวง กรม ซึ่งมีหลักวิชาการ วิชาชีพ และความเชี่ยวชาญเฉพาะของตนแทนที่กลไกของทหาร และในทางกลับกัน ลดการแทรกแซงของทหารเข้าไปยังส่วนราชการแต่ละหน่วยงานให้มากที่สุด โดยหลายพื้นที่สบายใจและ

ไว้วางใจมากกว่าหาก “รัฐ” เข้าพื้นที่ในสถานะและบทบาทของพลเรือนที่รับผิดชอบงานด้านนั้นๆ อย่างแท้จริง

- (3) การอาศัยกลไกมหาดไทย คือ ผู้ใหญ่บ้านและกำนัน เป็นแกนของการปกครองและพัฒนาท้องถิ่น ภายใต้การอำนวยการและประสานงานระดับอำเภอและจังหวัด เป็นรูปแบบที่หลายพื้นที่เห็นด้วย แต่ต้องยืนยันความเป็นอิสระของพวกเขาในการบริหารปกครองท้องถิ่นของตนเองมากขึ้น ลดการแทรกแซงของทหาร เช่น การขอความร่วมมือจัดเวทีประชาคมฯ พร้อมกันนี้ด้วยว่า กลไกนี้เป็นทั้งสะพานเชื่อมรัฐกับผู้คนในระดับฐานรากและในชีวิตประจำวัน พร้อมกันนั้นก็เป็นที่ “กล้วยปิ้ง” อยู่ตรงกลางระหว่างคนถืออาวุธสองฝ่ายซึ่งขัดแย้งกันอยู่ อิสระกับการไม่แทรกแซงที่มากพอจะทำให้กลไกนี้ทำงานเชื่อมโยงผู้คนกับรัฐได้ดีขึ้น
- (4) ข้อเสนอหนึ่งซึ่งได้รับจากหลายวงเสวนารับฟังความคิดเห็นเพื่อทบทวนนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและสอดคล้องกับประเด็นวิจัยของโครงการนี้ คือ การทบทวนภาษาราชการในพื้นที่ โดยกำหนดให้ภาษามลายูถิ่นเป็นภาษาราชการร่วมกับภาษาไทย ซึ่งนอกจากช่วยให้การติดต่อสื่อสารเวลาผู้คนที่ต้องปฏิสัมพันธ์กับส่วนราชการเป็นไปได้สะดวกและถูกต้องขึ้นแล้ว ยังสานสัมพันธ์ให้คนกับรัฐมีความผาสุกใกล้ชิดกันมากยิ่งขึ้น ทั้งสะท้อนการเคารพยอมรับอัตลักษณ์เฉพาะของพื้นที่ภายใต้กรอบคิดความหลากหลายทางวัฒนธรรมได้อย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม

2.1.3 การบริหารราชการส่วนท้องถิ่น

องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลสำหรับพื้นที่สีแดงเป็นสถาบันทางการเมืองในโครงสร้างกฎหมายของประเทศไทยที่ผู้คนส่วนใหญ่ซึ่งให้ข้อมูลนั้น รู้สึกสบายใจที่จะปฏิสัมพันธ์ด้วยมากที่สุด ด้วยเหตุสำคัญคือ ระดับความใกล้ชิดกับชีวิตประจำวันของผู้คนมากที่สุด และสำหรับผู้คนในบางพื้นที่ พวกเขา รู้สึกถึงครอบครองเป็นเจ้าขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในพื้นที่ของเขา ระดับความเข้มข้นของความรู้สึกใกล้ชิดและเป็นเจ้าของดังกล่าวสัมพันธ์มากกับปัจจัยซึ่งพบเบื้องต้นในโครงการวิจัยนี้คือ

- (1) การที่ผู้บริหารมาจากการเลือกตั้งอันเท่ากับทำให้แหล่งที่มาอ้างอิงความชอบธรรมต้องอาศัยประชาชนในพื้นที่เป็นศูนย์กลางอย่างเลี่ยงไม่ได้

- (2) จำนวนและผลลัพธ์ที่เกิดจริงของแผนงาน/โครงการที่มาจากชุมชน (bottom-up) อันสัมพันธ์กับความสามารถของชุมชนในการได้รับงบประมาณขับเคลื่อนกิจกรรมที่พวกเขาปรารถนา
- (3) จุดยืนและบทบาทของผู้บริหารและตัวองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นระดับตำบลในการปกป้องรักษาเชิดชูและส่งเสริมอัตลักษณ์มลายูปาตานี โดยเฉพาะผ่านสถาบันและกิจกรรมทางศาสนาตามขนบจารีตพื้นถิ่น

ที่กล่าวข้างต้นเป็นเพียงปัจจัยบางส่วนที่พบผ่านโครงการวิจัยนี้ ซึ่งในอนาคตแล้วเราอาจพัฒนาตัวแบบอัตตัญญู (Autonomy) หรือระดับความเป็นอิสระของท้องถิ่นที่ควรเกิดขึ้นได้จากการตั้งต้นแสวงหาหลักการดำเนินงานของชุดปัจจัยระดับชุมชนตำบลแต่ละแห่ง อันเป็นโจทย์วิจัยที่น่าสนใจศึกษาในเชิงกรณีศึกษาต่อไป

2.2 การสถาปนาความชอบธรรมทางการเมืองในปาตานีใหม่บนฐานของการมีส่วนร่วม

การประคับประคองความชอบธรรมทางการเมืองของรัฐไทยเหนือปาตานีผ่านสถาบันการเมืองที่มีอยู่แม้จะเป็นไปได้ แต่ก็ยังเป็นเพียงแนวทางระยะสั้น เพราะทั้งไม่สามารถสานสอดรับกับสภาพสังคมและวัฒนธรรมการเมืองเดิมของพื้นที่ และผูกเรือนไปตามระยะเวลาตลอดทางเดินประวัติศาสตร์ที่ผ่านมา การแสวงหาฉันทามติทางการเมืองเพื่อออกแบบแหล่งที่มาและกระบวนการทำงานของความชอบธรรมทางการเมืองใหม่บนฐานของการมีส่วนร่วมจากผู้คนในพื้นที่ซึ่งจะสามารถรวบรวมเอาความปรารถนาทางการเมืองของคนที่นี่เอาไว้โดยไม่ถูกเก็บกดปิดกั้นจึงเป็นเรื่องสำคัญจำเป็นในการจะออกแบบสังคมการเมืองไร้ความรุนแรงในอนาคต การดำเนินการดังกล่าวจำต้องยืนอยู่บนกรอบคิดทางนโยบาย 2 ข้อสำคัญเป็นการเบื้องต้น ดังนี้

2.2.1 การเปิดพื้นที่ทางการเมืองเป็นเงื่อนไขตั้งต้นจำเป็นสำหรับการแสวงหาฉันทามติใหม่ทางการเมือง และดูเหมือนจะเป็นข้อเสนอที่หลายฝ่ายเห็นด้วยผลักดัน ในทางปฏิบัติแล้ว ผู้วิจัยเสนอว่า การปิดพื้นที่ดังกล่าวควรได้รับการผลักดันในกรอบของงาน “พูดคุยระดับพื้นที่” โดยขยับ 2 จังหวะ หนึ่งคือ การพูดคุยระหว่างคนถือกำลังฝ่ายรัฐกับคนถือโครงสร้างในระดับกำปงและตำบลให้รับประกันพื้นที่ปลอดภัยทางการเมือง และจังหวะที่สองตามมาคือการพูดคุยระหว่างผู้คนในพื้นที่ด้วยกันอย่างปลอดภัยและอิสระจากการเข้าร่วมสังเกตการณ์โดยคู่ขัดแย้ง การเปิดพื้นที่ดังกล่าวควรดำเนินไปบนฐานกรอบคิดอันมาจากข้อสรุปผลข้อมูลที่เก็บได้จากแต่ละพื้นที่ คือ “เอกราช” (Merdeka) มีแนวโน้มจะกุมความหมายว่า “ที่สถิตแห่งอำนาจอธิปไตย” สำคัญกว่าการออกแบบ “รูปของรัฐ” การรับประกันพื้นที่สนทนาระหว่างประชาชน

ด้วยกันเพื่อร่วมกันกำหนดชะตาอนาคตได้อย่างปลอดภัยและเสรีจึงเป็นการยืนยันสถานะที่อำนาจอธิปไตยอยู่ในมือประชาชนในตัวเอง

2.2.2 ข้อเสนอว่าด้วยอัตบัญญัติ (Autonomy) หรือการปกครองตนเองในตัวเองต่าง ๆ เป็นข้อเสนอซึ่งถูกพูดถึงกันมาตลอด บางช่วงเวลามีการผลักดันกันจริงจัง และนักวิชาการจำนวนไม่น้อยเชื่อว่าเป็นปลายทางทางการเมืองที่จะยุติความรุนแรงอันยื้อเยื้อ อันเป็นเรื่องเดียวกับความหมายที่แฝงอยู่ในคำว่า “รูปแบบการปกครองที่เหมาะสม” ในนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ของสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ อย่างไรก็ตาม ข้อสรุปผลข้อมูลจากโครงการวิจัยนี้ตั้งข้อสังเกตว่า เมื่อใดก็ตามที่เราพูดถึงอัตบัญญัติ ควรตระหนักที่จะพูดถึงในระดับที่ต่ำกว่ากรอบความเป็นรัฐปาดานีในจินตนาการ โครงการวิจัยพบว่า แม้จะมีกรอบคิดเชิงโครงสร้างใหญ่ร่วมกันบางอย่าง เช่น สำนึกร่วมความเป็นชาตินิยมมลายูปาดานี ทว่าแต่ละชุมชนกำแพงต่างมีความปรารถนาต่ออัตบัญญัติเฉพาะตนที่แตกต่างหลากหลายกันไป จนทำให้เราอาจจำเป็นต้องพิจารณาอัตบัญญัติใน 2 ระดับควบคู่กันไปในลักษณะคล้ายกับ Tier ล่าง Tier บนของกรอบการบริหารปกครองส่วนท้องถิ่น โดยเฉพาะระดับล่างเพื่อคำนึงถึงความเป็นเอกพจน์ (Singularity) อันหลากหลายของหน่วยทางการเมืองขนาดย่อย ผู้วิจัยนิยามรายละเอียดเหล่านี้ว่าเป็นข้อเสนอว่าด้วย “จุลอัตบัญญัติ” (Micro Autonomy)

ข้อเสนอนี้พัวพันอยู่กับข้อแรกคือ เราจำเป็นต้องมีพื้นที่ปลอดภัยทางการเมืองอย่างแท้จริงในระดับกำแพงและตำบลเพื่อผู้คนระดับฐานรากซึ่งได้รับแรงขับเคลื่อนจากชาตินิยมมวลชนถูกระบบการเมืองนับให้ร่วมส่วนในการออกแบบระบบใหม่อันสามารถเฝ้ากรองรับความปรารถนาทางการเมืองของตนเองได้มากที่สุด

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาไทย

เกษียร เตชะพีระ. “รัฐพันลึก vs. สังคมพันลึก” (ตอนจบ), **มติชนออนไลน์**. https://www.mati chon.co.th/news-monitor/news_176780. เข้าถึงเมื่อ 12 ก.พ.63.

คณะทำงานสำนักปาตานีรายาเพื่อสันติภาพและการพัฒนา. **โครงการ (นาร่อง) เครือข่าย “Kampong Damai” ศูนย์การเรียนรู้วิชาการสันติภาพชุมชน**. รายงานฉบับสมบูรณ์. โครงการสนับสนุนชุมชนท้องถิ่นเพื่อฟื้นฟูชายแดนภาคใต้ (ช.ช.ต.) สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา (LDI). 2560.

“โจรไต่ฆ่า 2 ศพ ตัดคอ-เผาซ้ำ”, ใน **ฐานข้อมูลข่าวจังหวัดชายแดนภาคใต้**. (ออนไลน์). https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=57305. เข้าถึงเมื่อ 10 ธ.ค.61.

“โจรไต่ยิงถล่มดับ 2 ศพ ฟันสับบนถนนไล่”ทวิ-ภราดร”, **MGR Online**. https://mgronline.com/daily/detail/95600000_90081. เข้าถึงเมื่อ 20 พ.ย.62.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. **ความคิดทางการเมืองของฌาคส์ ร็องซีแยร์**. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สมมติ, 2553.

ฐานข้อมูลเหตุการณ์ชายแดนใต้ (Deep South Incident Database; DSID) (online). <https://deepsouthwatch.org/th/dsid?page=3>. เข้าถึงเมื่อ 7 ก.ค.61.

ดอเลาะ เจ๊ะแต, มะรอนิง สาและ และวลัยลักษณ์ ทรงศิริ. **ความทรงจำในอ่าวปัตตานี**. บทที่ 2 “ปัตตานี” นครแห่งความทรงจำ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเล็ก-ประไพ วิริยะพันธุ์, 2553.

“ทหารเคลื่อน ‘หมู่บ้าน 3 ส.’...จุดเปลี่ยนไฟใต้สู่สันติสุข?”, ใน **ทีมข่าวอิสรา** (ออนไลน์). http://www.isranews.org/cms/index.php?option=com_content&task=view&id=4487&Itemid=86. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

ธเนศ อาภรณ์สุวรรณ. “ความเคลื่อนไหวทางการเมืองของชาวมลายูมุสลิม”, ใน นิธิ เอียวศรีวงศ์ (บก.). **มลายูศึกษา: ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับประชาชนมลายูในภาคใต้**. กรุงเทพฯ: อมรินทร์, 2550.

“นายพลากร สุวรรณรัฐ องคมนตรี ติดตามการดำเนินงานโครงการของจังหวัด และโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เขตพื้นที่จังหวัดปัตตานี ระหว่างวันที่ 5-6 กันยายน 2561”, **ศูนย์ประชาสัมพันธ์การสร้างสันติสุขจังหวัดชายแดนภาคใต้**. (ออนไลน์). http://region6.prd.go.th/ewt_news.php?nid=18290&filename=index. เข้าถึงเมื่อ 10 ธ.ค. 61.

ประกาศคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน เรื่อง หลักเกณฑ์ วิธีการ และเงื่อนไขการจัดสรรเงินอุดหนุน เพื่อเป็นค่าตอบแทนผู้สอนในศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด (ตาดีกา) และ

- ค่าบริหารจัดการมัสยิด พ.ศ. 2555. 2555, 8 ตุลาคม. ราชกิจจานุเบกษา. เล่มที่ 129 ตอนพิเศษ 153 ง.
- “ประเมินดับไฟใต้ทุก 3 เดือนลดรุนแรง 162 หมู่บ้านสีส้ม”, **คม ชัด ลึก** (ออนไลน์). <http://www.komchadluek.net/news/scoop/194974>. เข้าถึงเมื่อ 5 ก.พ.61.
- “ประวัติ กศน. ตำบลแหลมโพธิ์”, ใน **กศน.ตำบลแหลมโพธิ์**. (ออนไลน์). <http://pattani.nfe.go.th/ksnyaring/laempho/?name=news2&file=readnews&id=24>. เข้าถึงเมื่อ 10 ธ.ค.61.
- “ประวัติตำบลปยุต”, องค์การบริหารส่วนตำบลปยุต. (เว็บไซต์). http://www.abtpujud.go.th/content.php?cid=20150902124444_SBXWUAn. เข้าถึงเมื่อ 20 พ.ย.62.
- “ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ครั้งที่ 3 [PEACE SURVEY 3]”, ใน **ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch)**. <https://deepsouthwatch.org/th/node/11322>. เข้าถึงเมื่อ 1 ก.พ.62.
- ผู้แทน ศอ.บต.ท่านหนึ่ง. การนำคณะข้าราชการส่วนกลางเข้าพบพูดคุยกับคณะผู้บริหาร **ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.)**. 18 มีนาคม 2562 ณ ศอ.บต. จังหวัดยะลา ใน, โครงการสร้างเครือข่ายภาครัฐเพื่อสันติภาพชายแดนใต้ (Peace Network). สนับสนุนโดยมูลนิธิเอเซีย (The Asia Foundation; TAF), 2562.
- พรรณงาม เก้าธรรมสาร. “วิกฤตมณฑลปัตตานี 2465: บทเรียนสมัยรัชกาลที่ 6”, **จุลสารความมั่นคงศึกษา**. มิถุนายน 2551, ฉบับที่ 41.
- มูนิร์ มูหะหมัด. “กูบรู คือ บ้านแรกสู่อาคิเราะฮ์”. **Islammore**. www.islammore.com/view/2915. เข้าถึงเมื่อ 18 ม.ค.63.
- “ยิงสนั่นกลางตลาด 2 ทหารพรานดับสยอง 4 คนร้ายสุดอู้อาจ แฝงตัวเป็นลูกค้า”. **ข่าวสด**. (ออนไลน์). https://www.khaosod.co.th/around-thailand/news_1772897. เข้าถึงเมื่อ 11 ธ.ค.61.
- “รมว.ท่องเที่ยวแถลงโครงการกีฬาและออกกำลังกายเพื่อสันติสุข หวังสร้างสามัคคีชายแดนใต้”, ใน **มติชนออนไลน์**. www.matichon.co.th/politics/news_912399. เข้าถึงเมื่อ 6 ก.พ.62.
- ศรีสมภาพ จิตรภิรมย์ศรี. **ความขัดแย้งชายแดนใต้ในรอบ 13 ปี: ความซับซ้อนของสนามความรุนแรงและพลังของบทสนทนาสันติภาพปาตานี** (เอกสารอิเล็กทรอนิกส์). https://deepsouthwatch.org/sites/default/files/blogs/attachment/deepsouthconflictin13years_th.pdf.
- สถานวิจัยความขัดแย้งและความหลากหลายทางวัฒนธรรมภาคใต้ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ และคณะ. “ผลการสำรวจความคิดเห็นประชาชนต่อกระบวนการสันติภาพในจังหวัดชายแดนภาคใต้ (Peace Survey) ครั้งที่ 3”, ใน **ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ (Deep South Watch)**. (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/node/11324>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

สำนักงานเลขาธิการคณะกรรมการขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาจังหวัดชายแดนภาคใต้ (สล.คปต.), สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ. **แผนปฏิบัติการ การแก้ไขปัญหาและพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ.2559**. ม.ป.ท. ม.ป.ป.

“สุรรา แก้วนัย” Peace Survey คือกลไกที่คู่ขัดแย้งได้ทำงานร่วมกัน เชื่อใจกัน”, ใน **โรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้**. (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/dsj/th/10024>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

อรทัย ก๊กผล. **คู่มือ การมีส่วนร่วมของประชาชนสำหรับผู้บริหารท้องถิ่น**. กรุงเทพฯ: จริยสุนิทวงศ์การพิมพ์, 2552.

อาทิตย์ ทองอินทร์. **พื้นที่ปลอดภัยปาตานี/ จังหวัดชายแดนภาคใต้**. ปทุมธานี : มหาวิทยาลัยรังสิต, 2559.

อารีย์ ศรีวิเชียร, “หน่วยพัฒนาสันติภาพภารกิจหมู่บ้านเสริมสร้างสันติสุขในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้”, ใน **กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ภาค 4 ส่วนหน้า**. (ออนไลน์). http://www.southpeace.go.th/column/column_520226_2.htm. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

“4 นักวิชาการสะท้อนเสียงประชาชนจากสนาม Peace Survey#2”, ใน **โรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้**. (ออนไลน์). <https://www.deepsouthwatch.org/dsj/th/9658>. เข้าถึงเมื่อ 25 ม.ค.61.

เอกสารภาษาอังกฤษ

Anders Engvall and Magnus Andersson. “The Dynamics of Conflict in Southern Thailand”, in **Asian Economic Papers**. Vol.14, No.3, October 2014.

Bernard Crick. “In Defence of Politics” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

Duncan McCargo. **Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand**. NY: Cornell University Press, 2008.

Harold Lasswell. “Politics: Who Gets What, When, How?” cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

Human Rights Watch. **No One is Safe: Insurgent Violence Against Civilians in Thailand’s Southern Border Provinces**. Vol.19, No.13(C), August 2007.

Ian Storey. **Ethnic Separatism in Southern Thailand: Kingdom Fraying at the Edge**. Honolulu, HI : Asia-Pacific Center for Security Studies, 2007.

Kanita Nitjarunkul, Ekkarin Sungtong and Peggy Placier. "Challenges of Educators in the Context of Education Reform and Unrest: A Study of Southern Border Provinces in Thailand", in **Asian Social Science**. Vol.10, No.18, 2014.

Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

Max Weber. "Economy and Society". cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

Michael Oakeshott, "Rationalism in Politics" cited in, Kevin Harrison and Tony Boyd. **Understanding Political Ideas and Movements**. Manchester and New York: Manchester University Press, 2003.

Muthiah Alagappa. "Part I, Legitimacy: Explication and Elaboration", in Muthiah Alagappa (ed.). **Political Legitimacy in Southeast Asia: the Quest of Moral Authority**. Stanford: Stanford University Press, 1995.

Tore Wig. "Peace from the Past: Pre-colonial Political Institutions and Civil Wars in Africa", in **Journal of Peace Research**. Vol.53, No.4, 2016.

การประชุมเฉพาะกลุ่ม/ เวทีเสวนากลุ่ม/ สัมภาษณ์

การประชุมเฉพาะกลุ่มก้านัน-ผู้ใหญ่นายชายแดนใต้. ร้านอาหารฮาสานะห์ จ.ยะลา. 30 ต.ค.59.

การประชุมเฉพาะกลุ่มคณะทำงานวาระผู้หญิงชายแดนใต้ (PAOW). โรงแรมซี.เอส.ปัตตานี จ.ปัตตานี. 8 ต.ค.59.

ตูแวนานียา ตูแวนแมง. สัมภาษณ์. กรุงเทพฯ. 10 ธ.ค.60.

นายทหารชั้นสัญญาบัตรผู้ปฏิบัติงานในพื้นที่ ไม่ประสงค์ออกนาม. สัมภาษณ์ทางโทรศัพท์. 3 ก.ค.61.

ราชิต ระเด่นอะหมัด. สัมภาษณ์. ปัตตานี. 3 ธ.ค.60.

รายงานโครงการยุทธศาสตร์สันติวิธีสำหรับสังคมไทยในศตวรรษที่ 21, สกว. เรื่อง ยุทธศาสตร์จัดการความรุนแรงจังหวัดชายแดนภาคใต้ 2554-2557. 30 มี.ค.54, คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์.

เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 1 บ้านดาโต๊ะ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี. 9 ธันวาคม 2561.

เวทีเสวนากลุ่มครั้งที่ 2 ต.ผดุงมาตร อ.จะนะ จ.นราธิวาส. 25 มกราคม 2562.

อับดุลเลาะ อับรู่. การนำคณะข้าราชการสำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติเข้าพบพูดคุย กับ รศ.อับดุลเลาะ อับรู่ เป็นส่วนตัว. 23 เมษายน 2562 ใน, เสวนารับฟังความคิดเห็นเพื่อยกร่างนโยบายการบริหารและการพัฒนาจังหวัดชายแดนภาคใต้.